

Міністерство освіти і науки України
Навчально-науковий інститут філології та історії
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка
Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ЗА МАТЕРІАЛАМИ КРУГЛОГО СТОЛУ
«СКОВОРОДИНІВСЬКІ ЧИТАННЯ»
(до 300-річчя з дня народження Григорія Савича Сковороди)**

Глухів – 2022

*Рекомендовано до друку вченою радою ННІ Філології та історії
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
(протокол №11 від 02.12.2022 р.)*

Редакційна колегія:

Чумаченко Олена Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент, директор ННІ Філології та історії Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, головний редактор

Гоголь Наталія Валеріївна, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Гриценко Андрій Петрович, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Мілютіна Ольга Костянтинівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов та методики викладання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Каліш Валентина Антонівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Лучкіна Любов Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Цінько Світлана Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Бутова Віра Олександрівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та методики викладання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Гричаник Наталія Іванівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Корчова Олена Михайлівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Сковородинівські читання (до 300 річчя з дня народження Григорія Савича Сковороди) : збірник наукових праць / за заг. ред. О. А. Чумаченко. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. 124 с. : іл.

Збірник наукових праць містить статті, тези і практичні напрацювання учасників круглого столу «Сковородинівські читання», присвячені 300 річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди. Матеріали збірника наукових праць можуть скласти інтерес для дослідників історії, філософії, літератури, іноземної мови, викладачів та науковців закладів вищої та фахової передвищої освіти, вчителів закладів загальної середньої освіти, методистів науково-методичних центрів професійного розвитку педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти та широкого кола зацікавлених осіб, а також стати джерелом для подальших досліджень.

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори статей. Думка авторів не завжди співпадає з думкою редакційної колегії.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Світлана Цінько ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ КРИЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОСТІ.....	6
Ірина Рогова ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ Г.С. СКОВОРОДИ ЯК ДОРОГОВКАЗ ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТИ.....	8
Анна Соломенна ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ГРИГОРІЯ КОВОРОДИ.....	11
Maksym Hohol FOLK PEDAGOGY AS A SOURCE OF H. SKOVORODA'S PEDAGOGICAL IDEAS.....	15
Anna Solomenna PEDAGOGICAL IDEAS OF HRYHORII SKOVORODA.....	19
Анна-Марія Афанасієвська ВИКОРИСТАННЯ АФОРИЗМІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ.....	20
Валерія Журба ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ.....	22

СЕКЦІЯ 2. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Олексій Остапчук ОБРАЗ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В РАДЯНСЬКІЙ ПРОПАГАНДІ.....	25
Марія Санкович ПРОРОЧИЙ СОН ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ.....	27
Віталій Гриценко АТРИБУТАЦІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У ВІКІПЕДІЯХ РІЗНИМИ МОВАМИ СВІТУ.....	30
Марія Дюбченко ІСТОРІЯ ЕВОЛЮЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ЕПОХУ ПРОСВІТНИЦТВА.....	33

СЕКЦІЯ 3. РОЗУМІННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Денис Аторін «ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ» У ФІЛОСОФСЬКІЙ СИСТЕМІ ГРИГОРІЯ САВИЧА СКОВОРОДИ.....	36
Дмитро Бабенко ФІЛОСОФІЯ Г.СКОВОРОДИ ТА ГУМАНІСТИЧНА ПОЕТИКА О.ДОВЖЕНКА В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ.....	38
Іван Клейменов ІДЕЯ САМОПІЗНАННЯ ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФІЇ Г.СКОВОРОДИ.....	41
Лариса Слінченко, Ольга Кухарчук КОНЦЕПЦІЯ ТРЬОХ СВІТІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ.....	43
Максим Ємельяненко ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ.....	48
Vladylena Shevtsova «DIE SRODNA PRACJA» (ANGEBORENES HANDLUNGSVERMÖGEN) IDEE IN DER GRYHORIJ SKOVORODA PHILOSOPHIE.....	50

СЕКЦІЯ 4. ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧИСТЬ ДІЯЧА В СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ

Анатолій Новиков ОБРАЗ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДРАМИ ОЛЕКСІЯ ЧУГУЯ «ВЕЛИКЕ ПРОРОЦТВО».....	52
Наталія Медвідь МОВОТВОРЧИСТЬ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.....	54
Анжела Заєць ТЕМА СВОБОДИ В ЛІРИЦІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ.....	57
Анастасія Шакотько ТВОРЧИЙ ПАФОС Г. СКОВОРОДИ ЯК ВИЯВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЗИЦІЇ МИТЦЯ....	60

СЕКЦІЯ 5. ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ: БІОГРАФІСТИКА

Вадим Гриценко ПЕРЕБУВАННЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У ГЛУХОВІ В 1742 РОЦІ.....	64
Олександра Пух СПРИЙНЯТТЯ ЖИТТЄПИСУ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ.....	67
Вікторія Рудіна ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ: БІОГРАФІСТИКА.....	69
Анастасія Чучвага ЗАГАДКА ПРІЗВИЩА СКОВОРОДИ.....	75
Iryna Sharoval SKOVORODA'S TRAVELLING.....	76

СЕКЦІЯ 6. ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА В СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВІ

Максим Гоголь МУЗИЧНА СПАДЩИНА Г. СКОВОРОДИ І ГЛУХІВ.....	79
Інна Песяк МУЗИЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТВОРІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ.....	83
Ірина Ворона МУЗИКА ЯК ДОМІНАНТА СВІТОСПРИЙНЯТТЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ.....	86

СЕКЦІЯ 7. ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА В ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ ДИСКУРСІ СЬОГОДЕННЯ

Наталія Гоголь, Тетяна Клейменова «СКОВОРОДИНІВСЬКИМИ ШЛЯХАМИ» (СЦЕНАРІЙ ВИХОВНОГО ЗАХОДУ ДО 300-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Г.СКОВОРОДИ).....	88
Nelia Padalytsia FAMOUS UKRAINIAN HRYHORIY SKOVORODA (LESSON PLAN).....	101
Iryna Pylypenko .. HRYHORII SKOVORODA AS A MUSICIAN (LESSON PLAN)	104
Vladylena Shevtsova FACES OF UKRAINE: HRYHORIY SKOVORODA (LESSON PLAN).....	107
Anna Solomenna H. S. SKOVORODA. LIFE AND WORK OF A PHILOSOPHER, EDUCATOR, POET. GENERAL CHARACTERISTICS OF SKOVORODA'S VIEWS AS A DEMOCRAT EDUCATOR (LESSON PLAN).....	110
Ihor Horokh THE DOG AND THE WOLF (TRANSLATION).....	115

Ihor Horokh	
HRYHORIY SKOVORODA'S LIFE (ESSAY).....	116
Albina Liashenko	
«THE WORLD WAS CATCHING ME, BUT IT DIDN'T CATCH ME» (HRYHORIY SKOVORODA AS A WANDERING PHILOSOPHER) (ESSAY).....	116
Victoriia Nalyvaiko	
THE CREATIVITY OF HRYHORIY SKOVORODA (ESSAY).....	118
Polina Sema	
HRYHORIY SKOVORODA'S NAME REMAINS PRESENT THROUGHOUT UKRAINE (ESSAY).....	119
ІПО	
АБТОПІВ	120

СЕКЦІЯ 1. ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОСТІ

Світлана Цінько

Григорій Савич Сковорода – поліглот, філософ, педагог, письменник, містик, учений, непересічна особистість, спадщина якого й сьогодні актуальна й цікава. Зокрема, його педагогічні висновки значимі й для сьогодення.

Мовознавці, літературознавці, історики, педагоги присвятили багато розвідок феномену Григорія Сковороди. Зокрема, Хорошев О. М. розглянув вплив філософії Г. С. Сковороди на його педагогічні погляди; Михайлишин Р. дослідив питання про народну педагогіку як джерело педагогічних ідей Григорія Сковороди; Ткаченко Л. І. [3] цікавилась проблемою розвитку особистості в педагогічній спадщині Григорія Савича Сковороди; Лебедик Л. В. [2] розглянула педагогічні погляди Григорія Сковороди як дороговказ для педагогів закладів позашкільної освіти тощо.

Г. Сковорода мав гарну освіту: навчався в Києво-Могилянській академії, був слухачем курсів наук у Віденському, Тарнівському, Краківському університетах; працював у Переяславському, пізніше в Харківському колегіумах. У центрі його уваги як педагога стоїть розумовий розвиток людини, необхідний для пізнання навколишнього світу і самого себе в ньому.

Педагогічні погляди мислителя різною мірою розкриваються у притчі «Благодарный Єродій», вірші «Убогий жайворонок», збірниках творів «Сад божественних пісень», «Басні Харьковськія».

У притчі «Благодарный Єродій» [1] йдеться про благородного журавля Єродія і мавпу Пишек. Журавель уміло виховує дітей, рятуючи їх від егоїзму, неробства, зазнайства та аморальності. Мавпа ж намагається виховувати своїх дітей не так, як простий народ, а «по-благородному», що протирічить її природі. Виховують мавпенят французькі вчителі. Вони вчать мавп по-французьки говорити, танцювати, співати, грати, володіти світськими манерами. І все це для того, щоб потрапити до двору марокканського володаря.

Не гнатися за багатством, вміти радіти малому й бути за це вдячному вчить філософ устами Єродія:

«Послушайте, дѣти, отца вашего пѣсенки сея:
Будь доволен малым. За многим не гонися.
Сѣти, простерты на лов, – вельми бережися.
Я вам предсказываю – роскошно не жити!
На таковых-то всегда запинаят сѣти.
Триста пали в неволю по горячей страсти,
Шестьсот плачут в болѣзнях за временны сласти.

Кто благодарен богу, тот малым доволен,
А ропотник всѢм мыром не сыт и не полен.
Благодарная душа избѣжит от сѣти;
Вмѣсто же ея в сѣти попадет несытый» [1].

У притчі Г. Сковороди “Вбогий жайворонок” [4] зображені птахи, в образах яких ми вбачаємо людські типи. Розпочинається притча з діалогу між тетерваком Салаконом і жайворонком Сабашем. Салакон хвалиться Сабашу, що він безкарно, без зусиль годується з мисливської сітки й запрошує його пообідати разом:

«Жри все то, что пред очима,
А счастье за плечима.
Кто несмѣлый, тот страдает,
Хоть добыл, хоть пропадает» [4].
Жайворонок відмовився від такої пропозиції:
«Не то орел, что лѣтает,
Но то, что легко сѣдает.
Не то скуден, что убогой,
Но то, что желает много.
Сласть ловить рыбы, и звѣри,
И птиц, вышедших из мѣры.
Лучше мнѣ сухарь с водою,
Нежели сахар с бѣдою» [4].

У результаті за однією з таких трапез Салакон із братами був заскочений мисливцем, який убив його братів.

Ця притча в образі птахів висвітлює два людські типи: одні живуть своєю працею і не купуються на можливість отримати легку наживу, інші ж намагаються взяти від життя все і в жадобі не помічають небезпек, якими повниться життя. Притча переконує, що життя звичайної людини набагато надійніше, ніж життя нахабного й запеклого гравця, який рано чи пізно заграється, а пізніше пошкодує про свою зухвалість.

Філософ вчить, що праця – основа суспільного життя. Саме в праці людина найповніше самореалізується й морально вдосконалюється.

Важливим обов’язком батьків Сковорода вважав не тільки народження дітей і піклування про них, а й обов’язкове навчання їх вдячності, бо вдячність, на його думку, це основа морального виховання. Актуально звучить сьогодні висновок Григорія Сковороди: «З невдячності – смуток, неувага і жадоба, з жадоби – заздрість, а із заздрості – лестоці, розкрадання, кровопролиття і всяка прірва без законів».

Філософ переконаний, що виховувати дитину потрібно на основі принципу природовідповідності, навчаючи її тому, для чого вона народжена, відповідно до її нахилів. Природні здібності дітей неоднакові й це слід знати й ураховувати в освітньому процесі. Спочатку батьки, а потім учителі й вихователі мають добре пізнати нахили й обдарування дитини й усіляко сприяти їх розвиткові. Варто

вказати, що саме Г. С. Сковорода першим в українській педагогіці висунув ідею природного виховання дітей.

На думку Григорія Савича, найнищі риси людини: неробство, пихатість, жорстокість, самодурство, егоїзм, – є протиприродними, тобто набутими внаслідок неправильного виховання (про це йдеться в байках “Орел і Черепаха”, “Бджола і Шершень”, притчі “Вбогий жайворонок” та ін.).

Отже, Григорій Сковорода – визначний гуманіст і просвітник – вважав освіту засобом побудови справедливого світу, в якому кожна людина розвиватиметься відповідно до свого покликання, «сродності».

Література

1. Благодарний Еродій. URL: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov205.htm>
2. Лебедик Л. Погляди Григорія Сковорода на виховання. Григорій Сковорода і Паїсій Величковський: постаті на тлі епохи : зб. наук. пр. за результатами Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 29 листоп. 2012 р.) [до 290-річчя з дня народження] / ред. кол.: Т.В.Оніпко, І.М.Петренко, В.В.Сарапин. Полтава : ПУЕТ, 2013. С. 105–108.
3. Ткаченко Л. І. Проблема розвитку особистості в педагогічній спадщині Григорія Савича Сковорода. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. К., 2012. 23 с.
4. Убогий Жайворонок. URL: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov206.htm>
5. Хижняк З. І. Г.С.Сковорода і Київська академія. Педагогічні погляди Г.С.Сковорода. К., 1972. С. 170–184.

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ Г. С. СКОВОРОДИ ЯК ДОРОГОВКАЗ ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТИ

Ірина Рогова

Науковий керівник :

Лариса Слінченко

У кожного великого народу є діячі, діяльність та творчість яких залишається нетлінною крізь віки та актуальною повсякчас. Інколи життєдіяльність та погляди таких людей є не менш повчальними та змістовними, ніж їх напрацювання. Саме таким – геніальним мислителем, філософом, поетом, педагогом – був Григорій Савич Сковорода.

Погляди та праці Сковорода мали значний вплив на його сучасників та й на подальші покоління. Тому вивченням та дослідженням його філософських, педагогічних, суспільних поглядів займалася значна кількість науковців, ази його діяльності і досі впроваджують та широко застосовують у своїй практиці педагоги-новатори. Так, багато дослідників присвятили свої напрацювання питанню філософії свободи Григорія Савича, серед них Г.Є.Аляєв, Л.В.Анучина, Д.І.Багалій, Т.А.Білич, Г.П.Васянович, С.О.Заветний, С.Ф.Клепко, О.М.Кривуля, О.О.Маленко. Цікавим та достатньо вивченим є питання про місце творчості Сковорода у системі інтеркультурної комунікації, його

висвітлили Т.З.Александрович, Ю.Я.Барабаш, П.В.Білоус, Н.В.Бордукова, О.В.Варенікова, В.І.Доценко, І.Д.Загрійчук, Н.Г.Корж, О.О.Кульчицька, О.М.Ніколенко, О.Г.Охріменко, В.П.Симонок, Л.В.Ушкалов, В.О.Шевчук, А.П.Ярещенко.

Багато праць стосуються вивчення педагогічних ідей та їх значення та вплив на розвиток освіти і виховання. Питання про ідеї Г.С.Сковороди, які пов'язані з процесом навчання, широко та ґрунтовно висвітлили у своїх дослідженнях Н.М.Алексеєнко, В.А.Алтухов, С.Ю.Бакай, В.Ф.Баранівський, Л.Г.Герус; питання виховання у творчості Сковороди – А.В.Говорун, Г.П.Гребенна, Т.О.Дмитренко, О.П.Єфімець, С.Т.Золотухіна, М.В.Левківський, В.В.Спіцин; питання про впровадження освітніх та виховних ідей у навчально-виховний процес вивчали І.В.Вавілова, Е.А.Варшавська, О.Г.Дзевєрин, Л.І.Донченко, В.В.Лебедева, О.М.Микитюк, О.В.Попова та ін.

Педагогічні погляди Григорія Савича органічно втілені в літературній творчості: байках, піснях, оповіданнях. Вони тісно пов'язані з його філософськими поглядами та етичними проблемами суспільства, а їх джерелом були традиції народної педагогіки, народна мудрість, народні погляди на освіту та виховання. На думку великого мислителя, навчання та виховання мають бути загальнонародними та доступними для кожного [4].

На педагогічні ідеї Сковороди великий вплив мала саме етнопедагогіка. Однією з найвиразніших його ідей є трудове виховання за принципом «спорідненості». Тобто учні в навчальному закладі мають не лише навчатися, а й формувати вміння застосовувати набуті знання на практиці у спорідненій трудовій діяльності. Виховання людини праці, чесної особистості, що трудиться згідно зі своїми природними нахилами, пронизує всю педагогічну систему Сковороди, викладену у притчах, віршах, байках в епістолярній спадщині [2].

Педагог-мислитель у своїх творах розкрив значення природних задатків для реалізації навчально-виховних завдань та здійснення суспільно значущої праці. Так, філософ, порівнюючи людей з тваринами, стверджував, що можна швидко навчити сокола літати, але не черепаха [5]. Отож, як ми розуміємо, Григорій Сковорода великого значення надавав природним задаткам. Він вважав, що педагог має розкрити духовну природу учня – його здатність до певної діяльності, щоб сприяти самопізнанню, моральному вдосконаленню.

Григорій Савич хотів бачити активних та ініціативних учасників освітнього процесу, тому не одноразово у своїх працях наголошував, що тільки творчість та пошук істини є справді людським життям. Він психологічно дуже тонко зауважив, що без здивування нема творчого пошуку, та був переконаний у тому, що подив має бути супутником учня в навчанні, без нього нема творчості, тільки емоційно підтримані знання формують цілісну особистість. Цей погляд на сьогодні є прогресивним та здобув широкого визнання і впровадження в системі особистісно-орієнтованого навчання.

Високо цінував та звеличував Григорій Сковорода роль батьківського виховання в системі освіти. Так, йдучи за народними поглядами, він вважав роль батьківського виховання визначною та першорядною. Саме на батьків та,

меншою мірою, на вчителів він покладав надію на виявлення задатків молодій людині, яка щойно вступає в життя. А зважаючи на те, що в той час не всі могли здобути освіту, то педагог особливого значення надавав правильно поставленому батьківському вихованню, яке мало починатися з перших років життя дитини. Так, за педагогічними поглядами Сковороди, саме батьки мали першочергово виявити природні задатки дітей та в подальшому сприяти розвитку цих здібностей та нахилів [1].

Сковорода у своїх працях закликав плекати любов до зв'язку з рідним народом, його системою знань та надбань. Він вважав, що найголовнішим в системі освіти є прищеплення патріотизму, щоб діти розуміли себе невід'ємною частиною свого народу, Батьківщини. Для цього потрібно давати дітям знання про історію рідного краю, його культуру, мову, звичаї, спосіб життя. Сам палкий патріот, Сковорода засуджував тих, хто жив лише власними інтересами й забаганками, був байдужим до батьківщини, ставився зневажливо до мови свого народу, цурався її, не цікавився становищем трудового люду [3].

У просвітительських працях Сковороди чільне місце займає питання праці. Він позитивно відгукувався про будь-яку працю, зокрема і фізичну, вважаючи її невід'ємною складовою навчально-виховного процесу. Працьовитість і презирство до дармоїдів є однією з основ етики Сковороди. Він неухильно вимагав працелюбства від своїх учнів.

Художні твори Сковороди, зокрема його пісні, сприяють естетичному вихованню підростаючого покоління. Мислитель вважав, що естетичні погляди та бачення прекрасного в житті також залежить від природи людини, як і її моральне виховання. Ідеал внутрішньої краси єднає погляди Сковороди з народними уявленнями про прекрасне. Він вважав, що саме твори мистецтва повинні надихати людину, пробуджувати в неї бачення краси та бажання зробити цю красу корисною.

З огляду на сказане, можемо підсумувати, що творчість та життєві погляди Григорія Савича Сковороди є невичерпним джерелом педагогічних поглядів, які є актуальними та прогресивними і в наш час. Його байки, пісні, оповідання – надзвичайно змістовні та повчальні. Джерелом натхнення для великого мислителя була етнопедагогіка. Тому освіту він розглядав як джерело всенародного виховання. Сковорода був прихильником загальної освіти для всіх станів суспільства, виступав проти схоластичного навчання, велику роль приділяв батьківському вихованню та праці. Сьогодні ім'я Сковороди посідає гідне місце серед великих педагогів світового значення, таких, як Коменський, Руссо, Песталоцці, Ушинський, Макаренко. Спадщина Григорія Сковороди є цінним надбанням української національної та світової культури, і сучасник неодмінно знайде, що взяти для формування своєї особистості.

Література

1. Алтухов В. А. Г. С. Сковорода про сімейне виховання. *Г. С. Сковорода і духовне оновлення українського суспільства*: матеріали наук.-практ. конф. Харків : ХНПУ, 2005. С. 51–54.

2. Баранівський В. Ф. Концепція «сродної праці» Г.Сковороди в аспекті проблем сучасної освіти. *Освіта і доля нації. Сковородинівська традиція і сучасна філософія освіти* : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф., 28–29 вересня 2012. Харків : ХНПУ, 2012. С. 39–41.
3. Бондарчук Л. М. Григорій Сковорода як символ мудрості української землі. *Література в загальноосвітній школі*. 2004. № 10. С. 7–9.
4. Відченко А. Г. Г.С Сковорода про моральне виховання. *Г. С. Сковорода і духовне оновлення українського суспільства*: матеріали наук.-практ. конф. Харків : ХНПУ, 2005. С. 34–37.
5. Сковорода, Г. С. Вибрані твори в українських перекладах / упоряд. текстів, передм. та прим. Л. В. Ушкалова. Харків : Ранок, 2009. 239 с.

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Анна Соломенна

Науковий керівник:
Лариса Слінченко

Особу Григорія Савича Сковороди ми спостерігаємо як таку, котра діяла і жила, ні кроку не відступаючи від власних переконань. Завдяки своїм інтелектуальним, ораторським, літературним здібностям Сковорода міг би стати ієрархом церкви, а став мандрівним філософом. Він проповідував добро та справедливість, закликав цей суперечливий світ до злагоди і гараздів. Все життя навчався. Не лише в Києво-Могилянській академії (1741-1744 рр.).

Непростий характер не дозволив Сковороді затишно прилаштуватися біля «тепленького» і дохідного місця у Переяславській семінарії, де він викладав поетику. Тому, завдяки рекомендаціям митрополита Щербацького, працював домашнім учителем у поміщика Томари, але і тут надовго не затримався, а поїхав у Москву, де майже рік практично жив у бібліотеці Троїце-Сергієвської лаври. Ненадовго повернувся до Томари, де і розпочав, можна сказати, професійно-літературну діяльність. В с. Ковряях написав перші вірші, котрі згодом стали основою збірки «Сад божественных песней». Пізніше Сковорода обіймав посаду викладача в Харківському колеґіумі, де викладав поетику, курси грецької мови, синтаксису. Завдяки педагогічній діяльності Сковорода заслужив величезну симпатію у свого учня М.Ковалинського, котрий став першим біографом поета-мандрівника.

Через розбіжності між переконаннями та офіційною педагогічно-теологічною доктриною Григорій Савич припинив наставницьку практику і подався у мандри по Слобожанщині. У цих мандрах філософ провів 25 років. У творчості Сковорода поєднав високу освіченість та мудрість трударя. Недаремно деякі із його творів увійшли до репертуару кобзарів.

Життєве і творче кредо Григорія Сковороди, на наш погляд, окреслено у пісні 10 збірника «Сад божественных песней, прозябщий из зёрн священного писания»

*Смерте страшна, замашная косо!
Ты не щадиши и царских волосов,
Ты не глядиши где мужик, а где цар, -
Всё жереш так, как солому пожар.
Кто ж на ея плюёт острую сталь?
Тот, чия совесть, как чистый хрусталь...*

Неможливо залишити поза увагою педагогічні концепти Сковороди. У них, як у краплі води, відобразилось його загальне розуміння устрою світу. Відомо, що Сковорода був неординарним педагогом, умів виховувати і перевиховувати на власне розуміння, у дусі тих ідей, котрі проголошував і проповідував. Внутрішній світ одного з його учнів, Ковалинського, значною мірою – наслідок педагогіки Сковороди. Зазначимо, що він був не лише практиком, а й теоретиком. У своїй навчальній та виховній діяльності Сковорода слідував визначеним ним самим принципам. З деяким застереженням можна констатувати: мав концепцію навчання. Так Сковорода був опонентом «мавпячого» виховання, що було модним на той час в Україні XVIII століття. У діалозі «Благодарний Еродій» Сковорода з тонкою іронією кепкує над сучасністю. Ще різкіше висловлюється в байці «Собака і Кобила», де Кобила говорить із Собакою, використовуючи «денатуралізовані» слова та словосполучення, запозичені «аж у самому Парижі». Автор через репліки персонажів протиставляє природі мистецтво, робить їх непримиренними сторонами, оголошує природу грубим началом і намагається її модифікувати безприродним мистецтвом, внаслідок чого втрачаються як природа, так і мистецтво, а замість них утворюються фальш, штучність і лицемірство. Для Сковороди – автора, як носія і декларанта принципу «сродности», це було боляче і трагічно. «Но когда сродности нет, тогда скажи пожалуй, что может привести к совершенству обучения?» – ось твердження позитивного персонажа Григорія Савича.

На протипагу сучасному світу Сковорода впевнений, що природа - головне і верховне у вихованні, що не мистецтво провідне, а природа. «От природы, яко матери легесенько спееет наука. Сокола скорее научишь летать, а не черепаху. Орла во мгновение научишь взирать на солнце и забавляются, но не сову... Всякое дело спееет, если она (природа) путеводствует. Не мешай только ей, а если можешь, отвращай препятствия и будто дорогу ей очищай: воистину сама она чисто и удачно совершит. Яблоню не учи родить яблоки, уже сама натура её научила. Учитель и врач не есть учитель и врач, а только служитель природы, единственной и врачевницы, и учительницы». Ці педагогічні переконання виникли без будь-якого впливу, зокрема Руссо, котрого Сковорода не знав і знати не міг, оскільки ці принципи, за свідченням близького друга Ковалинського, Сковорода застосовував у практичній діяльності вже в середині 50-тих років, навчаючи Василя Томару. Себто, проголошене досягненням і надбанням Руссо, творчо і особисто апробовано Сковородою. Говорять і пишуть, що ідеї Сковороди виваженіші, глибші і реалістичніші, ніж у його французького однодумця. За ним природа є альфою і омегою виховання, а відтак - «природа»

виховання має за ціль не розум та інтелект, навіть не волю та почуття у розумінні їх розділеності, і не серце, а той цілісний корінь, з якого виростає вседуховне життя людини. «Сердце благое есть то же, что преснотекущий источник, источающий чисто, вечно струи, а и мысли». Душа ж є «семя благих дел». «Вся влага от корня, от сердца ж все советы». Педагог задає питання: «какой плод тонкой науки без сердца благого?». Виховання цілісності духу гармонійної, у мирі з собою існуючої особи – ось основна думка Григорія Сковороди. Як для того часу не лише новаторська, а і не безневинна. Розвиток цієї тези у загальному плані виховання викладено в «Благодарном Еродии». За Сковородою, виховання структурується на 3 періоди і залежно від цього має 3 завдання:

- Привести дитину на світ.
- Зберегти життя її у перші роки.
- Розвинути в дитині «цілісний дух».

У продовженні цих тверджень Сковорода образно аргументує, що виховання як процес розпочинається до фізичного народження людини. Її природа міцно зв'язана з природою батьків. «Как от яблони соки во время своя, так родительский дух приходит в чадо», успадкування дітьми духовної та фізичної природи матерів та батьків вимагає уваги до себе ще до народження. Сковорода радить зачинати дітей після «пиров и бесед священных, нельзя быть пьяным в это время или взволнованным каким-нибудь страшным зрелищем. Женщина же зачавшая должна свой плод носить в тишине духа, смотря лишь на хорошее, ведя лишь святые беседы».

Основоположним і украй важливим є фізичний догляд. Григорій Савич наполягав, що у юнакові передовсім слід розвивати серце, «все прочие науки - суть рабыни сея царицы. Не разум от книг, но книги от разума родились». Водночас він проти несвоєчасності обтяжень розуму науками. Сковорода урівнює суть людини з невичерпним скарбом таємниць думки. Для розвою думки потрібне здоров'я «кореню життя». Тобто краса мислі визначається тілесним здоров'ям і навпаки. Гординя тримає все світське, в тому числі світські науки, але гординя народжується від заздрості. «Тут корень и адское тут дно».

На переконання Сковороди, досягти гармонії фізичної істоти з духом можна шляхом переконань (увещеваний). Якщо вихованця вдасться переконати у тому, що щастя не у чинах, не у зовнішності і у високих науках, не в багатстві, а де ж воно? Сковорода дає філософську і багатозначну відповідь: і скрізь, і ніде. Воно, щастя, як осійна мрія «оное везде и всегда с нами».

Мандрівному філософу не властиве резонерство і проголошення дрібних істин. Як показала його життєва стежина, самому йому вдалось досягти гармонії в собі. У контексті свого часу і з урахуванням власних можливостей пропагував свої погляди на життя. У творах залишив чимало поштовхів для розвитку національної філософської думки і для педагогіки зокрема.

У своїх роздумах, іменованих як «Разговор, называемый алфавит или букварь мира» серед інших філософських тем і тверджень є роздуми про природні нахили людини, при виявленні котрих їх слід розвивати і

підтримувати. Педагогічний роздум ведеться шляхом імпровізованих діалогів між міфічними персонажами, в уста котрих Сковорода вкладає слова про світобудову, існування людської спільності, призначення і роль конкретної людини. Через поведінку та вподобання символічних персонажів Афанасія, Якова, Григорія у повчаннях «Приметы неких сродностей», «Сродность к хлебопашеству», «Сродность к воинству», «Сродность к богословию» утверджує своє глибоке переконання, що сенс життя надає «сродна праця», вона і спосіб існування, вона і запорука злагоди людини у самій собі. «И всякий труд есть не только сносен, но и сладостен, если ты к всему рожден. Господь твой – сила твоя».

За Сковородою, благодатним трудом є і навчання, пізнання світу, а у пізнанні слова Божого філософ розуміє величезний труд, який може осилити лише людина, котрій він «сродний», конкретна особа народжена для певної ролі у світобудові, а, отже, завдання педагогіки, дидактики – визначити, хто на що здатен. Все це в цілому визначає шляхи і методи формування й заохочення талантів і нахилів.

Безперечно, не можна стверджувати, що у Григорія Сковороди була вироблена систематизована теорія педагогіки, але для сучасної йому наукової думки він виробив ряд основоположних і раціональних концептів. При тому робив це у формі доступній: притча, байка, інтермедія, трактат, а також з урахуванням національних та ментальних особливостей свого народу. Якщо Гесіод у часи античності систематизував конкретно-прикладні операції з господарської діяльності у поемі «Роботи і дні», то Сковорода визначав і системно описував абстрактні поняття та явища. Мало того: він окреслював головну мету навчання як для учня, так і для наставника. Лише перший ще не визначився у власній «сродності» до праці, світу та людини, а другий – вже знає і розуміє свою «сродність» із важливою нелегкою справою – навчанням і просвітительством не до кінця ще обізнаних учнів про власні розумові, фізичні та духовні можливості і нахили.

У педагогічному спадку Сковороди, на наш погляд, вироблено серйозний і реальний концепт національної педагогіки на народній основі для конкретно взятої території.

Концепт педагогічної школи Сковороди засновувався і зумовлювався тривалими спостереженнями за побутовим укладом жителів України, вивченням особливостей поведінки та ментальності населення. Цей концепт можна назвати політехнічною, загальнодоступною педагогікою, яка має вироблятися на основі синтезу знань, навиків, одержаних народом протягом існування.

У поняттях «Бог», «корінь духовний» слід вбачати не однозначні і традиційні поняття, а багаточисленний ряд конотацій, зумовлених ідеями попередніх творів Сковороди. Філософська думка вироблена і прийнята ним не суперечить загальногуманістичній традиції творення демократії та взаємоповаги.

Література

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н. П. Калиниченко. М.: Высшая школа, 1988. 642 с.

2. Аркас М. М. Історія України-Русі. К.: Вища школа, 1993. 584 с.
3. Бурлака Я. І., Руденко Ю. Д. Історія педагогіки України: витоки, пошуки, проблеми. *Рідна школа*. 1992. № 1. С. 34.
4. Грушевський М. С. Про українську мову й українську школу. К.: Знання, 1991. 48 с.
5. Козубовська І. В. Формування особистості в педагогічній спадщині Г. Сковороди. *Початкова школа*. 1996. №5. С. 40-42.
6. Педагогічні ідеї Г. С. Сковороди / за ред. Д. Г. Дзевєріна. К.: Знання, 1972. 264 с.
7. Сковорода Г. Сродность к богословію // Повне зібр. творів, у 2-х т. К.: Знання, 1973. Т. 2.
8. Українська культура: лекції / за ред. Д. Антоновича. К.: Либідь, 1993. 646 с.

FOLK PEDAGOGY AS A SOURCE OF H. SKOVORODA'S PEDAGOGICAL IDEAS

Maksym Hohol

*Research supervisor:
Olha Miliutina*

Philosopher and poet, singer and musician, fabulist and teacher Hryhoriy Skovoroda belongs to the most outstanding exponents of the Ukrainian mentality of the 18th century. His works reflect the worldview, style and way of thinking, the living soul of the Ukrainian people.

T. Shevchenko wrote for the first time about the nationalism of H. Skovoroda's work in the preface to the unrealized edition of «Kobzar» (1847) where he compared Hryhoriy Skovoroda to the popular Scottish poet Robert Burns.

Ukrainian historian and writer M. Kostomarov highly valued H. Skovoroda as a people's philosopher. The scientist emphasized the nationalism of the philosopher's views, his popularity in Ukraine. Skovoroda as a preacher of truth and goodness became the popular ideal of a sage. The people understood Skovoroda's poetry, read and copied it, and listened to his poems performed by kobzars. I. Franko considered H. Skovoroda to be «a forerunner of a new era», in whose works «new ideas of the European philosophy and ethics» were expressed [1].

Ukrainian folk pedagogy occupied an important place in the ideological growth, pedagogical activity and creative heritage of H. Skovoroda. He was inseparably connected with it throughout his life. The philosopher admired the pedagogical wisdom of Ukrainians. It had a great influence on building his worldview, educational ideals and pedagogical position of the outstanding thinker.

Skovoroda considered education as a means of educating the entire nation; his nationality was revealed in his views on education, and he earned a good reputation as a people's teacher. All his life he was travelling from village to village, all the time he was among the common people. The sources of H. Skovoroda's pedagogical views

were traditions of folk pedagogy, folk wisdom, and progressive education views of the European philosophers.

Still in his early childhood, the character of H. Skovoroda was being formed under the impression of the charming Ukrainian nature, which he extremely loved and lived among it all his life; under the influence of the Ukrainian way of life, where the family and native school with the mother tongue of instruction played an important role.

H. Skovoroda came from the family of Cossacks, he personally and his family were completely free people, not serfs. From the early age, Skovoroda felt free, was brought up in the Ukrainian national spirit by means of Cossack pedagogy.

From birth and throughout his life, H. Skovoroda was in the atmosphere of the Ukrainian folk pedagogy. Cossack pedagogy was an integral component of the Ukrainian pedagogy in its highest form. This is folk wisdom, which set as its leading goal the upbringing of a Cossack-knight, a stable citizen with a pronounced Ukrainian national consciousness and self-awareness in the family, school and civil life.

The Cossack pedagogy belongs to the unique phenomena of world pedagogical culture. This is a phenomenon of the Ukrainian national educational spirit. Thanks to it, the traditional Ukrainian family acts as the first school of patriotism, national unity, a place for children and youth to be instilled with healthy norms and skills of behavior, education of respect for the folk customs, traditions, holidays, rites, symbols, historical memory of generations, human and national dignity.

The pedagogical activities, literary and epistolary works of H. Skovoroda were imbued with the ideas and means of the Ukrainian folk pedagogy. Many of his songs and sayings became popular, replenished the arsenal of the Ukrainian ethnopedagogy.

In almost his every work, Skovoroda refers to the folk pedagogy, seeks to justify taking into account the common sense of the people, their vast spiritual and practical experience.

The great thinker, thanks to real life circumstances, his own mind, and curiosity, drew from the pedagogical treasury of the people its educational wisdom and means, and on the other hand, thanks to his high education, erudition and creative talent, he subjected it to deep understanding, scientific processing and returned it to the people in the new form. For the first time, a notable step was taken on the path to the scientific and theoretical creation of humane, democratic pedagogy, due to its convergence with the educational inventions of the people, and the belonging of folk pedagogy to the inexhaustible, eternal primary sources of the pedagogical science was clearly demonstrated in front of the whole world. This can be seen in the process of comparing numerous ideological analogues expressed in the aphorisms of the Ukrainian folk pedagogy and in H. Skovoroda's statements:

- *folk pedagogy*: Look, don't forget: Be human!
- *Skovoroda*: Be neither a magnate, nor a usurer, nor an alkyd, nor a pygmy. Be only human – you hear! As a person, you will find good.
- *folk pedagogy*: Not those are parents who gave birth, but those who raised and taught.

- *Skovoroda*: Two main parental duties are the following: to give birth and to teach. If someone did not fulfill one of these commandments, neither gave birth to good, nor taught good, he is not the father of the child, but the culprit of eternal destruction. And if he gave birth to good, but did not teach it, then such a person is a half-father...

Hryhoriy Skovoroda knew well and highly valued the leading educational means of the Ukrainian folk pedagogy: the native language, Ukrainian folklore, traditional practice of family upbringing of children, national customs, traditions, holidays, rites, symbols, variety of folk art, folk children's and youth's games and toys, crafts and trades. His entire pedagogical theory was imbued with the spirit of the nationalism, national ideals, and reflected the best achievements of the national educational wisdom.

H. Skovoroda attributed the Ukrainian folk pedagogy to an integral component of the Ukrainian studies, an important factor in building one's own Ukrainian self on the basis of knowing native people and oneself. He condemned the top of the society, which treated their people, their language, and customs with disdain.

In the song «To every city morals and rights» from the collection «Garden of Divine Songs», H. Skovoroda condemns the behavior of the ruling classes of the feudal society, contrasting them with the morality of a worker, «whose conscience is like clear crystal», «whose heart and soul are pure».

H. Skovoroda did not only glorify the Ukrainian folk pedagogy, but also creatively applied it in his pedagogical work as a teacher of poetics in the Pereyaslav and Kharkiv collegiums and as a home teacher in the family of the Ukrainian aristocrat Stepan Tomara.

The educational process carried out by H. Skovoroda was noted for its high efficiency and originality. His teaching methods often did not coincide with the official canons of those times, contradicted them. H. Skovoroda was dismissed from his post and since 1769 until the end of his life he was travelling, preaching his philosophical and pedagogical views among the people.

H. Skovoroda reinforced his pedagogical sermons with the appropriate emotional background. The pipe and the Ukrainian folk song became his faithful companions and reliable assistants. Skovoroda himself had an extremely pleasant voice, excellent theoretical training in music, skillfully played, was a composer.

In the folk pedagogy, in accordance with the folk traditions, H. Skovoroda put the first role in raising children to parents. He advised parents to bring up their children with the moderate desires, since «excessiveness gives rise to oversaturation, oversaturation – to boredom, and boredom is mental sadness, and the one who is sick with it cannot be called healthy» [4].

H. Skovoroda considered nature as a powerful educational factor. He perceived the closeness to his native nature as a child and found inspiration in it forever. In one of his poems he noted: «I will not go to the city of the rich. I will live in the fields». And each couplet of this poem ends with a chorus: «Oh oak wood! My own mother! Your life is cheerful, you are in peace, and silence» [3, p.101].

It is interesting to note Skovoroda's attitude to folk omens about the weather. He considered the folk experience of observing the weather, believed in signs by which Ukrainians predicted the weather and a person's fate. H. Skovoroda believed that nature was the best teacher, the educator and the student should go to meet it.

H. Skovoroda considered work to be the centre of the pedagogical system. Human happiness, in his opinion, consists in work that corresponds to one's natural inclinations. In his works, Skovoroda glorified work, praised hardworking, honest, well-educated people, condemned non-workers and lazy people. «Nature encourages work and strengthens in work, making work pleasant», «Who does not work, he will not come to good», «Our work is a source of fun», «But there is nothing sweeter than the common work for all of us». Thus, the idea of the determining role of «related» work in building a personality entered the golden fund of the classical pedagogy and the progressive pedagogical practice.

For the first time in the history of the development of the pedagogical thought in Ukraine, H. Skovoroda truthfully highlighted the essence of the religious education according to the folk traditions. He presented the idea of God from the standpoint of the folk pedagogy as a symbol of the unity of the Ukrainian people, the Ukrainian nation, and Ukraine. He considered the Bible to be the wisest and the most useful of all books about God, the World and Man. Skovoroda understood prayer as moral and ethical thoughts about God, eternity and the unceasing need for self-improvement, sincere thanks to the Almighty for the life on the earth.

H. Skovoroda not only preached the norms of the Christian morality, but also adhered to them, setting the example of behavior for others. He visited the sick, shared the last with the poor, was pious without superstitions, lived a simple and modest life, sought to better fulfill the covenant of love for one's neighbour. It combined words and deeds, preaching and life.

Skovoroda was a folk teacher. He taught people and learned from people. His entire pedagogical theory was imbued with the spirit of nationalism, national ideals, built on the best national traditions. Nationality, according to Skovoroda, is determined by the entire way of life, historical conditions, language, culture, and mentality of the people.

Література

1. Видатні українські педагоги: Інформаційний довідник / Упор. Л.В.Калуська. 2-ге вид. Тернопіль: Мандрівець, 2010. С. 29–34.
2. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. С. 108–112.
3. Сковорода Г. Твори у 2-х томах, в-во Українського наукового інституту Гарвардського у-ту, 1994, Т.2 С.101.
4. Ярмаченко М. Д., Калениченко Н. П. Питання освіти та виховання у творчій спадщині Г.Сковороди. *Початкова школа*. № 12, 1995. С. 4–6.

PEDAGOGICAL IDEAS OF HRYHORIY SKOVORODA

Anna Solomenna

*Research supervisor:
Olha Miliutina*

Hryhoriy Skovoroda is an outstanding personality in the history of the world culture who acted and lived without retreating his convictions. Due to his intellectual, oratorical, literary abilities, Skovoroda could become a church hierarch, but became a travelling philosopher. He preached goodness and justice, called this conflicting world to harmony and reconciliation, and was learning all of his life.

It is impossible to ignore Skovoroda's pedagogical ideas. They reflect his general understanding of the world structure. Hryhoriy Skovoroda is known to be an extraordinary teacher, he knew how to educate and re-educate according to his own principles, and in the spirit of the ideas he proclaimed and sermonized. One of his students, Mykhaylo Kovalnytsky, admitted that his inner world was largely formed under the influence of Skovoroda's pedagogy [3].

It should be noted that H. Skovoroda was not only a practitioner, he was also a theoretician. In his educational activities, the philosopher followed the principles defined by himself. He emphasized the importance of education. He considered breeding of humanity, nobility and gratitude to be the main task of the educational process [2]. Skovoroda was sure that the main and supreme place in education belonged to the nature. "If every kind of wise and blessed nature builds, then why not only it heals and teaches? Any deed succeeds if nature guides it. Don't just interfere with it, and if you can, turn away obstacles and clear the way for it. ... Do not teach it (stone) to roll, but only help. Do not teach apple trees to give birth to apples: nature itself has already taught it. Only protect it from pigs, cut off the thistles, clean from caterpillars, turn away the urchin rushing to the root of it, etc. A teacher and a doctor are not really a doctor and a teacher, but only servants of Nature, the only and true doctor and teacher" [2].

H. Skovoroda was one of the first Ukrainian pedagogues who addressed the personality of a teacher. He told that a teacher should above all take care of and contribute to disclosing and shaping a child's natural inclinations and capabilities in the process of learning. Important in this connection is his idea of mutual respect and friendship between a teacher and a student.

In, Skovoroda's opinion, a teacher, an educator must be inseparably connected with the people. He called a teacher a careful gardener who actively intervened in the natural course of a student development and guided him along a predetermined path. But in order to perform his duties well, the teacher must have an «affinity» to the teaching activity, to the mission of mentoring the youth [1].

The thinker made great demands on teachers. According to Skovoroda, a teacher, first and foremost, must have deep knowledge, devotion to his people, humanity, respect for those, whom he teaches, the ability to speak convincingly, patience, selflessness.

Skovoroda himself was a wonderful teacher in his time. At classrooms in Kharkiv and Pereyaslav colleges, during his lessons among ordinary people, the pedagogue reflected on the human right to freedom, happiness and a dignified way of life [3].

Skovoroda believed that the basis of learning was interest and desire to learn something new, which a teacher should encourage. Among the means and methods of teaching, the pedagogue singled out lectures, reports, conversations, and debates. In his opinion, the inclinations and abilities of children, age and their individual characteristics should be taken into account in the learning process. He attached special importance to independent practical activities of students in education, among them he named such forms as translating works of foreign authors into the native language, poetic retellings of prose works, correspondence, etc. Appreciating the lecture form of education, he was critical of the then widespread disputes, which had a scholastic character in colleges and caused disgust among students. As an effective method of teaching, Skovoroda used correspondence. In his numerous letters, taking into account the vivid identity and individuality of each of his students, he gave them specific advice on working with the book, on self-education and self-improvement [1].

The main goal of H. Skovoroda's enlightenment is to teach people to live a happy life. He interpreted unhappiness in society as a consequence of poor education. Therefore, in his opinion, it is possible to get rid of social evil through «saving» education, the content of which is the implementation of the principle of conformity to nature, that is, the promotion of the development of the natural inclinations and abilities of every child.

References

1. Григорій Савич Сковорода про виховання особистості. URL: <http://www.pedahohikam.net/nerv-952.html>
2. Сковорода Г. Благодарный Еродій. Повне зібрання творів: У 2-х т. К., 1973. Т. 2. С. 99-118. URL: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov205.htm>
3. Ушкалов Л. В. Григорій Сковорода: семінарії. Харків : Майдан, 2004. 776 с.

ВИКОРИСТАННЯ АФОРИЗМІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Анна-Марія Афанасієвська

*Науковий керівник:
Андрій Гриценко*

Робота спрямована на аналіз афоризмів всесвітньо відомого українського генія, філософа, байкаря, просвітителя, письменника, поета, педагога Григорія Сковороди (1722-1794). Загальноприйнята думка в середовищі дослідників його творчості, що він жив, як мислив.

Дослідженню різних аспектів аналізу філософських поглядів Григорія Сковороди у своїй діяльності приділяли свою увагу такі вчені: С. Йосипенко,

Л. Лонська, В. Пісоцький, І. Стогній, О. Ткачук, Л. Ушкалов, Д. Чижевський та інші.

Ми згодні з думкою О. Білецького, що творчість цього генія стала визначним явищем в українській культурі: «вона підготовляла шлях Котляревському, Квітці-Основ'яненку та іншим письменникам епохи становлення нової української літератури». Проаналізувавши лише деякі афоризми Г. Сковороди, можна з упевненістю стверджувати, що його словесна спадщина досить актуальна для гармонійного процесу розвитку і становлення української молоді на сучасному етапі. У працях Г. Сковороди важливе місце посідає проблема самопізнання, яка призводить до питання про природу людської істоти. Г. Сковорода приходить до думки про те, що людина є початком і кінцем всякого філософського мислення [2, с. 97-98].

Розпочати слід з того, що неможливо описати всі регалії Григорія Савича, оскільки його особистість дуже різноманітна. Так само і з його афоризмами: неможливо виокремити якийсь один, завжди цікаво досліджувати і використовувати для практичного життя та освітнього процесу його вислови. А особливо це важливо у процесі фахової підготовки майбутніх учителів навчальних предметів громадянської та історичної освітньої галузі.

Як відомо, одним із завдань сучасного педагога є передавати свої наукові та методичні й практичні надбання учням. Слід відмити, що робити це було ефективніше з допомогою залучення до свого мовлення афоризмів Г. Сковороди. Один із них: «Не за обличчя судить, а за серцем» [1]. Такі висловлювання видатного мудреця свідчать про те, щоб учні були більш розбірливими та робили правильні висновки не за зовнішністю свого співрозмовника чи товариша, а за його внутрішнім світоглядом. Мудрість і талант Г. Сковороди дозволили йому розкрити питання віри і щастя, що можливо простежити у текстах прозових і поетичних творів.

Ми живемо в епоху, яку прийнято називати інформаційною або періодом постнауково-технічної революції. Прискорення інформаційного потоку сприяє підвищенню рівня освіченості людей, але така освіченість видається далеко неповною, її ще прийнято вважати конформістською. Вона не дає людям справжнього інтелектуального поштовху до розвитку, набуття досвіду своїми силами, адже все можна знайти в Інтернеті. Утім, вона проникає глибоко в природу й сутність людини, а потім перетворює її лише на деякий засіб для забезпечення матеріальних потреб. З великим прискоренням темпу життя моральний стан людей поступово погіршується, особливо серед представників молодого покоління. Багато хто з них женеться за недосяжним, іноді навіть не розуміючи навіщо та чи потрібно це взагалі. «Збери всередині себе свої думки і в собі самому шукай справжніх благ. Копай всередині себе криницю для тої води, яка зросить і твою оселю, і сусідську» [3], так правдиво письменник описав і наш час.

Матеріальний світ ми звикли сприймати, керуючись вимірами простору та часу, але філософія Г. Сковороди містить у собі поняття вічності як невід'ємної частини земного життя, пізнання істини. Тому й шлях до неї лежить через

духовні шукання, а далі – втілення людського щастя [4,с.69]. Відтак, активне використання творчості та, зокрема, афоризмів видатного філософа й педагога Григорія Сковороди у процесі фахової підготовки майбутніх учителів навчальних предметів громадянської та історичної освітньої галузі має велике значення, адже його словесна спадщина досить актуальна для гармонійного процесу розвитку і становлення сучасної української молоді [5, с.101].

Література

1. Афоризми Григорія Сковороди. URL:<https://dovidka.biz.ua/aforizmi-grigoriya-skovorodi>. <https://dovidka.biz.ua/aforizmi-grigoriya-skovorodi/> (дата звернення: 21.11.2022).
2. Лонська Л. І. Морально-етичні поняття у трактуванні Григорія Сковороди: філософський і лінгвістичний аспекти. *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство*. 2013. Вип. 1. С. 97-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mvkfm_2013_1%281%29__17 (дата звернення: 21.11.2022).
3. Сковорода Г. С. Твори: у 2 т. Київ : Обереги, 1994. Т. 1. 528 с.
4. Філософська система Григорія Сковороди. URL: <http://ua.osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13014/> (дата звернення: 21.11.2022).
5. Шевельов Ю. Прологолина до вивчення мови та стилю Григорія Сковороди. *Поза книжками і з книжок*. Київ: Час, 1998. С. 436.

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Валерія Журба

*Науковий керівник:
Наталія Зайцева*

Сучасне суспільство, у якому вирішальним чинником стає рівень освіченості й загальної культури кожної особистості, висуває нові вимоги до реформування вітчизняної освітньої системи. Вирішення поставлених перед суспільством завдань потребує нових концептуальних підходів і переосмислення історико-педагогічного досвіду. З огляду на це, виняткового значення набуває звернення до творчої спадщини українських просвітників. Серед українських філософів і педагогів XVIII ст., які збагатили національну педагогічну думку новими ідеями, гідне місце посідає Григорій Савич Сковорода.

Метою дослідження є виявлення морально-творчого потенціалу педагогічної спадщини Г. С. Сковороди.

Надзвичайно важливим у педагогічних поглядах Григорія Сковороди є переконання в неповторності, індивідуальності кожної людини. Відповідно до естетики бароко, він вдається до символічного втілення своїх поглядів.

Основою педагогічних ідей Г. С. Сковороди щодо розвитку особистості є концептуальна складова – самопізнання, яке необхідне передусім для з'ясування «сродності» індивіда до близької за його природними здібностями і нахилами

праці. На думку педагога, лише у «сродній» діяльності, висловлюючись сучасною мовою, особистість може досягти успіху [1].

Велику роль у формуванні особистості, запобіганні відхилень у поведінці дітей повинні відіграти батьки. «Благо родить й благо научить», – підкреслював Г. Сковорода. Особливо батьки мають дбати про фізичне здоров'я дітей, бо від цього значною мірою залежить процес формування особистості. Вчений надавав виняткового значення фізичному здоров'ю, був схильний навіть вбачати зв'язок між «тілесним» (фізичним) станом і різними психічними захворюваннями [2].

Не менш відповідальною є робота вчителя, якого Г. Сковорода образно порівнював із дбайливим садівником (до речі, подібне порівняння зустрічається і в творах Я. А. Коменського). Для справжнього вчителя, на думку Г.Сковороди, характерною є чесність, скромність, безкомпромісність, любов і повага до учня, служіння добру, освіченість.

Григорій Савич добре знав і високо цінував основні виховні засоби української народної педагогіки – рідну мову, український фольклор, традиційні звичаї виховання дітей у родині, національні звичаї, традиції, свята, обряди, символи, народні ігри та іграшки для дітей та підлітків, ремесла та декоративно-прикладне мистецтво. Він справжній учитель народу, навчає і вчиться в народі. Уся його педагогічна теорія сповнена націоналістичного духу та національних ідеалів, втілює в собі кращі здобутки національної освіти та навчально-виховної мудрості [3].

Українську народну педагогіку Г. Сковорода відносив до невід'ємного компонента українознавства, феномена українства й могутнього фактора українотворення, тобто формування власного українського Я на основі пізнання свого народу й самого себе. Він засуджував верхівку суспільства, яка третирувала своє рідне, українське, національне, зневажливо ставилась до свого народу, його мови й звичаїв. Нехтування своїм, національним, для нього є диким.

Г. Сковорода не тільки славив українську народну педагогіку, а й творчо застосовував її у своїй педагогічній праці на посаді викладача поетики в Переяславському, а також Харківському колегіумах, де згодом вів також курс катехізису, та на посаді домашнього вчителя в сім'ї українського аристократа Степана Томари. Будучи наставником його сина Василя, Сковорода найперше почав працювати над вихованням серця свого учня і, виявляючи його природні здібності, допомагав їхньому зростанню легко, ніжно, нечутно. І вихованець щиро, усією душею полюбив учителя. Завдяки опорі на українську етнопедагогіку й нові науково-педагогічні відкриття, здійснюваний Г.Сковородою навчально-виховний процес, як і розроблені ним педагогічні концепції, відзначені високою ефективністю й неординарністю. Вони часто не збігалися з тодішніми офіційними канонами, а то й суперечили їм, викликаючи нерозуміння й протест з боку можновладців. Сковороду звільнили з посади, і, починаючи з 1769 р. й до кінця свого життя (09. 11. 1794), впродовж останніх 25 років, він мандрував, проповідуючи свої філософсько-педагогічні погляди серед народу [4].

Отже, педагогічні погляди Г. Сковороди тісно пов'язані з його етичними і соціальними поглядами. Він захоплювався гуманізмом античного світу, завжди високо ставив людину. Мета виховання, на думку Сковороди, полягає у формуванні мислячої, освіченої, чуйної людини шляхом самопізнання. Він цінує силу духу і силу думки людини. Силу духу дає їй наука, яка повинна проникати в народ.

Література

1. Вербицька В. Григорій Савич Сковорода і Полтавщина (1722–1972). Полтава : Полтав. обл. держ. наук. б-ка імені І. П. Котляревського, 1972. 8 с.
2. Гесс де Кальве Г. Сковорода, український філософ: Український вісник, 1817. с. 106–131.
3. Горський В. С. Історія української філософії : підруч. для студ. вищ. навч. закл. : Либідь, 1996. с. 84–104.
4. Григорій Сковорода : бібліографія уклад. Е. С. Беркович : Харків, 1968. 183 с.

СЕКЦІЯ 2. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

ОБРАЗ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В РАДЯНСЬКІЙ ПРОПАГАНДІ

Олексій Остапчук

Науковий керівник:

Олександр Курок

Ще до Жовтневої революції, комуністи, використовуючи різні лозунги «Мир всему миру», «Земля – крестьянам», «Фабрики – робочим», намагалися об'єднати різні групи людей і, контролюючи їхні емоції, спрямувати їх на «спільну справу, зокрема 1917 року, під час державного перевороту, який привів більшовиків до влади. Популістичні лозунги, що спиралися на різні гострі питання та турбували суспільство (війни, землі та робітники), давали змогу мобілізувати великі маси людей, а в майбутньому, спираючись на різні суспільні негаразди, посягання на традиційні ідеї чи сталий хід речей, також контролювати суспільні настрої та погляди. Аналогічні методи радянське керівництво використовувало протягом майже всієї історії СРСР. У роки Другої Світової війни в атеїстичній державі активно заохочували поширення православних/релігійних ідей, які таким чином мали на меті згуртувати та заохочувати людей до продовження боротьби проти окупантів. Проте, попри заохочування релігійної діяльності радянським керівництвом, така діяльність не мала на меті отримати конкурента, який мав би значний вплив на суспільну думку більше, ніж це було потрібно. Тому як контрольний орган була утворена Рада зі справ Російської православної церкви. В останній період війни Сталін ініціював проведення Помісного Собору, на якому в своєму виступі Карпов зазначив, що «... в дні важких випробувань Російська православна церква не обривала зв'язок з народом, жила його потребами, надіями й робила свій внесок в загальнонародну справу» [1]. На одному рівні з релігією радянське керівництво активно використовувало образи відомих осіб у свої пропагандистській діяльності. Так, серед українців активно використовувався образ Т. Шевченка, акцент робився на його кріпосному походженні та боротьбі з царизмом. Також використовувався образ Іван Франка (каменяра), Богдана Хмельницького («Возз'єднувач» України та росії). Пропаганда, використовуючи у власних інтересах образи відомих постатей (для українського та інших народів, які проживали в СРСР), мімікрувала їх під «своїх», роблячи їх майже членами комуністичної партії.

Образ Г. Сковороди не так активно використовувався у пропагандистських цілях, як Шевченко та Франко. Так, його погляди з'являються в праці професора Є. М. Мединського «Історія російської педагогіки до Великої Жовтневої Соціалістичної революції» 1938 рік [2]. «Сковорода висунув ідеал вільної особи, сенс життя бачив у самопізнанні», «Правильно виховувану фізично дитину неважко навчити далі наук і моралі. Виховання, на думку

Сковорода, це лише помічник природі. ...Цією вимогою природного виховання Сковорода виявив свій протест проти схоластичного, формального навчання, а також проти дворянського виховання, яке прищеплювало зовнішній блиск». На думку мислителя, «треба розвинути в собі «сердечний спокій», радісний світогляд, діяльну любов до людей», адже саме праця веде людину до «сердечного спокою», а гонитва за наживою, чинами призводить до неурівноваженості, злості, заздрості [2]. Уривок дає змогу зрозуміти, який образ Радянська держава намагалася створити з Григорія Сковороди. Аналогічний Шевченку, вибудовувався борець з експлуатацією царизмом, дворянством. У статті з українського радянського енциклопедичного словника 1987 року постать Г. Сковороди подається ще з більшої позиції термінології радянської доби. Там зазначається, що він «відомий насамперед просвітницькими ідеями, заснованими на критиці соціальної нерівності, паразитизму експлуаторських класів, на звеличенні трудового народу. Сковорода висунув ідею, що щастя людини полягає у праці, яка відповідає її природним нахилам. У педагогічних поглядах Сковороди відображено основні напрями передової педагогіки: гуманізм, демократизм, любов до батьківщини й народу [2].

А в праці «Українська література XVIII ст.» стосовно Г. Сковороди зазначалося, що він «належав до тих просвітників XVIII ст., про яких Ф. Енгельс писав: вони не визнавали жодного авторитету, релігія, погляд на природу, державний лад, суспільство – все було піддане нещадній критиці. Мислячий розум був визнаний єдиним мірилом всього існуючого».

Образ Сковороди використовувався не так часто, як інші українські діячі, проте і під заборону та критику він не підпадав. Його філософські погляди та ідеї, подавалися у потрібному радянській ідеології вигляді. Таким чином створювався образ прорадянськи налаштованого філософа в період, коли ідей комунізму (в чистому вигляді, сформульованих у працях Маркса та Енгельса) не існувало. Ідеї, які описував Сковорода у своїх працях, трактувалися прямо протилежно їх початковому значенню. Поняття «нова людина» біографічного Сковороди відсилає до євангельської концепції народження згори (Івана 3: 3–5) і постанови нової людини, не обтяженої гріхом; у радянську епоху (до 1937 р., відколи його витіснив термін «радянська людина») – до відкидання дореволюційної особистості й постанови радянської [3, с. 57].

Образ Сковороди формувалася також завдяки кіномистецтву. У 1959 році виходить на екрани фільм І. Кавалерідзе «Григорій Сковорода», у якому відтворено біографію Григорія Сковороди, улюбленця елизаветинського імператорського двору, співака придворної капели, долю мандрівного мудреця і вчителя. Здобувши освіту в Європі, Г. Сковорода повертається в Україну вже відомим ученим і авторитетним мислителем, однак за вільнодумство його позбавлено права викладати на кафедрі Київської духовної академії. Після цього Г. Сковорода починає проповідувати своє вчення серед простих людей – по селах і містечках України [4, с. 87].

З 1973 року щорічно в місті Переяслав організовувалися вечори пам'яті філософа, які отримали назву Сковородинівські читання. 24 грудня 1976 р. в міськрайонній газеті (тоді називалася «Комуністична праця») у статті «Пам'яті філософа» повідомлялося: «Вже стало традицією в день народження видатного українського філософа Г. С. Сковороди проводити в нашому місті Сковородинівські читання. Цього року ці читання відбулися в міському кінотеатрі...» [5, с. 250].

Отже, образ Григорія Сковороди використовувався в різні періоди радянської держави, проте не так активно, як інших відомих українців. На основі перекроювання його ідей та філософських поглядів радянська пропаганда намагалася вибудувувати образ активного прокомуністичного діяча, який навіть якби проживав в період радянської доби, безперечно підтримував би радянську ідеологію, а його ідеї збігалися б з ідеями комунізму, який намагалася збудувати радянська влада.

Література

1. Вплив Другої світової війни на психологічний стан українців. Реферат// Освіта.ua. URL: <http://osvita.dream.net.ua/vnz/reports/psychology/29299/> (дата звернення: 28. 11. 2022).
2. Григорій Сковорода: Радянська доба і сучасність// Портал експеримент. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20140315-grigorij-skovoroda-radyanska-doba-i-suchasnist> (дата звернення: 29. 11. 2022).
3. Гаврилюк Н. Образ Григорія Сковороди в поетичних інтерпретаціях Павла Тичини і Василя Стуса. *Слово і Час*. 2022. № 5 (725). С. 55–75.
4. Ковтун І. І. Фільм «Сковорода» режисера І. Кавалерідзе. *IX Міжнародна науково-практична конференція «Спадщина Г. С. Сковороди: минуле та сучасне» (до 295-річчя від дня народження Г. С. Сковороди)* : зб. матеріалів конференції (5–7 грудня 2017). Харків : ХНУРЕ, 2017. 200 с
5. Нікітіна В. Перші Сковородинівські читання. *Переяславські Сковородинівські студії: філологія, філософія, педагогіка*: зб. наук. праць / [за заг.ред. М. П. Корпанюка]. Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2015. Вип. 3. С. 249–253.

ПРОРОЧИЙ СОН ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Марія Санкович

22 листопада ми відзначаємо 300 років з Дня народження українського просвітителя-гуманіста, філософа, поета та педагога Григорія Сковороди.

Українська філософська традиція (правда, на вульгарному, «низькому» рівні) була представлена в творчості т.зв. мандрівних дяків. Останні з'являються як результат «перевиробництва» інтелектуальних кадрів, що стало можливим, завдячуючи існуванню Києво-Могилянської академії та її філій.

Серед багатьох міст і сіл України, де жив або через які проходив Григорій Сковорода, козацьке село Каврай на тодішній Переяславщині одне з

найпримітніших в житті філософа і поета. Тут молодий Григорій прожив п'ять літ, працюючи домашнім учителем у місцевого поміщика Степана Томари. Тут таки, як зазначив Сковорода «В ночі січня 24, 1758 року, в Кавраї» (6 грудня за новим стилем – прим. авт.), йому наснився один дивний-предивний сон. Він задрімав і раптом прокинувся, вражений яскравістю сновидіння.

Привиділись йому мандри, які завели його в царський палац. Там саме був бал, грала музика, якісь люди в масках і багатому вбранні співали, бігали з кімнати в кімнату, щохвилини заглядали до дзеркал і без усякого сорому займалися плотськими втіхами в розкішних постелях. Йому стало соромно і тяжко. І ось він уже серед простих людей, але й тут те ж саме: п'яні люди співають і регочуться, а тоді всіх чоловіків поставили в один ряд, а жінок - у другий, і почали безсоромно один одного розглядати і підбирати собі пару. Повернувся він і пішов у якийсь заїжджий двір – коні жують сіно, чути людський гомін, суперечки, хтось розплачується за постій... Раптом усе обернулось прекрасним храмом, і він уже священник, править з дияконом літургію на честь зішестя Святого Духа, співаючи «яко свят еси Боже наш» і кланяється перед престолом, і так йому солодко, так спокійно на душі. Але якась тривога раптом пройняла його, і чує він, що пахне в церкві стравою, наче в кухні. Глянув – а за віттарем багато дверей, і звідти запах сочиться. Прочинив двері і побачив – у кімнаті стояв стіл, уставлений смаженим м'ясом і птицею – обідали служителі церкви. І тут Сковорода побачив страшно: кілька чоловік тримали на руках біля вогню когось у чорній ризі. Стирчали з-під чорного одягу голі ноги в стоптаних сандалях, і ноги ці служителі тримали над вогнем, а від литок відрізали недопечене м'ясо ножами і відгризали зубами ті, хто не вмістився за столом. Дивитися на це видовище не було сил. Сковорода відвернувся і... прокинувся [4; с. 30].

Він записав це марення і на все життя зберіг відчуття, що прийшло до нього тієї ночі. Сон цей настільки відбивав усе пережите і передумане Сковородою, що він записав його не випадково, а будучи записаним, сон уже став осмисленим, тобто став витвором свідомої творчої уяви.

Твір можна назвати фіксацією вибору власного місця у світі: в жодному з описаних станів мислитель місця собі віднайти не міг: ні в царському палаці (де перебував у царській капелі), ні між простолюду з його примітивними формами існування, ні між духівництва і чернецтва. Відтак обрав шлях не стандартний, узвичаєний, а вибраної людини: бути духовною людиною поза церквою.

Мандрівні дяки здебільшого мали певний рівень філософських знань. Й водночас добре знали реальне життя простолюду, його духовний світ. Вони творили власну специфічну культуру, яка поєднувала народну творчість зі шкільною вченістю. Мандрівні дяки в своїй писаннях виражали риси української ментальності, зокрема прагнення до волі, намагання втекти від реалій світу, власне, тих рис, що були притаманні козацтву. До таких мандрівних дяків, наприклад, можна віднести згадуваного Климентія Зіновієва.

Творів мандрівних дяків збереглося небагато. Тому про цих «народних інтелектуалів» маємо дуже приблизне уявлення. Однак, безсумнівно, мандрівні дяки відіграли помітну роль у розвитку української культури та освіти,

виступаючи своєрідними культурними комунікаторами. Завдяки їм в Україні поширювалися різноманітні твори, в т.ч. й філософського чи близько філософського характеру.

У контексті вказаних тенденцій розвитку української філософської традиції варто осмислювати появу та творчість Григорія Сковороди (1722-1794) [1, с. 20]. Останнього часто представляють як найвидатнішого українського філософа. Не будемо дискутувати, наскільки справедливою є така думка. Проте не викликає сумніву, що Г. Сковорода перетворився для українців у своєрідний символ філософії. І для цього були серйозні підстави [3; с.330].

Щоб зрозуміти філософію Г. Сковороди, варто звернутися до його біографії. Народився він у незаможній козацькій сім'ї в селі Чорнухи на Полтавщині. Життя його припало якраз на той час, коли відбулося руйнування та ліквідація українських державних інститутів, у т.ч. й запорізького козацтва. Так, у 1764 р. цариця Катерина II повторно скасувала Гетьманщину, відновивши Малоросійську колегію. У 1775 р. за її наказом російські війська під керівництвом генерал-поручика П. Текелія зруйнували Запорізьку Січ. У 1786 р. цариця ліквідувала Малоросійську колегію, ввівши перед тим на теренах України губернський устрій. У результаті цього українські землі були остаточно інкорпоровані до складу Російської імперії. Ці ж роки стали часом нищення засад соціального устрою краю. У 80-х рр. було введено кріпацтво, розформовані козацькі полки, на основі яких створювалися регулярні частини російської армії. 1785 р. Катерина II видала «Жалованну грамоту дворянству», за якою зрівняла українську козацьку верхівку із російським дворянством. На думку Є. Маланюка, це був чи не найбільший удар для української спільноти, оскільки Грамота влила «нашу козацьку шляхту» у «безобличні шерехи... чисто урядового «служилого дворянства» московського, що, силою речей, жодною «шляхтою» не могли бути, будучи додатком до адміністраційно-державної машини». У результаті цього «нашому народові відтято його аристократію, яка, на додаток, перестала бути аристократією взагалі, тратячи свою національну й особисту індивідуальність, будучи в повні залежна від примхи того чи іншого урядового петербурзького чинника» [2, с. 57].

У той час з особливою силою загострилося бажання «втікати від світу», шукати свою «хату скраю». Власне, таке бажання і реалізовував Г. Сковорода, ставши мандрівним філософом. Його життя можна розглядати як своєрідну філософську творчість. Саме завдячуючи цій творчості, він і став для українців культовою фігурою. Бо, якщо поцікавитися в пересічного українця про філософію Г. Сковороди, то сумнівно, що він дасть задовільну відповідь. Однак цей українець добре засвоїв: Г.Сковорода був мандрівним філософом. І саме ця філософська мандрованість є головною ознакою для «найвидатнішого» українського мислителя.

Література

1. Ушкалов Л. В., Марченко О. В. Нариси з філософії Григорія Сковороди. Харків, 1993, с. 20.

2. Філософія Григорія Сковороди. Київ, 1972.
3. Чижевський Д. Філософія Ушкалов Л. Українське барокове Богомислення.
4. Сім етюдів про Григорія Сковороду. Харків, 2001; Григорія Сковороди. Варшава, 1934.
5. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. Київ, 1992. С. 62.
6. Антологія української поезії: В шести томах. Київ, 1984. Т.1. С.331–332.

АТРИБУТАЦІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ У ВІКІПЕДІЯХ РІЗНИМИ МОВАМИ СВІТУ

Віталій Гриценко

*Науковий керівник:
Андрій Гриценко*

Значення відомого українського генія – Григорія Савича Сковороди (1722-1794), 300-річчя з дня його народження, якого ми відзначаємо в грудні цього року, загальноприйняте не тільки в Україні, але в цілому світі. У суспільстві та серед вітчизняних науковців утвердилася думка, що він був видатним філософом та автором літературних творів. Зокрема, в енциклопедії історії України Г. Сковорода атрибується, як філософ, поет та музикант [3].

Ми підтримуємо думку дослідника Л. Махновця, який звертає увагу на значення діяльності та творчості Г. Сковороди, як виразника демократичних ідей, гуманіста, просвітителя, який «підносив кардинальні проблеми філософського, суспільно-політичного, педагогічного, етичного характеру, вирішуючи їх так, що приходив до заперечення феодально-релігійної ідеології, до критики тогочасного суспільно-політичного і державного ладу...»[2, с. 5].

Метою нашого дослідження стало вивчення різних підходів до атрибуції значення цього загальносвітового генія в різних електронних енциклопедіях – Вікіпедіях, що представлені понад трьохсотма різними мовами світу[1, с. 11].

Як відомо, першою була створена Вікіпедія англійською мовою – у січні 2001 року, через три роки (у січні 2004 року) почали з'являтися перші статті в українській Вікіпедії. Що цікаво, першою була створена стаття «Григорій Сковорода» в англійській Вікіпедії – 1 вересня 2003 року. Одною з перших статей в українській Вікіпедії 22 квітня 2004 року з'явилася стаття Сковорода Григорій Савич. Ще через рік (у червні 2005 року) стаття про нашого українського філософа з'явилася в російській Вікіпедії. Наступна стаття з'явилася в польській Вікіпедії – 12 вересня 2007 року. З наступного року статті про видатного українця почали з'являтися в інших мовних розділах Вікіпедії. В білоруській, лише в 2011 році. Наразі стаття про Григорія Сковороду існує 33-ма мовами.

Однак атрибування Г.Сковороди в різних мовних розділах цієї електронної енциклопедії дещо різна. Почнемо – з української Вікіпедії: український філософ-містик, богослов, поет, педагог, можливо, і композитор літургійної музики.

Серед інших мовних розділів є ряд відмінностей в атрибуванні Г. Сковороди. Вони полягають у тлумаченні його походження: український, козацький чи навіть російський. Також дещо різним є перелік його професій та активностей.

У більшості енциклопедій Григорій Савич такий український діяч:

Так, у Вікіпедії білоруською мовою ([Рыгóр Сáвiч Скаварада́](#)) він Український просвітитель-гуманіст, філософ і поет.

Болгарська Вікіпедія ([Григóрий Сáввич Сковорода́](#)) його атрибує, як українського східнослов'янського філософа, поета, педагога і композитора.

Угорська Вікіпедія ([Hrihorij Szavics Szkovoroda](#)) - Український поет, філософ, композитор.

Італійська Вікіпедія ([Hryhorij Savyč Skovoroda](#)) - український поет і філософ.

Грузинська Вікіпедія ([ორიგონიშვილი](#)) - український філософ, поет, педагог.

Латиська Вікіпедія ([Hrihorijs Skovoroda](#)) - український філософ, поет, просвітитель та композитор Слобідської України.

Чеська Вікіпедія ([Hryhorij Savyč Skovoroda](#)) - український гуманіст-просвітитель, філософ, письменник, духовний лірик, байкар, перекладач античних творів. Автор ряду повчальних творів, реформатор східнослов'янської поезії.

Словацька Вікіпедія ([Hryhorij Savyč Skovoroda](#)) - український філософ, поет і просвітитель.

Турецька Вікіпедія ([Grigori Skovoroda](#)) - український філософ, поет і педагог, один із небагатьох інтелектуалів.

Китайська ([格里高利·史高伏羅達](#)) - філософ, літератор, поет, композитор літургійної музики в Україні. Відомий як «Сократ України». Народився в українському козацтві.

Дві доволі відомі енциклопедії його вважають козаком.

Так, на думку авторів статті в англійській Вікіпедії ([Hryhorii Skovoroda](#)) він був філософом українського козацького походження, поетом.

Французька ([Hryhoriy Savitch Skovoroda](#)) – народився в козацькій сім'ї, філософ, поет.

Велика частина мовних розділів Вікіпедії атрибує здавалось, лише українського діяча і російським, і українським або українцем часів Російської імперії.

Зокрема, в російській Вікіпедії ([Григóрий Сáввич Сковорода́](#)) він - російський та український мандрівний філософ, поет, байкар і педагог, який зробив значний внесок у східнослов'янську культуру.

Польська Вікіпедія ([Grigori Sawwicz Skoworoda](#)) атрибує його, як українського поета, філософа і композитора, який жив у Російській імперії.

Німецька Вікіпедія ([Gregorius Scovoroda](#)) - філософ і світський богослов козацького походження, жив і працював у Російській імперії.

Перська Вікіпедія ([گرگوریاسکوورودا](#)) – український письменник, композитор і філософ.

Японська Вікіпедія ([フルイホーリイ・スコヴォロダ](#)) – український філософ, письменник і поет. Відомий як «Сократ України». Перший філософ Російської імперії.

Найбільш радикальна, наприклад, арабська Вікіпедія ([هریهوری سکوفورودا](#)) Тут Григорій Сковорода – російський імперський композитор.

Таким чином, ми бачимо дещо різні підходи щодо атрибутування походження нашого Великого українця. Серед пануючої думки, що він український також є й інша, українській в Російській імперії або, навіть, російській.

Також дещо відрізняється й представлення галузей знань та культури в яких працював та проявив себе Григорій Сковорода.

В переважній більшості Вікіпедій він, перш за все, філософ. Лише в білоруській та чеській, спочатку просвітитель-гуманіст, а лише потім філософ. Також в угорській та італійській, перш за все, поет, а потім – філософ.

Найдовший список його професійних та мистецьких активностей, природньо, у Вікіпедії українською мовою – філософ-містик, богослов, поет, педагог, можливо, і композитор літургійної музики. Також доволі довгий перелік і у Вікіпедії чеською мовою: просвітитель, філософ, письменник, духовний лірик, байкар, перекладач античних творів. Реформатор східнослов'янської поезики.

Таким чином, загальноприйнятим фактом є те, що Григорій Сковорода – філософ та поет (письменник). І лише в деяких вікіпедіях уточняється, що він педагог (українська, болгарська, турецька, російська та грузинська) та композитор (українська, болгарська, угорська, латиська, польська, перська та арабська).

Отже проаналізувавши в різних мовних Вікіпедіях світу атрибутування Григорія Сковороди ми прийшли до думки, що, перш за все, у світовій традиції він - український філософ та поет чи письменник. Однак побутує й інша думка, що він був діячем Російської імперії. Це свідчить про те, що потрібно якомога більше пропагувати серед світового співтовариства діяльність та творчість цього Видатного українця.

Література

1. Гриценко Андрій Електронні інформаційні ресурси. *Використання Вікіпедії та сестринських вікіпроектів в освітньому процесі*: Навчально-методичний посібник / упорядник Н. О. Ластовець. Київ-Харків. Видавець: О. А. Мірошниченко, 2021. 108 с. С. 10-12.
2. Махновець Л. Григорій Сковорода: біографія. Київ: Наукова думка, 1972. 253 с.
3. СКОВОРОДА Григорій Савич. Енциклопедія історії України. URL: https://history.org.ua/%3Ftermin%3DSkovoroda_H&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua(дата звернення: 29.11.2022).

ІСТОРІЯ ЕВОЛЮЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ЕПОХУ ПРОСВІТНИЦТВА

Марія Дюбченко

*Науковий керівник:
Андрій Грищенко*

У статті описано роль Г. Сковороди у розвитку української філософської думки в епоху Просвітництва. Автором приділено увагу педагогічним та духовним поглядам філософа у його світобаченні.

Філософія Г. Сковороди завершує етап докласичної філософії, і в той же самий час починає новий період в українській філософії – класичний, який є розвинутою формою східноєвропейської окцидентальної філософії [4]. Певною мірою у філософії Г. Сковороди прослідковуються риси європейського Просвітництва, але, як зазначає М. Кашуба: «Г.Сковорода – представник своєрідного українського потрактування ідей Просвітництва, хоча ця епоха представлена в українській духовній культурі досить невиразно» [4, с. 8].

Ім'я Г. С. Сковороди пов'язують з епохою Просвітництва в Україні, хоча деякі дослідники порівнюють його ідейно-теоретичну спадщину з античними, середньовічними та з німецькими просвітницькими й містичними ідеями. Г.Сковорода зосередив увагу на філософії людини і її прагненні до щастя, що виражене у «сродній праці». Філософ пише: «Єсли строиш дом, строй для обеих существа твоего частей – души и тѣла. Єсли украшаєшь и одѣваєшь тѣло, не забывай и сердца. Два хлѣба, два дома и двѣ одежды, два рода всего єсть, всего єсть по двое, затѣм что єсть два человѣка в человѣкѣ одном и два отца – небесный и земный, и два миры – первородный и временный, и двѣ натуры – божественная и тѣлесная, во всемь-на-всемь...» [7, с. 353].

Є. Харьковщенко радить «специфіку і оригінальність релігійно-філософської творчості Г.Сковороди визначити у контексті киево-християнської софійної спадщини. Саме софійне вчення надає ідеям українського мислителя внутрішньої єдності...» [2, с. 117]. Софійні мотиви можна простежити у творі «Разговор о премудрости», в якому йдеться про те, що Софія Премудрість насичує усе суще, надає йому сенсу, несе в собі порядок і красу [5].

Філософ проникся основою філософської традиції України і зумів не втратити самотність, знайшов у ній своє місце. Сковорода не визнавав філософію як просте зібрання текстів і творів, він хотів створити філософію, в якій розуміння світу стало б підставою для моральної підтримки («Разговор пяти путников о истинном щастіи в жизни») [7, с. 337].

Отже, на думку філософа, необхідно не тільки читати надруковані тексти, а й заглиблювати їх у вчинки та життя філософа. Лише таким чином можна зрозуміти посил, який несуть у собі праці філософа. Г. Сковорода є автором багатьох діалогів, які мають філософський зміст, проте він забороняв їх опубліковувати, про що неодноразово писав у листах своєму приятелю

М.Ковалинському. Сковорода неодноразово підкреслював, що Бог безтілесний і знаходиться в кожному з нас. Бог створив світ, пізнаючи який, людина пізнає себе.

На думку філософа, саме таке пізнання і є шляхом самопізнання людиною себе. Г. Сковорода по-особливому говорив про людину та її розвиток. На його думку, людина народжується двічі. Першим є фізичне народження «тварі» «обітельного світу», другим – народження духовне, яке описано в Біблії. Саме при своєму другому народженні людина досягає найвищих духовних цілей. Вона народжується вдруге через шлях пізнання та усвідомлення духовної природи і свого призначення на світі. Своєрідністю вчення Г. Сковороди про «внутрішню людину» є його культурні ідеали: внутрішній досвід, страждання, радість. Він не шукає остаточної та безсумнівної основи людського розуму. Пізнати себе можливо через моральне вдосконалення та духовний прогрес людської особистості. Тобто, на думку Г. Сковороди, шлях самоусвідомлення — це процес, за допомогою якого людина через поглиблення у себе насправді наближається до Бога.

Перш за все людині потрібно зосередитися на своєму природному покликанні і зробити це справою свого життя. Адже мета освіти за Сковородою – формування людини як вищої духовної істоти. «Увесь освітній процес спрямований на те, щоб допомогти учневі знайти себе, свою внутрішню божественну сутність, «внутрішню людину» [7, с. 151].

На думку філософа, для духовного зростання важливими є знайомства з науковцями. Сам мислитель мав чимало знайомих як на рідній землі, так і за кордоном, саме ці знайомства зробили свій внесок у знання іноземних мов. Проте, на думку Г. Сковороди, вивчення античної спадщини є особливо важливим у процесі духовного розвитку людини. У розвиткові світу Сковорода найбільше цінував роль людських знань. У Всесвіті провідну роль потрібно віддати людині за її здатність до самопізнання і самоконтролю, адже уміння людини бути щасливою спрацює і на суспільне благо. Головним є визначення свого місця у світі, а для цього необхідно опанувати всі знання, зібрані людством. Тому, на думку філософа, саме освіта може стати засобом для подолання у суспільстві духовного зубожіння.

Література

1. Базалук О. О., Юхименко Н. Ф. Філософія освіти. Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2010. 164 с.
2. Возняк М. С. Григорій Сковорода як педагог. Львів : Світло, 1922 р. № 4–6.
3. Горський В. С. Історія української філософії. Київ: «Наукова думка», 2001. 375 с.
4. Кашуба М. Григорій Сковорода в контексті доби Просвітництва. *Сковорода – джерело духовної величі і сучасність* / відпов. ред. М. П. Корпанюк. Тернопіль : Астон, 2007. С. 6–13.
5. Кримський С. Феномен мудрості в творчості Г. Сковороди. *Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність*: збірник наук.-теорет. праць /

- С.Л.Йосипенко, Я. М. Стратій (упоряд.); І. П. Стогній (відп. ред.). Київ, 2003. С.194–201.
6. Огородник І. В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні: Курс лекцій. Київ: Вища школа, Т-во Знання КОО, 1999. 543 с.
 7. Сковорода Г. Повне зібрання творів : у 2 т. / ред. кол. В. І. Шинкарук. Київ: Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с.

СЕКЦІЯ 3. РОЗУМІННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

«ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ» У ФІЛОСОФСЬКІЙ СИСТЕМІ ГРИГОРІЯ САВИЧА СКОВОРОДИ

Денис Аторін

*Науковий керівник:
Лариса Слінченко*

Постановка проблеми. Проблема людини посідає важливе місце у філософських пошуках мислителів упродовж багатьох століть. Самовизначення особистості, прилучення її до моральних цінностей та ідеалів, через які людина перевершує саму себе і світ, неможливе без звернення до вітчизняної духовної спадщини.

Аналіз філософських джерел засвідчив, що типовою рисою української філософії є «сердечність». Образ серця як центр емоційності людини ми можемо спостерігати уже у витоках давньоукраїнської філософії Княжої доби, який прослідковується у казках, приказках, легендах. А також приділено увагу «філософії серця» у філософській системі Григорія Савича Сковороди.

Аналіз досліджень і публікацій. Педагогічна спадщина Г. Сковороди є предметом вивчення багатьох дослідників, серед яких Д. Багалій, В. Білий, П. Житецький, О. Марченко, С. Русова, П. Юркевич та інші.

Учення Г. Сковороди привертає особливу увагу сучасників тому, що воно спрямоване на дослідження внутрішнього життя людини, котра не має опори в навколишньому світі. Тему внутрішньої людини також досить ґрунтовно розкрито у працях Ю. Барабаша, І. Ерн, В. Чернишова, Д. Чижевського та інших.

П. Юркевич основні засади «філософії серця» виклав у праці «Серце і його значення в духовному житті людини, згідно з вченням слова Божого», де розгортається цілісна філософсько-антропологічна концепція про серце як визначальну основу фізичного та духовного життя людини. Серце у філософії П. Юркевича – це скарбник і носій усіх тілесних сил людини; центр душевного й духовного життя людини; центр усіх пізнавальних дій душі; центр морального життя людини, скрижаль, на якому викарбуваний природний моральний закон [4].

Мета статті: розглянути сутність «філософії серця» у філософській системі Г. Сковороди.

Виклад основного матеріалу. Григорій Савич Сковорода – це видатний український філософ, поет, культурний діяч, теоретик у галузі педагогіки, педагог-новатор. Творчість мислителя мала значний вплив на розвиток філософської думки. Постать Г. Сковороди в українській культурі настільки багатогранна та цікава, що невпинно упродовж трьох віків привертає увагу та примушує замислитись над винятковістю з-поміж інших діячів.

Для нього центральним у людині є не її теоретичні та пізнавальні здібності, а більш глибоке за них. емоційно-вольове ество людського духу – «серце» людини. У цьому понятті Г. Сковорода розмежовує матеріальне і духовне начало, зазначаючи, що тільки духовне, внутрішнє, моральне самовдосконалення приведе людину до щастя. Саме із серця починає і продовжує своє життя і думка, і стремління, і почуття. Звідти і вимога «пізнай себе», «поглянь у себе», з чим у свою чергу тісно пов'язана ідея «сродної праці» філософа.

Сутність концепції Г. Сковороди полягає в тому, що, розглядаючи людину як «мікрокосм», він виокремлює її «внутрішню» та «зовнішню» природу, наголошуючи на «чистому серці» як центрі цієї «істинної», «внутрішньої» людини. Проблема серця в його роботах нероздільно пов'язана з проблемою Богопізнання. Тому шлях пізнання свого серця – це шлях до осягнення трансцендентного. Серце у Г. Сковороди – це крапка, центр людської душі, яка не існує ніде в світі, але водночас воно є усюди, в усій людській істоті. Свою концепцію «філософії серця» Г. Сковорода виклав у працях: «Вхідні двері дохристиянської доброчинності», «Наркіс. Розмова про те: взнай себе [1; 3]. «Філософія серця» закріпилась як світоглядна позиція в українському романтизмі. Представники цього філософського напрямку досліджували духовний світ людини через складність її внутрішньої емоційної культури і людської індивідуальності.

Аналіз праць Г. Сковороди засвідчив, що в центрі його світогляду перебуває людина, її духовний світ, її щастя. Багато наук вивчає природу і приносить користь людям для задоволення їх тілесних потреб; але не тілесне, не матеріальне є головним у світі і в людині. Тому науки про матеріальний світ навчають головного – як бути щасливим. Г. Сковорода радив, щоб бути щасливим, потрібно пізнати самого себе, тобто внутрішню сутність, свою духовність, або своє серце. Людина, яка не пізнала себе, не може обрати відповідно до своєї природи сферу діяльності, отже, не може бути щасливою [2].

Цінними вважаємо думки філософа, що ключ до всіх розгадок життя як космічного, так і божественного, є людина, тому що всі питання і таємниці світу зосереджені для нього в ній. Не розгадавши себе, вона не може нічого зрозуміти в тому, що оточує її. Г. Сковорода розумів, що кожен повинен йти своєю дорогою, але до однієї мети – знайти себе. Своє ж завдання він бачив у тому, щоб своїм життям відповідати своїй філософії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Філософська спадщина Г. Сковороди характеризується інтересом до питань людини, у якої своя природа, яку не можна змінити, її можна лише пізнати і обрати такий життєвий шлях, який співзвучний її серцю, тобто внутрішньому духовному світу. Погляди видатного філософа щодо «філософії серця» залишаються актуальними і сьогодні.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективними напрямами подальших наукових розвідок є вивчення місця

природи у вихованні дітей у педагогічній спадщині Григорія Савича Сковороди.

Література

1. Загрубий П. В. Філософська спадщина Г. С. Сковороди. К.: Знання, 2000. 562 с.
2. Іваньо І. В. Філософія і стиль мислення Г. Сковороди. К.: Наукова думка, 1983. 272 с.
3. Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди. Харків: Акта 2003. 432 с.
4. Філософія серця П. Юркевича. URL : <http://kimo.univ.kiev.ua/Phil/32.htm> (дата звернення 21.11.2022).

ФІЛОСОФІЯ Г. СКОВОРОДИ ТА ГУМАНІСТИЧНА ПОЕТИКА О. ДОВЖЕНКА В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Дмитро Бабенко

*Науковий керівник:
Андрій Грищенко*

Україна ще від Люблінської унії і до сьогодні є взірцем кризовості всіх різновидів, спричиненої іноземним втручанням з метою віддалити людину від себе, змусити втратити ментальне коріння й самоусвідомлення. У час, коли в умовах війни наш народ на рівні істерії переосмислює цінність власної національної ідентифікації і шукає причинно-наслідковий зв'язок її втрати в історичному контексті всіх часів, ми вважаємо вивчення духовних засад, генетичного коду нації в творчих і життєвих напрацюваннях видатних українських просвітителів надзвичайно дієвим способом повернути собі самих себе.

Г. Сковороду називають українським Сократом, а О. Довженка – зодчим українського кінематографу. Культові діячі різних епох, чия спадщина має владу над історією, звучить голосом пророків, звертаючи увагу на ментальність наших реалій поза часом. Співзвучність спадщини Г. Сковороди з творчим доробком О. Довженка полягає в актуальності та ідентичності їх поглядів на концепт людини у всіх її можливих проявах, і варто наголосити – саме української людини. На тлі вічної боротьби за виживання у працях письменників розкривається велич українця як творця, зодчого, що в дрібницях побуту і життєвій самореалізації на всіх суспільних матеріальних і духовних рівнях є досконалим митцем, незбагненим елементом всесвіту, «Богом, який забув, що він Бог».

Історичні умови XVIII ст., в яких жив і пізнавав світ Г. Сковорода, ускладнювали будь-які прагнення непересічної особистості вийти за межі жорстких рамок релігійності і конфесій. Тому мандрівний філософ обрав політичну і життєву позицію аутсайдера і писав про людину як одиницю всесвіту абстраговано від тогочасних реалій, поза політикою та історичними подіями того часу. Автентичність людини у світі, що «ловив його і не спіймав»

стала життєвим автобіографічним проєктом Г. Сковороди й сформувалася в цілісну картину: від маленької людини – до великого Всесвіту [2].

О. Довженко опинився в епіцентрі пекельної війни, жив у роки тотального терору українців, що торкався всіх існуючих форм соціального життя, і в творчій діяльності зазнавав залізного тиску системи. Тому його українець – це власна болюча рефлексія на тогочасні реалії. Тобто, ми вбачаємо в цьому теорію Г. Сковороди у зворотньому порядку: від всесвітнього повсякденного хаосу – до Величної Людини.

За важливими внутрішніми законами мистецтва, які О. Довженко як письменник завжди тонко відчував і втілював у змалюванні української ментальності образами простих людей, правильно й успішно розв'язати проблему вибору спроможний лише філософ-митець з чітко визначеною світоглядною позицією, неповторним талантом відгукнутись на суттєві вияви життя, адже *«талант митця сам по собі – це здатність сприймати процеси життя гостріше і глибше, ніж це властиво іншим людям, здатність відчувати і бачити те, що залишається непомітним для інших»* [1, с. 310].

Довженківська авторська документалістична картина духовного й матеріального буття людства звужує фокус сприйняття світу на праобразах звичайних українців: стражденний художник, воїн, трудівник, дитина, мати, жінка. Герої кіноповістей О. Довженка – це переважно українські люди: бійці революції і громадянської війни, Великої Вітчизняної війни, це трудівники колгоспних ланів, фабрик і заводів, великих будов, міст, гідроелектростанцій, аероградів, морів. Коли ж він торкається минулого, то й там його цікавить героїка – героїчні подвиги людей. їх діла – безсмертні, їх труд – славен.

Художницький спосіб змалювання українського підтексту О. Довженком перегукується з філософськими поглядами Г. Сковороди в головному: пошуки істини і погляд ліричного героя спрямовані глибоко в середину самого себе. *«Безупинно думай, аби пізнати себе. Щастя твоє, і мир твій, і рай твій у середині тебе»* – це особисте, виражене, вистраждане. Саме себе шукає філософ Сковорода, і так само у пошуках свого єства перебуває ліричний герой-оповідач, закадровий голос кіноповістей. *«В найголовнішому художник завжди самотній»* [1, с. 502]. Натомість, незмінним лишається критична більшість людей, як сучасників Г. Сковороди, так і сучасників О. Довженка, які шукають помочі ззовні, не зазираючи вглиб себе.

Поетизований гуманізм О. Довженка та теорія спорідненої праці Г. Сковороди сягають своїм корінням далеко в глибини буддизму. Але в історичному контексті філософ-мандрівник та кіномитець обґрунтовано докопалися до однієї і тієї ж суті – генетичний код нашої нації і його можливості дають підстави бачити й усвідомлювати українського трудівника не як об'єкт гуманізму, а як першопричину його виникнення. Це розкривається у ставленні митця до самого себе, до свого творчого пошуку: *«Як далеко може бачити людина! Яка могутня вона при всій своїй малості!»*; *«Коротку мить живе людина на маленькій планеті, десь в одній з незліченних галактик, – і все ж обіймає всесвіт, увесь, від початку до кінця.»*; *«Я безсмертна людина (...) і*

абсолютно неважно, скільки мікронних одиниць часу буде існувати моє особисте «я». Я безсмертна щаслива людина, і те, що я відчуваю, і те, що я роблю, – прекрасно» [1, с. 367–369].

Духовна сутність письменника говорить прямою мовою щоденника, листів, окремих творів на засадах поетики і гуманізму, серед яких ми чітко простежуємо канони філософських поглядів Г. Сковороди: це пошук істини в глибинах себе, життя в гармонії з природою та необхідність безперервного самовдосконалення. У творчості О. Довженка яскраво простежується ідея спорідненої праці. За Г. Сковородою – це та, яка відповідає природі самої людини і робить її щасливою: коли ж хтось вступає не в свою працю, не в свою ріллю – біда приходить, і людині, і тим, хто її оточує. *«Найбільш прекрасна людина у своєму труді»* – пише О. Довженко [1, с. 345].

За Г. Сковородою природа і світ у глобальному розумінні є витокom натхнення: силу треба шукати в собі, і в рідній землі, од якої сила йде. Переживання людини через побутові негаразди, незадоволеність тяжкими умовами життя і праці, відбиток постійної боротьби за виживання звичайних трударів, і найболючіше – пекло війни створюють ореол героїзму, сили, витривалості та незламності довкола простого українця. Це спонукало Довженка-митця возвеличити людину, піднести її до рівня творця, подивитися на неї крізь призму абсолюту Всесвіту. Образ «довженківського українця» у будь-якій сюжетній іпостасі за гуманістичним принципом завжди виводиться як центральний. Завдяки цьому художні образи масштабні і глобальні у всіх своїх проявах, що реалізовується в контексті гіперболізацією. Таким чином, в очах дитини образ діда і взагалі людини похилого віку сягає культової величі як носія поки що недосяжного життєвого досвіду, історії, традицій. Наприклад, у кіноповісті «Зачарована Десна» дитяча уява головного героя ототожнює не стільки старого діда з Богом, скільки все божественне ототожнюється з дідом. Зріла мудра людина зображена центром концентрації духовності, носієм істини і правосуддя як джерело добра. А образи українців і є власне носіями концепту «добро» – одного із ключових концептів філософії Г. Сковороди в парадигмі ментальності людства [3]. У творах О. Довженка два ментальних центри – добро і людина співіснують у межах кожного образу українця, чим підкреслюється відчуття високої духовності всього народу, у світогляді яких відбиваються загальні позиції гуманізму.

Таким є і суспільно-громадське, і морально-етичне, і мистецьке кредо великого режисера і письменника: *«Якщо вибирати між красою і правдою, я вибираю красу. У ній більше глибокої істини, ніж у одній лише голій правді. Істинне те, що прекрасне. І коли ми не постигнемо краси, ніколи не зрозуміємо правди ні в минулому, ні в сучасному, ні в майбутньому... Краса – верховний учитель. Доказ цьому мистецтво – малярі, скульптори, архітектори, поети. Що б нам лишилося од Риму, од Ренесансу, коли б їх не було? У всьому людському я хочу шукати красу, себто істину»* [1, с. 318–319]. Саме в цих рядках проявляються естетичні глибини О. Довженка та розкривається його особиста трагедія як українця в жорстких реаліях війни і політичного режиму.

Якщо зібрати, звести до одного маніфесту всі заклики О. Довженка – вони складуть гімн протистояння правди мистецтва і злободенній реальності, якій не під силу зломити творчий порив митця.

О. Довженко різко вирізнявся на загальному тлі інтелігентної еліти своєї доби. Він не вкладався в рамки свого часу, виходячи з нього силою своїх ідей, талантом, світоглядом, духовною незламністю у боротьбі за незалежну Україну. Він був неповторним у своїх художніх творах, насичених генетичною і Богом даною любов'ю до людини, до народу, життя, що тепер називають Довженківською красою. Це і є той самий фундамент самопізнання й реалізації, якому присвячений весь життєвий проєкт філософа Г. Сковороди.

Література

1. Довженко О. П. Зачарована Десна. Оповідання. Щоденник (1941–1956). К. : Дніпро, 2001. 512 с.
2. Григорій Сковорода в спогадах сучасників і народних легендах / Упоряд. В. Г. Штрих; Передм., пер.рос. текстів і комент. Д. М. Дудка. Х. : Оригінал, 2002. 112 с.
3. Ушкалов Л. В. Григорій Сковорода: семінарії. Харків: Майдан, 2004. 776 с.

ІДЕЯ САМОПІЗНАННЯ ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФІЇ Г. СКОВОРОДИ

Іван Клейменов

*Науковий керівник:
Лариса Слінченко*

Творчість Григорія Сковороди як визначного філософа, письменника-просвітителя XVIII ст. посідає вагоме місце в історії української та світової культури. Він був оригінальним і самобутнім мислителем свого часу, відіграв велику роль у розвитку вітчизняної філософської думки.

Ще за життя Г. Сковороду іменували «українським Сократом». Його філософія є прикладом існування філософії українського духу. Це оригінальна система поглядів, що спирається на християнсько-світоглядні категорії: любов, добро, віру, щастя. Вона є своєрідним пошуком місця людини у світі, закликом до гуманізму, самопізнання й розвитку природних здібностей особистості.

На думку Г. Сковороди, «філософія чи любомудріє спрямовує усе коло справ своїх до того, щоб дати життя духу нашому, благородство серцю, ясність думкам, як голові всього. Коли дух веселий, думки спокійні, серце мирне – то й усе світле, блаженне, щасливе. Це і є філософія» [1, с. 17]. Мислитель визначає філософію як пізнання власного духу.

Ідеї самопізнання людини Г. Сковорода приділив найбільшу увагу. Вона є центром його світоглядних засад, її він особисто втілював упродовж життєвого шляху, вбачаючи в самопізнанні та самовдосконаленні сенс людської екзистенції.

Питання самопізнання розкрито у філософських роздумах, трактатах, листах, байках та інших творах Г. Сковороди. Мислитель вважав, що людина, не пізнавши себе, нічого не може зрозуміти у світі.

В основу свого вчення він ставить ідею про дві натури: зовнішню (видиму) та внутрішню (невидиму). У його тлумаченні, закоріненому в традиціях античної філософії, самопізнання полягає саме в осягненні істини, згідно з якою все у світі складається з цих двох протилежних натур: вічної і тлінної, матеріальної й духовної. Митець уперше в українській філософії підносить людину до усвідомлення її як духовної особистості. Г. Сковорода передбачає відкриття людиною в собі внутрішніх духовних начал, що допоможуть їй стати кращою, досягти морального вдосконалення.

Славетне гасло «Пізнай себе», відоме ще з античних часів, у філософії Сковороди ґрунтується на вченні про «три світи». Воно полягає в тому, що «Бог об'явив себе в (1) природі, (2) людині та (3) Святому письмі (Біблії), тобто природа, людське серце та Біблія є трьома «книгами-світами», читаючи які людина годна пізнати єство речей» [3, с. 11]. Великий світ (світ природи) – це «макрокосм», людина – «мікрокосм», Біблія – «світ символів». Це вчення Сковороди стало основою для розробки вчення про людину. Вона має бути активною, сама обирати свій життєвий шлях. Головна активність особистості – самопізнання, що мислитель інтерпретує в найзагальнішій площині, тобто як осягнення людиною єдності себе, мікрокосму, з макрокосмом. Пізнаючи природу, зливаючись із нею, людина проявляє свої найкращі духовні якості.

Г. Сковороду називають «філософом себепізнання». Він не просто стверджує думку про необхідність пізнання природи людини, а звертає увагу на пізнання природи людської душі з урахуванням чинників її формування – віри, надії, любові, що є органічним проявом духовності. При цьому самопізнання, на думку філософа, – невіддільне від віри, воно є «провідною формою сходження людини до Бога» [4, с. 672]. З цього робимо висновок, що Сковорода розумів самопізнання в релігійному дусі, вважав, що з його допомогою можна дійти до Богопізнання.

Багато уваги мислитель приділив питанню про те, у чому полягає щастя людини, на яке кожен має право. За Сковородою, щастя – не в багатстві, владі, чинах, воно повинно бути чимось таким, чого може досягти кожна людина.

Варто відзначити, що поняття щастя й самопізнання досить тісно пов'язані у філософських роздумах Г. Сковороди: «Щастя потрібно шукати всередині нас самих. <...> Спізнавши себе самого, ми знайдемо у себе самих душевний спокій і сердешну радість. Здобудемо їх мудрістю та добром – перша розкаже нам, у чім щастя, а друге допоможе знайти його» [2, с. 9].

Людське щастя, за філософом, полягає не тільки в духовних шуканнях, сердечній радості, а й у спорідненій праці. Г. Сковорода вказує, що пізнавши себе, людина має обрати собі заняття згідно зі своїми природними нахилами, оскільки тільки така праця принесе їй радість, внутрішнє задоволення самим процесом і результатом, а суспільству – користь.

Зокрема, цю тезу простежуємо в діалозі «Алфавіт, або Буквар світу»: «...бути щасливим – це значить пізнати себе чи то свою природу, взятися за свою долю і робити своє діло. Найкраща душа не може бути спокійною, коли вона несе обов'язки, до яких не родилася. Та й як же їй бути спокійною, коли вона втратила радість серця?» [3, с. 99].

Ця думка покладена і в основу багатьох байок Г. Сковороди, зокрема, хрестоматійного твору «Бджола і Шершень», де Шершень – образ нероби, що веде паразитичний спосіб життя, а Бджола – алегоричний образ людини, яка живе за призначенням, з радістю виконує працю за покликанням.

Самопізнання, праця за здібностями (споріднена праця), духовність – усе це, за філософом, найголовніші передумови щасливого життя.

Таким чином, у світоглядних позиціях Г. Сковороди гармонійно поєдналися погляди на світ, людину та Бога. Одне з центральних місць у його працях займає ідея самопізнання як основа особистісного буття, що зумовлює питання про природу людської істоти. Філософ не лише акцентує увагу на ідеї пізнання людської екзистенції, а і вказує шлях цього пізнання. З теорією самопізнання пов'язане вчення про споріднену працю та загальне щастя. Г. Сковорода вважав самопізнання і самовдосконалення сенсом буття людини.

Література

1. Методичні рекомендації до вивчення теми: «Філософська думка України» на семінарських заняттях з дисципліни «Філософія» для студентів всіх напрямів підготовки НУВГП денної форми навчання / Наконечна О. П. Рівне: НУВГП, 2015. 38 с.
2. Багалій Д. І. Український філософ Григорій Савич Сковорода // Сковорода Г. С. Розмова про істинне щастя / Пер. укр. мовою, прим. В. О. Шевчука. Харків: Прапор, 2002. С. 3–12.
3. Сковорода Г. Вибрані твори в українських перекладах / Упоряд. текстів, передм. та прим. Л. Ушкалова. Харків : Веста : Видавництво «Ранок», 2003. 144 с.
4. Ушкалов Л. Григорій Сковорода: семінарії. Харків, 2004. 896 с.

КОНЦЕПЦІЯ ТРЬОХ СВІТІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Лариса Слінченко

Ольга Кухарчук

Помітне місце у філософії XVIII ст. посідає постать Григорія Сковороди – відомого мислителя, проповідника любові та свободи, оригінального художника, музиканта, поета та педагога-новатора, який, відзначаючись фундаментальними знаннями й оригінальністю мислення, залишив сучасникам вчення про кохання, свободу та життя, концепцію мудрості, новаторські методи навчання й оцінювання знань, які зберігають свою актуальність та якими захоплюється людство XXI століття.

У грудні 2022 р. виповнюється 300 років від дня народження Григорія Сковороди. Цей ювілей українці відзначатимуть в умовах російсько-української війни, у період творення нової української держави. З історії відомо, що мислителя під час руського імперського режиму намагалися «русифікувати», увести в російську культуру як «російського філософа», «основоположника російської філософської думки», а сьогодні російські окупанти прагнуть знищити пам'ять про нього. Для українського народу, який сьогодні виборює волю та територіальну цілісність своєї держави, постать Григорія Сковороди є найвищою духовною опорою для здобуття незалежності й утвердження самобутності нації. Сьогодні ми перебуваємо на етапі відродження тих морально-духовних цінностей, які ґрунтуються на філософських положеннях українського мислителя.

Це зумовило посилений інтерес філософів, літературознавців, педагогів до філософської спадщини Григорія Сковороди, до осмислення характерних рис його індивідуальної філософської концепції, до розкриття основних положень філософії мандрівника на рівні психолого-філософського світосприйняття.

Життя та творча спадщина Григорія Сковороди стала об'єктом дослідження таких українських дослідників, як Д. Багалія, Н. Горбач, І. Пільгука, Л. Ушкалова, Д. Чижевського та ін. Заслужують на увагу праці О. Гужви, Ю. Канигіна, В. Кушерець, В. Шевчук та ін., які здійснили аналіз філософських творів українського мислителя, його філософських концепцій у контексті рецепції українською культурою його філософсько-художнього світу. Проте потребує подальших наукових пошуків осмислення особливостей світогляду Сковороди про три світи – макрокосм, мікркосм та світ символів.

Мета статті – дослідити концепцію трьох світів Григорія Сковороди.

Філософ Григорій Сковорода висловив ідею про те, що навколишня дійсність, або видимий світ (чи натура), складається з трьох частин. У діалозі «Потоп зміїний» про це описується таким чином: «Суть же три світи. Перший є всезагальний і світ населений, де все народжене проживає. Цей складений із численних світ-світів і є великим світом. Інші два суть окремі й малі світи. Перший мікркосм, тобто – світик, маленький світ, або людина. Другий світ символічний, тобто Біблія. У населеному світі сонце є його оком, і око ж є сонцем. А як сонце є керівником світу, тому не дивно, що людина названа мікркосм, тобто маленький світ. А Біблія є символічний світ, тому що в ній зібрані небесних, земних і підземних створінь фігури, щоб вони були пам'ятними вказівниками, які ведуть наш розум у поняття вічної природи, прихованої в тлінній так, як малюнок у своїх фарбах» [1, с. 338].

Досліджуючи видимий світ, Г. Сковорода не міг не порушити тему співвідношення матерії та форми, яка була актуальна в європейській філософській думці. Як зазначає дослідник Петро Кралюк, «цією темою мислитель особливо не переймався, на відміну від викладачів Києво-Могилянської академії. Зрештою, його трактування цієї проблеми не відзначалося оригінальністю – воно відповідало поглядам Платона» [3].

У діалозі «Потоп зміїний» Сковорода пише: «Всі три світи складаються з

двох речей, що називаються матерія і форма. Ці форми у Платона іменуються ідеї, сиріч видіння, види, образи. Вони суть первородні світи нерукотворні, таємні мотузки, що утримують перехідні речі, тобто матерію. У великому й малому світах речовий вигляд дає знати про приховані під ним форми, або вічні образи. Також і в символічному, або біблійному, світі зібрання створінь представляють матерію. Але божа природність, куди своїм знаменням веде створене, є формою. Бо в цьому світі є матерія й форма, сиріч плоть і дух, видимість та істина, смерть і життя» [1, с. 340]. Як бачимо, мислитель не має послідовності у вираженні своїх думок: невидимий світ – це форми-ідеї, що є первородними нерукотворними світами. Матерія, як свідчать наведені міркування філософа, є пасивною і має цінність лише за умови свого оформлення. Загалом такі погляди мислителя на світ подібні поглядам християнських неоплатоніків. Незважаючи на те, що Г. Сковорода не звертається ані до класиків християнського неоплатонізму, ані до вітчизняних неоплатоніків (І. Вишенського, І. Копинського), проте він апелює до першоджерела – творів античного філософа Платона, надаючи його ідеям християнського забарвлення.

На думку мислителя, макрокосм – це великий світ чи світ природи. Макрокосм охоплює все народжене в цьому всесвіті, що складається з паралельних незліченних світів. У цьому світі немає ні початку, ні кінця – він є вічним і безмежним. Сковорода зазначає, що метою пізнання цього світу є не опис окремих предметів, а розчленування їх невидимих натур – розуміння їх внутрішнього змісту, бо через внутрішню сутність окремих речей можна осягнути «таємні пружини розвитку всього Всесвіту». Водночас філософ вважає, що внутрішня невидима сутність речей завжди пов'язана з видимою через зовнішню форму, яка визначається мірою, ритмом, симетрією, пропорцією.

Аналізуючи макрокосм, Григорій Сковорода робить філософські висновки. По-перше, природа – нескінченна, оскільки складається з великої кількості світів. Як і античні філософи, він виокремлює чотири елементи – вогонь, повітря, воду та землю як першооснову всіх речей. По-друге, природа (матерія) вічна. Усі предмети природи є тимчасовими, перехідними, вони то виникають, то зникають, але природа безсмертна. Неможливість зникнення чогось Григорій Сковорода пояснює через учення про дві натури: «Зникнути нічого не може, воно лише втрачає свою тінь». Філософ це пояснює за аналогією: «Художник намалював оленя й павича, потім стер фарби. Малюнок зник, але їх образи залишилися, вони не зникають, існують». У природі, на думку мислителя, відбувається щось подібне, змінюється лише тінь. По-третє, природа та створення світу підпорядковуються природним законам. Григорій Сковорода зазначав, що релігійне вчення про природу не є виправданим, оскільки суперечить законам природи.

Думка Сковорода про те, що Бог не творить світу матеріального, що дві натури – видима і невидима – вічно співіснують, могла б бути підставою для пантеїстичного розуміння макросвіту, якби не ідея, якій філософ надавав

першорядного значення: невидимий світ є планом, ідеєю, «деревом життя» світу видимого. В ідеї плану, прихованого у світі, у філософії Сковороди вбачається інтуїція всеєдності.

Другий світ – це мікрокосм або Людина. Ця ідея передбачає, по-перше, однорідність природи світу і людини, і по-друге, усвідомлення буття переживанням, самопізнанням.

Природа людини двояка, як і природа світу. Розрізняючи в цілісній емпіричній людині «зовнішнє тіло» та «думку», Сковорода встановлює між ними залежність, убачає в емпіричній людині системну цілісність. «Ти, без сумніву, розумієш, – каже Сковорода, – що око, вухо, язик, руки, ноги і все наше зовнішнє тіло само собою нічого не діє ні в чому. Але все підпорядковане думкам нашим. Думка як його володарка перебуває в безперервному хвилюванні день і ніч. Вона – то міркує, радить, робить визначення, спонукає до чогось. А крайня наша плоть, як приборкана худоба, або хвіст, мимоволі її наслідує. Думка є головна наша точка і середня. А тому вона часто і серцем називається. Отже, не зовнішня наша плоть, а наша думка – то головна наша людина. У ній ми перебуваємо, а вона є ми» [1, с.128]. Думка як «головна наша людина», зауважує Сковорода, утворює внутрішню людину, але тільки за умови, що ця думка спрямована не на задоволення потреб «зовнішнього тіла», а на розуміння Бога. Особливо важливо для Сковороди, що Бога людина осягає у своєму серці не як деякий зовнішній об'єкт, а як власну внутрішню сутність. Отже, Бог виявляється і суттю світу, і суттю людини. Таке розуміння сумірності людини зі світом уносить у філософію Сковороди містичний момент.

Людська природа двояка, також як природа світу, однак, на відміну від цього світу, де зовнішнє не стає внутрішнім, людська двоїстість може і має бути подолана. Зовнішня людина, перетворюючись на внутрішню, осягає суть буття, осягає Бога. Тут відкривається справжня метафізична реальність: у глибині свого серця людина знаходить Бога, і лише Бог може виміряти прірву людського серця. Як бачимо, Григорій Сковорода приділяв багато уваги ідеї серця, що належить до сфери духовного життя людини. Серце, на думку філософа, є душевним станом людини, воно керує її вчинками; є єдиним світом людини, моральних переживань, почуттів, пристрастей. Григорій Сковорода стверджує, що серцем можуть опанувати добрі та злі сили. Перші возвеличують людину, а другі – призводять її до падіння. Тому людина має прагнути до очищення свого серця.

Внутрішня людина Сковороди – те, що становить суть кожної людини. На думку філософа, Бог дав план і світові, і людині. І він наголошує на тому, що внутрішня людина – це не абстрактна ідея людини, не платонівський ейдос, але нова людина, на яку перетворилася стара. Цю нову людину кожен повинен у собі відкрити, хоча вона вже є спочатку в кожному. Сковорода протиставляє тіло «земне» і «тіло духовне, таємне, вічне», нову руку, що ховається в старій, нове серце і т. д., і цими протиставленнями надає поняттю «внутрішня людина» особистісного характеру, підкреслює його індивідуальність, таку ж повну, як

індивідуальність емпіричної «старої» людини. І старе, і нове, на думку мислителя, є цілісністю, але різної природи; нове, внутрішня людина – ентелехія старого. Відношення між ними – відношення сенсу життя, т. б. відношення також цілісне. У вченні Сковороди ми знову простежуємо інтуїцію всеєдності.

Сковорода переконаний, що пошук внутрішньої людини – особиста подія, набуття людиною себе «нової» – доля, дорога до свого внутрішнього світу – факти особистої духовної історії кожної людини, а зміст цієї історії є вибір людиною самої себе.

Специфічним світом у філософському вченні Григорія Сковороди є світ символів. Символи – це образи, які втілюють будь-яку ідею. Учений за основу єдиним символом міг узяти коло чи Сонце, визначав символи безпеки, заздності, самопізнання, вічності, істини, подяки тощо. Найвищою таємницею символу, на думку Сковороди, є слово. Слово є «істиною та єдиним початком, є зерном і плодом, центром та гаванню, початком та кінцем» людського духу. У Біблії записано: «Спочатку було слово». Воістину слово – початок і кінець культури та духовності. А тому найціннішою книгою для Григорія Сковороди є Біблія. Це досконалий образ світу символів. Завдяки символам невидимий світ, інакше єство Боже, перетворюється на видимий, доступний до сприйняття, тобто Біблія є засобом пізнання «духовного початку», внутрішньої натури макро- та мікрокосму, інакше кажучи, Бога.

Отже, аналіз філософських думок Григорія Сковороди дає підстави для висновку, що вчення про три світи мислителя (макрокосмос, мікрокосмос (людина) і світ символів (Біблія) є синтезом платонівського ідеалізму з біблійним антропологізмом й набуває екзистенційного характеру. Особливість макрокосму, на думку філософа, виявляється в повноті буття світу як Бога і мікрокосму – в досягненні внутрішнього буття людини, де єднання їх в однорідності їхньої сутності утворюють особливу реальність життя людини з визначальними цінностями віри, надії, любові та страху, з прагненням до досягнення гідності та щастя – усім тим, що отримало в сучасній філософії назву екзистенції. Пафос філософії Сковороди полягає в переконаності, що людині необхідно зважати на метафізичні властивості свого осягнення буття, яке має стати реальністю його внутрішнього життя.

Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні філософського вчення Григорія Сковороди про людину як особливу цілісність, про пошук єдності цілісності духовної та тілесної, чуттєвого та духовного досвіду, що визначають основні ідеї філософії Сковороди в історії української думки.

Література

1. Антологія української поезії. Т. 1 / упорядкув.: В. Атаманюк, Є. Плужник, Ф. Якубовський. Київ : Маса, 1930. XL, 322, XIV с.
2. Богосвятська А. М. Григорій Сковорода – духовний код української культури. *Українська мова й література в сучасній школі: науково-методичний та літературномистецький журнал*. Київ, 2012. № 10 (120).

С. 45–61.

3. Кралюк Петро. Незвична» філософія Григорія Сковороди. URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2012/11-22-1> (дата зверення: 20.11.2022).
4. Лебеденко А. А. Філософія серця минулого для майбутнього. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філософія. Культурологія. Політологія. Соціологія.* 2012. Т. 24 (65). № 4. С. 42–49.
5. Найдьонов О. Космічне світорозуміння Григорія Сковороди. *Переяславські Сковородинівські студії.* Випуск 2, 2013. С. 203–207.

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Максим Ємельяненко

*Науковий керівник:
Лариса Слінченко*

В українській демократичній культурі ім'я Григорія Сковороди асоціюється з мислителем із широким та оригінальним мисленням. Дослідники його творчості наголошують, що «специфіка мислення Г. Сковороди значною мірою перебувала в залежності не лише від змісту філософських ідей, а й від форми і стилю, обраних ним..., а характерною особливістю творчості письменника-філософа вважають поєднання елементів філософського логічно-дискурсивного мислення з елементами емоційно-образного сприйняття світу» [1]. Свідченням цього є його філософські байки та притчі «Орел і Черепаха», «Бджола і Шершень», «Вдячний Еродій», «Вбогий жайворонок» та ін. Щоб зрозуміти стиль мислення Сковороди, необхідно зосередити увагу на емблемах та символах, які в його творах виконують важливу функцію і визначають специфіку його алегоризму.

Глибокий інтерес до творчого доробку Григорія Сковороди зумовлений тим, що «він не лише глибоко розкрив світогляд, стиль та спосіб мислення українського народу, показав його живу душу і тим самим окреслив та охарактеризував риси української ментальності, а й освітив шляхи поступового розвитку української нації. Він був шукачем нового знання, нового розуміння Світу і місця людини в ньому» [4, с. 6].

Відомо, що філософські й педагогічні ідеї Григорія Сковороди виражали філософію тогочасного просвітництва й мали значний вплив на духовний розвиток українського народу. І. Франко, високо цінуючи європейську освіту, глибину думки й широту переконань українського просвітителя, називав його «предтечею нової епохи», який проповідував ідеї європейської філософії, подібні до тих, які у Франції проповідував Ж.-Ж. Руссо, а саме: рівності людей, простоти і натуральності їх взаємин [7, с. 44].

Дослідники творчої спадщини Г. Сковороди зазначають, що його філософія пронизана ідеями кордо центризму, або «філософії серця», яка посідає одне з центральних місць в українській філософії. Серце – це символ любові, почуттів, емоційного стану, «душі». На думку І. В. Толстова, метою

життя для Сковороди були радість і веселість серця, внутрішня злагода, міцність душі. Досягнення цього блаженного спокою, вважає вчений, і було для нього мистецтвом життя, філософією [6].

Будучи одним із найяскравіших послідовників «філософії серця», Сковорода є творцем оригінальної концепції «трьох світів»: «Суть же три світи. Перший є всезагальний і світ населений, де все народжене проживає. Цей складений із численних світ-світів і є великим світом. Інші два суть окремі й малі світи. Перший мікрокосм, тобто – світик, маленький світ, або людина. Другий світ символічний, тобто Біблія» [3]. З філософської точки зору Григорія Сковороди, три світи – це природа, людина і Святе письмо. Пізнання природи і пізнання Бога є для людини шляхом до пізнання себе. А пізнання себе є джерелом миру, щастя і мудрості [2].

Педагогічні погляди Г. Сковороди відображено у притчі-діалозі «Вдячний Еродій», у якому автор виклав свої власні роздуми про «сродність», вдячність, жадібність, веселість духу, гординю, доброчестя, уміння задовольнятися малим, самовдосконалення. Філософ вважає, що виховання полягає в тому, щоб плекати здібності, що дані дитині від народження. «Народженого до добра неважко навчити добру. ...хто захоче чогось навчитися, повинен до того зродитися. Не від людини, а від природи суть усього» [5]. На його думку, позитивний ідеал виховання полягає у створенні гармонійно розвиненої людини. Він закликає вчитися протягом усього життя, чому допомагає зацікавлення науками та правильна організація власного часу – немає години не придатної для навчання. Г. Сковорода критично ставився до примусової організації диспутів як форми навчання у філософських та богословських класах колегіумів, натомість, для ефективного вивчення запланованого, окрім групових, практикував індивідуальні, додаткові заняття у формі повчань та бесід. Саме діалог – розкриття в обговоренні істини, на думку філософа, щонайкраще сприяє самопізнанню, а отже, й просвітництву [1].

Отже, завдання педагогіки, за Григорієм Сковородою, полягає в тому, щоб навчити дитину орієнтуватися в бурхливому морі життя, допомогти їй відкрити в собі найкращі природні задатки й розвинути їх. Мета усіх виховних дій полягає у створенні в душі дитини храму, в якому має перебувати Істина. Перевагу треба надавати вихованню духовних потреб і розвиткові природних якостей особистості, закладених від народження. Сковорода, як істинний ідеаліст, вірив, що людина народжується для добра, і тільки неправильне виховання, підміна істинних ідеалів і вірувань псує особистість.

Література

1. Ковальчук Л. Осмислення філософсько-педагогічних ідей Григорія Сковороди у контексті дослідження проблеми формування культури мислення. *Григорій Сковорода [Текст]: наук.праці / упоряд. та наук. ред. Д. Герцюк, П. Сікорський*. Львів : «СПОЛОМ», 2013. С. 129–142.

2. Кметь І. Філософія Григорія Сковороди: до витоків наукової методології. *Григорій Сковорода [Текст]: наук.праці / упоряд. та наук. ред. Д. Герцюк, П. Сікорський. Львів : «СПОЛОМ», 2013. С.153–163.*
3. «Незвична» філософія Григорія Сковороди. URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2012/11-22-1>
4. Новосад С. Розвиток творчих здібностей, самопізнання та самотворення у філософській концепції Григорія Сковороди (Філософські особливості творчості українців). К. : НДІУ МОН України, 2009. 68 с.
5. Сковорода Гр. Вдячний Еродій. URL: <http://www.grinevich.com.ua/?p=4382>
6. Толстов І.В. Кордоцентризм в українській філософії: Г.С. Сковорода та П.Д. Юркевич: конспект лекцій. Харків : УкрДАЗТ, 2013. 22 с.
7. Франко І. Зібрані твори. У 50 т. Т. 41. План викладів історії літератури руської. Спеціальні курси. Мотиви. 1984. 680 с. С. 24 – 65.

DIE «SRODNA PRACJA» (ANGEBORENES HANDLUNGSVERMÖGEN) IDEE IN DER HRYHORIJ SKOVORODA PHILOSOPHIE

W. Shevtsova

*Supervisor:
Wira Butowa*

«Wähle einen Job nach Herzenslust und du wirst keinen Tag arbeiten!». Dieser Spruch, der Konfuzius zugeschrieben wird, fällt oft auf, wenn es um die Arbeit geht. Schade, dass sie gleichzeitig die Idee der «srodnapracja» (angeborenes Handlungsvermögen) des herausragenden ukrainischen Philosophen, Dichters und Musikers - Hryhorij Savvič Skovoroda- nicht erwähnen.

Hryhorij Skovoroda wurde wegen seiner Lebensweise, seiner philosophischen Ansichten und der von ihm geschriebenen Werke als «ukrainischer Sokrates» bezeichnet. Der wandernde Philosoph betrachtete die Selbsterkenntnis als den Hauptsinn des menschlichen Daseins. Dazu gehört auch die Selbstfindung in der Arbeit. H. Skovoroda glaubte, dass ein Mensch sich selbst kennen und finden sollte, was von Natur aus für ihn bestimmt ist». Die Natur treibt zum Handeln und wird stark in der Arbeit, sie ist die ewige Quelle der Lust. Man muss lernen, was die natürliche Neigung in sich hat...» [2]. In der siebenundzwanzigsten Fabel sagt die Hornisse zur Biene: «Warum bist du so dumm, Biene?! Du weißt, dass deine Arbeiten dir keinen Nutzen bringen, sondern nur dem Menschen nützlich sind. Dir schaden sie sogar oft, denn sie bringen dir den Tod. Trotzdem hörst du nicht auf, dich mit dem Sammeln von Honig abzuquälen. Ihr habt viele Köpfe, aber ohne Gehirn. Man sieht, dass ihr euch ohne Verstand in den Honig verliebt habt. Du bist ein großer Dummkopf, sagte die Biene, Honig zu fressen liebt auch der Bär. Die Hornisse erreicht ihn auch durch den Liest. Auch wir könnten ihn heimlich bekommen, wie unsere Brüder es auch bisweilen tun, wenn wir ihn nur essen wollten. Aber für uns ist es ein unvergleichlich größeres Vergnügen, Honig zu sammeln als ihn zu essen; dazu

sind wir geboren und wir werden nicht aufhören, bis wir sterben; ohne dies im Überfluss des Honigs zu leben, wäre für uns der einzige schimpflichste Tod» [1].

Wie wir erkennen können, und Hryhorij Skoworoda betont dies, in der Stärke (der Moral der Fabel) – «ist die Biene ein Symbol eines weisen Menschen, der in seiner natürlichen Arbeit arbeitet» [1]. Wenn die Tiere jedoch keine andere Wahl haben, als das zu tun, was ihnen von der Natur her gegeben wurde, weil dies eine Bedingung und Notwendigkeit ihres Lebens ist, kann ein Mensch eine Wahl darüber treffen, was er im Leben tun möchte und was er in seiner beruflichen Tätigkeit machen wird. Aufgrund bestimmter Umstände wählt man nicht immer den richtigen Weg – den Weg der angeborenes Handlungsvermögen - und leidet daher nicht nur selbst, sondern auch andere, die die Früchte dieser Arbeit ernten.

Daher ist es notwendig, sich selbst kennenzulernen und das zu tun, was Dir von der Natur hergegeben wurde, und dann wird die Welt besser sein, denn in geeigneter Arbeit liegt das Glück eines Menschen und sein Erfolg bei der Bildung seines eigenen Ichs (Persönlichkeit).

Literatur

1. Fabel 27: «Die Biene und die Hornisse» von Grigorij Skovorodaaus der Sammlung «Charkiw's Fabeln». (Originaltext) Elektronische Ressource. Zugriffsmodus:<https://mala.storinka.org/байка-27-бджола-та-шершень-григорія-сковороди-зі-збірки-байки-харківські.html>
2. F. Haase, Die Kulturgeschichte der ukrainischen Philosophen Grigorij Skovoroda, Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven. Neue Folge, Bd. 4, H.1 (1928), pp. 21-42.

СЕКЦІЯ 4. ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ ДІЯЧА В СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ

ОБРАЗ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ КРІЗ ПРИЗМУ ДРАМИ ОЛЕКСІЯ ЧУГУЯ «ВЕЛИКЕ ПРОРОЦТВО»

Анатолій Новиков

До змалювання образу видатного українського філософа й письменника XVIII ст. Григорія Сковороди зверталось чимало відомих вітчизняних митців. Він знайшов відображення в живописі, скульптурі, музиці й навіть кінематографі. Так, 1958 р. Іван Кавалерідзе поставив художній фільм «Григорій Сковорода». Створюючи образ Сковороди, художники звертаються зазвичай до копій його прижиттєвого портрета, виконаного по пам'яті невідомим майстром. Серед найвідоміших портретистів Сковороди – Тетяна Яблонська, Карпо Трохименко, Михайло Жук, Олександр Ройтбурд та інші.

Також чимало в Україні пам'ятних знаків та меморіальних дощок, пов'язаних із життям і творчістю Сковороди, пам'ятників геніальному філософу, начальних закладів, що носять його ім'я (передусім це педагогічні університети в Харкові й Переяславі).

У художній літературі постать Сковороди віднайшла втілення в творах Василя Наріжного («Російський Жильблаз»; 1814), Ізмаїла Срезневського («Майоре, майоре!»; 1836); Тарас Шевченко («Близнята»; 1855), Пантелеймон Куліш («Грицько Сковорода»; 1891). Окрім того, до образу митця зверталися у своїх поезіях Павло Тичина, Максим Рильський, Василь Барка, Андрій Малишко, Василь Симоненко, Василь Стус, Ліна Костенко та інші.

У драматургії на сьогодні відомий лише один твір про Сковороду – це драма на одну дію Олексія Чугуя «Велике пророцтво» (2002). У п'єсі йдеться про той період життя Сковороди, коли він працював у Харківському колегіумі. Буде свій твір автор, використовуючи класичний драматургічний прийом – конфлікт. Це конфлікт між Сковородою та його прибічниками з числа студентів, з одного боку, а з другого – Іваном Гілевичем, який, очевидно, був священником й одним із керівників колегіуму (автор нічого не говорить про його посаду) та його добровільним помічником префектом Денисом Манським. Суть цього конфлікту полягає в суперництві за крісло ректора колегіуму, яке несподівано звільнилося після смерті його господаря. На посаду нового ректора претендує згаданий уже Іван Гілевич, але він побоюється, що на його шляху до бажаної посади може з'явитися вельми авторитетний суперник в особі Григорія Сковороди. А тому він разом із Манським, який розраховує на тепленьке містечко при новому ректорові, намагається будь-що вижити Сковороду з колегіуму, не гербуючи при цьому жодними неблаговидними засобами, в тому числі брехливими доносами. І це притому, що вільнолюбний філософ навіть не помишляє про посаду ректора, а тим більше не має

щонайменшого бажання стригтися в ченці, що є обов'язковою умовою для цього.

Сковорода, як відомо, прибув до Харкова на початку серпня 1759 р., а вже 11 серпня білгородський і обоянський єпископ Йоасаф Миткевич призначив його вчителем поетики у місцевому колегіумі.

Сковорода був досить вимогливим учителем. Він навіть розробив свою двадцятибальну систему оцінювання своїх учнів. Утім, за цією системою, за словами одного із найавторитетніших дослідників життя і творчості філософа й письменника Леоніда Ушкалова, «Сковорода оцінював не так знання поетичної творчості, як саму здатність своїх учнів до навчання, їхній природний хист, їхню “сродність”» [1, с. 211]. У системі оцінювання Сковороди були, зокрема, такі оцінки: 1) «чиста тобі безтолковщина»; 2) «справжня нездара в школі»; 3) «нездара» (негодниця); 4) «дуже тупий»; 5) «тупий»; 6) «дуже нетямкий»; 7) «тупуватий»; 8) «нетямкий»; 9) «здається, не годиться для школи»; 10) «не не годиться»; 11) «не нетямкий»; 12) «не дуже тямкий»; 13) «здається, тямкий»; 14) «годиться, тямкий»; 15) «доволі тямкий»; 16) «тямкий»; 17) «неабияк тямкий»; 18) «дуже тямкий»; 19) «гострий»; 20) «напрочуд гострий» [1, с. 212].

У перший рік навчання в класі поетики Сковороди було 39 учнів віком від 12 до 22 років із числа духовенства, козацької старшини, простих козаків, а один навіть із селян. Із них у кінці навчального року лише 21 отримали оцінку «тямкий» («понят»), а решта – «нетямкий» («не понят») [1, с. 211].

На думку Сковороди, не кожен учень за своїми природними даними здатний до навчання, оскільки кожна людина має своє покликання. Для кращого засвоєння цієї простої істини він написав для своїх учнів байку на Езопів сюжет про вовка і ягня (у Сковороди козля). У творі йдеться про те, що, потрапивши в лапи грізного вовка, нещасне козля просить вовка задовольнити його останнє бажання: зіграти на флейтузі. Вовк повівся, однак поки він грав, а козля танцювало, несподівано прибігла згряя собак і накинулася на «музиканта». Вовк, звісно, зрозумів свою помилку, але вже було запізно. Ось що він говорить:

*Навіщо ж я, дурень, та став капельмейстером,
Родившись на світ усього лиш кухмейстром!*

Мораль досить проста й зрозуміла: «За те не берись, що не дано від Бога» [1, с. 214].

Важливо зауважити, що єпископ Йоасаф Миткевич протегував Сковороді й, очевидно, хотів просувати його по службі. Проте обов'язковою умовою для цього був постриг у ченці, чому вільнолюбний філософ, який і так цілком добровільно вів аскетичний спосіб життя, всіляко протривівся, а відтак за власним бажанням покинув колегіум, хоча йому там і дуже подобалося працювати, і він всією душею полюбив Харків.

Однак на цьому вчителювання Сковороди в Харківському колегіумі не закінчується. Через два роки єпископ Йоасаф Миткевич знову запрошує його

викладати в цьому навчальному закладі, але тепер синтаксиму й грецьку мову. До роботи філософ приступає 1 вересня 1762 р.

Практично нічого невідомо про те, як для Сковороди минув цей навчальний рік. Відомо лише те, що а колегіумі в нього були недобррозичливці. А тут 30 червня 1763 р. у Троїцько-Охтирському монастирі помирає його покровитель єпископ Йоасаф Миткевич. Ще більше ситуація ускладнюється після того, як 29 жовтня білгородським і обоянським архієреєм призначають колишнього ректора Слов'яно-греко-латинської академії в Москві Порфирія Крайського, якому Сковорода відразу ж не сподобався. Окрім того, філософа звинувачували в духовній ересі й моральній розбещеності юного спудея Михайла Ковалинського, з яким учитель підтримував дружні стосунки. Все це, зрештою, призвело до того, що 15 липня 1764 р. він вдруге покинув колегіум.

Прикметно, що з липня 1768 р. до квітня 1769 р. Сковорода знову працює в Харківському колегіумі, точніше в «додаткових класах» при колегіумі, що були відкриті для дітей української шляхти. Цього разу його запросив сюди викладати курс катехізису губернатор Слобідсько-Української губернії Євдоким Щербинін. А звільнили філософа після того, як посаду білгородського й обоянського архієрея обійняв Самуїл Милославський, на думку якого катехізис не може читати світська людина.

Саме ці події здебільшого й послужили матеріалом, на якому побудував свою п'єсу Олексій Чугуй. У його драмі Сковорода постає мудрим філософом і розсудливим учителем, який користується великою повагою й любов'ю. Притому не лише у студентському середовищі, а й серед всього українського народу. Навіть його явний недобррозичливець Іван Гілевич змушений визнати, що Сковороду скрізь підносять і возвеличують, ніби героя [2, с. 5].

Головне своє призначення на посаді вчителя Харківського колегіуму Сковорода вбачає у збільшенні своїх послідовників, які «разом завершать велику справу», і в Харкові «з'явиться справжній університет. У ньому будуть виховуватися і працювати наші, українські Коперники і Ньютони. Ними будуть здійснені великі відкриття, які прославлять нашу Батьківщину на весь світ» [2, с. 15].

Аналіз драми Олексія Чугуя дозволяє дійти висновку, що у змалюванні художнього портрету головного героя драми «Велике пророцтво» автор не відійшов від історичної правди. Постать головного героя його п'єси відповідає реальному образу Григорія Сковороди. Принаймні тому, який відомий нам із наукових праць і передусім такого авторитетного дослідника, як Леонід Ушкалов.

Література

1. Ушкалов Л. Ловитва невловимого птаха: життя Григорія Сковороди. К. : Дух і Літера, 2017. 368 с.
2. Чугуй О. Велике пророцтво: (Драма. Харків): Обласне об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка, 2002. 18 с.

МОВОТВОРЧІСТЬ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Наталія Медвідь

Знаковою постаттю в історії української літературної мови, яскравим представником давньої книжної української мови та літератури є Григорій Савич Сковорода – мислитель-енциклопедист, педагог-просвітитель, народний філософ, письменник тощо. Академік Д. Багалій так характеризує митця: «Г. Сковорода належить до найвидатніших людей свого часу. Він був український поет, філософ, муж добродійний із християн у цілковитому значенні слова. Йому призначено було залишити по собі глибокий слід у спогадах сучасників» [1, с. 8].

З погляду сьогодення мовотворчість Григорія Сковороди є досить складним явищем, представленим різноманітними жанрами: філософськими та педагогічними трактатами, притчами, байками, оригінальною і перекладною поезією, проповідями й епістолярієм.

Мову його творів досліджували І. Білодід, Л. Гнатюк, І. Огієнко, С. Єфремов, М. Жовтобрюх, П. Плющ, Ю. Шевельов, М. Русанівський та ін. Науковці зазначають, що у мовотворчості Г. Сковороди є різні за складом і походженням елементи, проте досі серед дослідників немає одностайної думки щодо мовної основи його творів. Одні вважали, що це – книжна українська мова XVIII століття, інші – слов'яноруська літературно-писемна мова другої половини XVIII ст. або книжна староукраїнська з помітними домішками інших елементів тощо.

Наприклад, І. Огієнко відстоював думку про слов'яноруську основу мови творів Г. Сковороди, пояснюючи це мовно-культурною ситуацією тогочасної епохи: «Мова його для свого часу була звичайною літературною українською мовою, в якій на славенороськім фоні таки багатенько й живих народних елементів; це та звичайна мова, що поволі ставала в нас мовою науковою, в тому числі й богословською, плеканою в Київській академії» [9, с. 117].

На думку М. Жовтобрюха, мова творів народного філософа попри певну непослідовність «все ж не втрачала тієї важливої прикмети, що була притаманна староукраїнській книжній мові й становила її сутність – поєднання традиційної старослов'янської стихії з живомовною народною». Водночас дослідник зауважував, що трактати, діалоги, листи й проповіді філософського змісту «написані тим ... різновидом, що його називають слов'яноукраїнським» [3, с. 62].

І. Білодід дійшов висновку, що у творах Г. Сковороди відображаються суперечності, що склалися в українській літературній мові наприкінці XVIII ст. щодо використання різних її елементів: застарілих (церковнослов'янських і старокнижних українських) та нових, що ґрунтувалися на народнорозмовній основі [4, с. 131].

За словами Л. Лисиченко, мовний світ Г. Сковороди містить у собі традиції і досвід старослов'янської і староукраїнської мов. Спостереження над мовою творів Г. Сковороди дають підстави твердити, що він широко використовував староукраїнську літературну мову, залучаючи при цьому до свого виражального арсеналу і різноманітні елементи живої народної української мови [5, с. 49].

На думку Л. Мацько, «мова Сковороди – це мова «українського бароко з її обома полюсами – церковнослов'янщиною української редакції та народною мовою», яка підготувала ґрунт для єдиної літературної мови на народнорозмовній основі» [7, с. 65].

«Різні думки дослідників щодо мови творів Г. Сковороди пояснюються як складністю об'єкта вивчення, так і невизначеністю оцінки «українське / неукраїнське» стосовно явищ староукраїнської літературної мови в цілому і мовної практики видатних діячів староукраїнської культури зокрема. Науковці нерідко аналізують процеси і явища минулих епох із погляду сучасної їм свідомості, у тому числі й мовної. Насправді ж староукраїнська мовна свідомість на всіх етапах її розвитку відрізнялася від сучасної, і саме крізь її призму слід розглядати такий феномен, як мова Григорія Сковороди» [2, с. 67-68].

Погоджуємося з думками тих лінгвістів, які вважають, що для того, щоб зрозуміти склад мови Г. Сковороди, треба зважати насамперед на історичні умови, в яких він не міг досягти повного онароднення літературної мови і лише робив перші кроки в цьому напрямі. Зрозуміло, що митець не міг писати народною мовою, в якій не було лексики на позначення високих філософських матерій. Тому, на думку Л. Гнатюк, «мова переважної більшості філософських діалогів і трактатів Сковороди – слов'яноруська (слов'яноукраїнська), поезій та байок – книжна українська (у ній менше церковнослов'янських елементів)» [2, с. 69].

За свідченням сучасників митця, Сковорода говорив у житті простою розмовною українською мовою, добре знав український фольклор і життя усіх верств суспільства, проте суперечливий світогляд філософа, богослова не давав можливості в літературній творчості перейти на просту українську мову.

Професор Л. Ушкалов зазначав: «...сам Сковорода, який знав чимало мов і на загал дуже уважно ставився до слова, уважав мову своїх творів за українську» [12, с. 50]. Митець так характеризує мову окремих своїх творів: «Басня Есопова» «преображенна на новий вид малоросійськими фарбами для учеников поетики 1760-го в Харькове» [10, с. 462]; «Песнь 24-я Римського пророка Горатія, претолкованна малоросійським діалектом в 1765-м год...» [10, с. 82] тощо. У листі до Гервасія Якубовича від 22 серпня 1758 р. Г. Сковорода зауважує: «Правда, наша пісня майже зовсім селянська і проста, написана простонародною мовою, але я сміливо заявляю, що при своїй простонародності і простоті вона щира, чиста і безпосередня» [11, с. 382].

На думку І. Франка, оригінальним художнім явищем є «Басни Харьковскія», в яких органічно поєднано просту і книжну мови, байки «писані

гарною, подекуди навіть граціозною прозою». У «фабулах» байок здебільшого привертає увагу проста мова, у «силах»—книжна [6, с. 129].

Отже, мовотворчість Г. Сковороди є одним зі значущих етапів в історії української літературної мови, який відображає високий рівень розвитку давньої української літературної мови, що сформувалася на книжних, переважно церковнослов'янських, джерелах. Водночас митець є предтечею нової української літературної мови на народнорозмовній основі, оскільки постійні народнописенні епітети, порівняння, метафори, народні вислови, прислів'я широко представлені у багатьох його творах. Феномен народного філософа І. Франко пояснював так: «Все в ньому: пригоди і спосіб життя, вдача, мова, форма писання – все має отой двоїстий характер, являється мішаниною старої традиції з новим духом» [7, с. 64]. Тож закономірно, що літературна спадщина Г. Сковороди синтезувала книжну і народну мови та мала значний вплив на формування і збагачення української літературної мови.

Література

1. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Г. С. Сковорода. Х.: Держ. вид., 1926. 397 с.
2. Гнатюк Л. П. Мовна практика і мовна свідомість Григорія Сковороди. *Збірник наукових праць НДІУ*. Том XVII. К., 2007. С. 65–76.
3. Жовтобрюх М. А. Відбиття процесу становлення фонологічної системи української літературної мови у творах Г. Сковороди. *Мовознавство*. 1972. № 4. С. 62–84.
4. Курс історії української літературної мови/ за ред. І. К. Білодіда: у 2 т. К., 1958. Т. 1. 595 с.
5. Лисиченк Л. Мовний світ Григорія Сковороди. *Тези доповідей республіканської наукової конференції, присвяченої 270-річчю з дня народження українського поета і філософа «Проблеми вивчення наукової і художньої спадщини Г. Сковороди»*. Харків: ХДП, 1992. С. 49–57.
6. Мацько Л. І. Давньокнижний любомудр Григорій Сковорода. *Українська мова в освітньому просторі* : навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. С.127-131.
7. Мацько Л. І. Мовна спадщина Григорія Сковороди. *Мацько Л.А., Мацько О.М. Риторика: навчальний посібник*. К.: Вища школа, 2003. С. 65–68.
8. Микитась В. Л. Іван Франко як дослідник давньої української літератури. К.: Наукова думка, 1988. 317 с.
9. Огієнко І. Історія української літературної мови. Вінніпег, 1949. 383 с.
10. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів: у 2 т. / ред. кол.: В. І. Шинкарук (гол. ред.) та ін. К.: Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с.
11. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів: у 2 т. /ред. кол.: В. І. Шинкарук (гол. ред.) та ін. К.: Наукова думка, 1973. Т. 2. 574 с.
12. Ушкалов Л. В., Марченко О. В. Нариси з філософії Григорія Сковороди. Харків, 1993. 152 с.

ТЕМА СВОБОДИ В ЛІРИЦІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Анжела Заєць

*Науковий керівник:
Тетяна Клейменова*

Тема свободи є важливою для української нації, що впродовж століть виборювала своє право на незалежність і соборність. У творчості видатного українського філософа, письменника-гуманіста XVIII століття Г. Сковороди ця тема є однією із центральних. Її витoki дослідники шукають у козацьких генах митця, оскільки козакам були притаманні спротив гніту, вільнолюбство. Мислитель жив за часів кріпаччини, тому у своїх творах надавав великого значення волі.

Особиста свобода для Г. Сковороди полягала в небажанні сковувати себе певними путами (родина, посада тощо). Філософ на власному прикладі розкрив переваги вільного від небажаного впливу влади і матеріальних спокус життя. Маючи можливості зробити кар'єру, обійняти посади в церкві та владних структурах, він завжди відмовлявся, не залишився при дворі імператриці, обравши зрештою мандрівний спосіб життя і сповідання вічних істин. Адже, за Сковородою, жодні матеріальні блага не можуть зрівнятися з почуттям незалежності. До того ж розум, енергію багатьох його сучасників, підкорених суспільними структурами, було використано для зміцнення російської держави, що зрештою стало одним із чинників поневолення України.

Як стверджує М. Попович, головне в житті й філософських поглядах Г. Сковороди – «не позірна відмова від усіх світських цінностей і пов'язань, а зухвала незалежність особистості, яка сама обирає собі своє призначення та майбутнє» [3, с. 247]. Мандрівне життя, відмова від духовної і світської кар'єри, від усіх спокус цього світу засвідчує найвищий прояв незалежності філософа і письменника від влади і всіляких умовностей, його життєвий вибір своєї місії. А слова авто епітафії Г. Сковороди «Світ ловив мене та не спіймав», викарбувані на могилі мислителя, підтверджують його прихильність до особистої свободи, пояснюють мудрість вчення, великий талант вільно висловлювати свої думки; утілюють непідкорення владним приписам.

Поняття свободи Г. Сковорода пов'язує зі «сродною» працею. Тільки та людина є духовно вільною, яка виконує працю за здібностями й отримує від неї насолоду. Відповідно, свобода (у виборі праці, життєвого шляху взагалі) є необхідною умовою людського щастя.

Звернемося безпосередньо до осмислення поняття свободи в ліриці Г. Сковороди.

Зокрема, про її роль у житті людини йдеться в поезії «Delibertate» (у перекладі з латинської мови – «Про свободу»), де наявний мотив волі як найвищого блага в людському житті, і автор вдається до порівняння свободи із золотом не на користь останнього:

Що є свобода? Добро в ній яке є?

*Кажуть, неначе воно золотєє?
Ні ж бо, не злотне: зрівнявши все злото,
Проти свободи воно лиш болото... [2, с. 584].*

Поет апелює у вірші до мудрого оборонця свободи – Богдана Хмельницького, прославляючи мужність гетьмана, який боронив рідну Україну від чужоземного гніту.

Але найбільша турбота ліричного героя поезії про те, щоб не позбутися особистої волі в умовах соціальної несправедливості у світі. «Ключове слово тексту «Delibertate» – «свобода» або «вольність» як найвища вселюдська моральна вартість невідривне від ключової ідеї твору – трагічної вразливості, незахищеності свободи» [1, с. 321].

Тема свободи, її змісту та значення в житті розкрита в збірці «Сад божественних пісень». У 4-й пісні автор стверджує, що «дух свободи нас в нас родить» [4, с. 50], що, на думку А. Шаповалової, «...означає народження внутрішньої людини в оболонці плоті, тіла, і в серці зумовлює не що інше, як «дух свободи» [5, с. 204].

Г. Сковорода жив у час стрімкого наступу царизму на українську культуру, освіту, час вагань і непорозумінь багатьох представників української інтелектуальної еліти, відсутності єдності, що яскраво передано в 9-й пісні:

*Свій смисл усяка голова трима,
А серце всяке – лиш свою любов,
В думках однакості також нема,
У вівцях цей, той в козах смак знайшов.
Мені ж свобода лиш одна вабна
І безпечальна, і проста путь,
Бо мірка у житті це основна,
З'єднає коло циркуль мій отут...» [2, с. 580].*

У цьому творі Сковорода свободу називає «головною мірою» у своєму житті, вважає основною метою і цінністю людини, за яку, у разі її відсутності чи втрати, має тривати боротьба все життя.

Мотив свободи звучить і в інших творах збірки «Сад Божественних пісень». Зокрема, у 12-й пісні життю міста з виром пристрастей, матеріальних пріоритетів, що асоціюється з неволею, Сковорода протиставляє життя вільного мандрівника на лоні природи, для якого найголовнішими є духовні цінності:

*В город не піду багатий – у полях я буду жить,
Вік свій буду коротати там, де тихо час біжить. <...>
Бо міста, хоча й високі, в море розначу штовхнуть,
А ворота і широкі у неволю заведуть... [2, с. 582].*

У творі філософ наголошує, що у природі – краса, гармонія, а в суспільстві – несправедливість, залежність від різних умовностей. Тому саме в єднанні з природою, у спокійному мирному існуванні Г. Сковорода вбачав свободу, що осмислював як синонім притаманного людині душевного спокою, найвищу мудрість, осягнення Божих істин, самовдосконалення:

О діброво! О свободо! Я в тобі почав мудріть.

І в тобі, моя природо, шлях свій хочу закінчить [2, с. 582].

Таким чином, свобода в ліриці Г. Сковороди – це вищий дар, благо людини, що, на жаль, є незахищеним у мінливому світі. Особиста воля для мислителя – духовна цінність і потреба людини, що мислиться як незалежність від влади й різних умовностей у суспільстві, життя на лоні природи, душевний спокій, самовдосконалення особистості.

Література

1. Барабаш Ю. Я. Вибрані студії: Сковорода. Гоголь. Шевченко К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 744 с.
2. Давня українська література: Хрестоматія / Упоряд. М. М. Сулима. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Освіта, 1993. 576 с.
3. Попович М. В. Григорій Сковорода: філософія свободи : монографія. К. : Майстерня Білецьких, 2007. 256 с.
4. Сковорода Г. Твори: у 2-х т. 2-е вид., виправ. / НАНУ. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. Т. 1: Поезії. Байки. Трактати. Діалоги; передм. О. Мишанича. К. : Обереги, 2005. 528 с.
5. Шаповалова А. Творчість Тараса Шевченка та філософія Григорія Сковороди: два виміри свободи. URL : http://www.univ.kiev.ua/pdfs/shevstud-16/24_Shapovalova_A.pdf (дата звернення: 25.11.2022 р.).

ТВОРЧИЙ ПАФОС Г. СКОВОРОДИ ЯК ВИЯВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЗИЦІЇ МИТЦЯ

Анастасія Шакотько

Науковий керівник:

Олена Чайка

В історії української культури Г. Сковороді належить місце видатного філософа, поета, перекладача і педагога. Активність його громадянської та художньої позицій викликала до життя сквородинівський пафос, чіткий і вольовий в ідейній спрямованості його праць, у художніх відкриттях і прояві української ідентичності. Творчий пафос – явище багатогранне. Сковорода постійно прагнув пізнавати світ і відкривати життєві істини, творити новий ідеал людини. Найвищою істиною для митця стала концепція свободи. Свободу він визначав як найдорожчий скарб українського народу: «Що є свобода? Добро в ній яке? Кажуть, неначе воно золоте? Ні ж бо, не злотне: зрівнявши все злото, проти свободи воно лиш болото» [6]. А найвищим ідеалом для митця став ідеал «вільної людини» – особистості з високою гідністю, яка відстоює духовну, соціальну й національну свободу.

Провідна риса творчого пафосу Г. Сковороди – усвідомлений історизм художнього мислення. Нова історична дійсність потребувала глибоко осмислення митцем її визначальних конфліктів, ідей, характерів, що яскраво позначилося на своєрідності його життя та художнього досвіду. Він ішов у своїй творчості власним шляхом, зумовленим «часом та культурним розвитком

нації» [4, с. 30], ніколи не втрачаючи оптимізму й віри в краще майбутнє. Як справжній патріот своєї Батьківщини, він був пристрасним борцем за свободу та щастя народу й умів створювати такі ж пристрасні цілеспрямовані характери героїв, готових віддати життя за звільнення народу. У своїх філософських і літературних творах Сковорода створив образи сміливих і мужніх людей, які боролися за свободу та незалежність України проти польсько-шляхетського та турецько-татарського поневолення. Боротьба за національне та соціальне визволення подавалася митцем як вияв «вольності» українського народу, його національний дух. Правда зображеного характеризувалася романтичністю, натхненністю, високим злетом авторських ідей, зокрема просвітницьких, гуманістичних, націєтворчих.

Творча індивідуальність Г. Сковороди характеризується як розмаїттям образів, тем, жанрових форм, так і поєднанням оригінальних світоглядних ідей. Так, у поетичній творчості український митець звертався до жанру оди, духовної пісні, псалмів, елегії, панегірика, поетичної байки, послання, епіграми тощо; прозовий доробок він презентував діалогами, трактатами, притчами, байками, проповідями. Попри таке розмаїття жанрів твори Сковороди поєднані між собою наскрізними світоглядними ідеями: ученням про самопізнання, концепцією «трьох світів» і «двох природ», ідеями про «сродність праці», щастя, духовність людини тощо. У цьому контексті письменник визначав ментальні цінності українського народу: індивідуалізм, прагнення до свободи, правди, справедливості, саморозвитку та добробуту, високу моральність і духовність, пошану до роду й усього рідного, здатність до самопожертви. Такі пріоритети українців впливали на його художнє мислення з юних років, стали зрештою тим джерелом, з якого він черпав сили.

Прикметно, що Сковородинівська ідея про самопізнання розкривалася через пізнання себе як високоморальної особистості та через пізнання свого народу. «Кожний повинен знати свій народ, – говорив Сковорода, – а в народі пізнати себе. Якщо ти українець, то будь ним. Чи француз? Будь французом. Чи татарин? Будь татариним. Все добре на своєму місці й у своїй мірі, і все прекрасно, що чисте, природне, тобто не фальшиве» [1]. Тільки у взаємодії зі своїм народом, на думку митця, людина здатна досягти щастя. Г. Сковорода стверджував: «Золотом можеш купити село, річ необхідну, але не щастя ..., бо щастя в серці, серце в любові, любов же в законі вічного» [2]. Відтак, митець наголошував на пріоритетності духовного над матеріальним. На його думку, саме духовність формує гідність і мудрість людської особи на шляху до пізнання, самовдосконалення та щастя.

Творча концепція Г. Сковороди визначається і його зв'язками з усною народною творчістю. Переконливим доказом цього є звернення митця до розмовної мови та фольклорних жанрів, зокрема казки, пісні, приказки, народного тонічного вірша, а також народних джерел. Він постійно й наполегливо проводив думку про важливість міцного зв'язку поколінь. Народна пам'ять, закорінена у віковічні звичаї і традиції, історичне минуле і фольклор, на його думку, – невичерпне джерело духовності та життєвої мудрості.

Майстерне поєднання «старого» й «нового» в естичній площині художнього світу письменника є одним із об'єктивних критеріїв розуміння й оцінки ним докорінних проблем життя й мистецтва, зокрема літератури.

Проте його закоріненість в українській культурі має міцні зв'язки з інтелектуальною традицією інших країн. Досвід античних, середньовічних, сучасних митцю мислителів і письменників у його визначальних концептах, темах, ідеях, конфліктах, характерах, по-своєму прочитаних і глибоко осмислених, підштовхує його до нової, більш сучасної інтерпретації тих чи інших проблем і сюжетів. У творчій інтерпретації українського письменника яскраво відчутні нові мотиви, образи, характери, що є суто національними.

Уже перша збірка поезій «Сад божественних пісень» стала яскравим відлунням національних ідей гуманізму й народолюбства. Кожен вірш – це ніби авторське «я», розкрите через думки про щастя і любов, добро і честь, гідність і справедливість, чесність і правду, через ставлення до різних проявів духовного життя особистості, через відчуття краси та величі природи. На нашу думку, поет прагнув пізнати закономірності розвитку людини й суспільства.

Осібне місце у збірці належить віршам, у яких він оспівував красу природи, закликав до єднання людини з природою: «Весна люба, ах прийшла! Зима люта, ах пройшла!», «Ах, поля, поля зелені», «Ой ти, пташко желтобоко». Наскрізними стали настрої радості, насолоди й оптимізму. Чимало яскравих художніх образів створив поет, змальовуючи розквіт природи, її крусу й багатства, проводячи аналогії з розквітом духовного життя людини.

У цілому ряді віршів Сковорода оспівував «вільний дух» людини, закликав до «пізнання самого себе», до самовдосконалення («Остав, о дух мій, всі земні місця!», «О дражейше життя-врем'я» та ін.). Поет підвів до висновку, що етнічна свідомість, моральність і духовність – найвищі людські якості.

У художньому світі Сковороди домінантами стали вічні антиподи – добро і зло. Він підкреслював «сродність» українців до добра та їхню «несродність» до зла. «Не дивуйся, друже, що тетервак названий Фридриком. А якщо ж досадно, то згадай, що ми всі такі. Всю ж бо Малоросію Великоросія називає тетерваками. Чого ж соромитись? Тетервак, звісно, – птах немудрий, але й не злобивий. Не той дурний, хто не знає..., а той, хто знати не хоче» [5, с. 920]. У протиріччі між добром і злом, на думку метра, розкривається справжній український національний характер, якому властиві емоціоналізм і сентименталізм, чутливість і ліризм, неспокій і дієвість. У більшості творів Сковорода ці риси українців перегукуються з кращими моральними якостями людини: працьовитістю, гідністю, людяністю, чесністю, відповідальністю, шаною до історичної та родовідної пам'яті.

У пошуку шляхів збереження української культури й консолідації нації академік Іван Дзюба наголошував: «Протягом двох з половиною століть наша духовна самосвідомість, національна культура культура, думка і мораль невіддільна від Григорія Сковороди, розвиваючись і збагачуючись під благодотворним впливом його філософсько-етичного вчення, морального прикладу його життя, пізнання ним істини з життям в істині. Від Тараса

Шевченка, який ще хлопчиком «списував Сковороду», до Павла Тичини з його Поетичною симфонією «Сковорода» і до нашого часу з його соціально-економічними потрясіннями Григорій Савич Сковорода стояв на сторожі морального здоров'я нації, був виразником народної демократичної ідеї – і, безсумнівно, заслуговує на глибоку вдячність і широке пошанування сучасної незалежної України» [3].

Творчість Г. Сковороди – унікальний художній і культурологічний феномен українознавства останніх трьохсот років, певною мірою декларація української національної ідеї. У важкі часи для нашої країни, коли загострилася боротьба за незалежність України й існування української нації, батогранна спадщина видатного українського митця є справжнім джерелом плекання національної самосвідомості.

Література

1. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Григорій Сковорода. Київ : Орій, 1992. 469 с.
2. Ковалинський М. Жизнь Григория Сковороды. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів : у 2 т. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 2. С. 507.
3. На прощу до Сковороди... *Дзеркало тижня*. URL : https://zn.ua/ukr/SOCIUM/na_proschu_do_skovorodi.html
4. Пінчук Т.С. Григорій Сковорода і наш час. Луганськ, 1996. 73с.
5. Сковорода Г. С. Вбогий жайворонок. Повна академічна збірка творів / За ред. Л.Ушкалова. Едмонтон–Торонто : Вид-во Канадського ін-ту укр. студій; Харків : Майдан, 2011. С. 920-933.
6. Сковорода Г. С. «De libertate». Повна академічна збірка творів / За ред. Л.Ушкалова. Едмонтон–Торонто: Вид-во Канадського ін-ту укр. студій; Харків: Майдан, 2011. С.116.

СЕКЦІЯ 5. ЖИТТЕВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ: БІОГРАФІСТИКА

ПЕРЕБУВАННЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ГЛУХОВІ В 1742 РОЦІ

Вадим Гриценко

Науковий керівник:

Андрій Гриценко

Завдяки Глухівській співацькій школі, що функціонувала в середині XVIII ст., у тодішній столиці Лівобережної України – Гетьманщині, відбулося становлення таланту відомого українського генія – Григорія Савича Сковороди (1722-1794). З нагоди 300-річчя з дня його народження, яке ми відзначаємо в грудні 2022 року, актуальним стає потреба у більш ґрунтовному дослідженні його перебування на Глухівщині.

Глухівську школу співу та інструментальної музики було відкрито завдяки підтримці гетьмана Данила Апостола після відповідного рішення російського імператора Петра II Олексійовича в 1729 р. Головним завданням цього закладу освіти була підготовка співаків для Придворної імператорської капели та царського двору. Про початок функціонування школи в Глухові свідчить указ Колегії іноземних справ від 24 серпня 1730 р. Певний час школа мала проблеми з професійними викладачами, тому з першими двадцятьма вихованцями співом займався лише один регент, «...который бы в(ъ) пении четвероголосномъ и партесномъ был(ъ) совершенно искусень, в(ъ) которую набирать со всей Малороссіи ис(ъ) церковниковъ и съ другихъ козачихъ и мещанскихъ детей; и содержать всегда въ той школе од(ъ) двадцати человекъ, а при томъ сыскать искусныхъ мастеровъ из(ъ) иностранныхъ и малороссіянъ и оныхъ учениковъ обучать и струнной музыки» [13, с. 8].

На початку другої половини 1730-х років Глухівська співацька школа перетворилася на повноцінний заклад фахової передвищої мистецької освіти. Щороку з її стін виходили нові талановиті випускники.

Важливу роль у навчанні здібних співаків відіграв знавець співацького мистецтва, бурмістр Н. Шолупіні. Окрім нього, викладачами співу працювали досвідчені фахівці: К. Коченовський, С. Андрієвський, Ф. Нечай, О. Брежинський та інші [6, с. 34]. У 1736 р. до школи прийшов досвідчений викладач та регент Федір Яворівський. Він добре знався на теорії і багатоголосному співі. За період з 10 листопада 1736 по 1 серпня 1738 рр. ним було підготовлено 19 співаків, дванадцять з яких було відряджено до Петербурга [4, с. 311].

Одним із викладачів Глухівської школи також був Олександр Поносницько-Брежинський. Основним місцем його роботи була Генеральна військова канцелярія. Однак, відповідно до універсалу глави Правління гетьманського уряду Івана Барятинського 1736 р. йому доручили «обучать хлопцевъ пенію, игре на музыкальныхъ инструментахъ и танцеві», а також

проводити набори співаків у Чернігівському, Ніжинському та інших полках (1738–1741 рр.) [4, с. 311]. Також, окрім викладацької практики, протягом 1738–1739 та 1741 рр. по Україні відбирав здібних співаків також регент Федір Яворівський. А потім він супроводжував їх до Петербурга [11, с. 826].

Серед відомих бандуристів-випускників Глухівської співацької школи називають Григорія Любистка. Він згадується під 1732 р. серед українських бандуристів майбутньої імператриці Єлизавети Петрівни [5, с. 34–35; 7, с. 257–258].

Протягом 1738–1739 рр. педагоги почали ще більш активний пошук «лучших певческих голосов для восполнения состава» Придворного імператорського хору. Очевидно, пошук «лутчих голосов» в Ніжинському та Чернігівському полках завдяки сотнику Брежинському, як це визначалось положенням про школу, вже не давав достатньої кількості талантів.

Для цього петербурзький регент Федір Яворський та придворний басист Павло Федоров їздили селами та містечками Гадяцького, Лубенського, Миргородського, Охтирського, Полтавського та Стародубського полків. Також вони рекрутували молодих талантів і в Чернігівській латинській школі. Пошук увінчався успіхом і до Санкт-Петербурга було відправлено «обучавшиися в(ъ) Глухове и вновь набранные в(ъ) полкахъ певчие» (загалом - 11 осіб з 19, які готувалися) [4, с. 311].

Завдяки підтримці самого гетьмана Данила Апостола, генерального обозного Якова Лизогуба та працівників Генеральної військової канцелярії матеріальна база Глухівської школи постійно покращувалася. Регент та співаки забезпечувалися одягом, взуттям (вчителям – по 5 рублів на рік, а учням – по 2 рублі на рік), харчуванням (кожен по 2 копійки щодня) та одержували платню (учні по 3 копійки щодня, регент – по 50 рублів на рік, а іншим педагогам – по 20 рублів на рік). Поступово зростали видатки на утримання. Така підтримка продовжувалася і в наступні роки – за діяльності Правління гетьманського уряду. Так, якщо в 1736 р. з казни було витрачено 50 рублів, то наступного року – вже удвічі більше. А в 1738 р. на утримання вихованців школи було витрачено 250 рублів. За добре навчання додатково видавали 10 копійок на місяць кожному учневі [3, с. 65].

Крім хорového співу, в школі навчалися «струнной музыке по ноте» (трі на скрипці, кобзі, бандурі, гусях, цимбалах). Вихованці постійно брали участь у хорі Миколаївської церкви. Тобто отримані знання з музичної грамоти та хорového співу учні закріплювали на практиці, опановуючи гру на струнних народних інструментах. Найкращі виконавці потрапляли до Придворної капели в Петербурзі, а решта з різних причин поверталася додому, де вони працювали регентами, хористами, музикантами, кобзарями і ставали носіями професійної музичної освіти і національної культури [8, с. 51-61; 9, с. 127; 10, с. 1-4].

У таких умовах розвою Глухівської співацької школи до неї в 1742 р. потрапляє в майбутньому доволі відомий не лише в Україні, але й у світі український філософ-містик, богослов та поет, а поки лише здібний співак 19-річний Григорій Сковорода. Його важливий, спочатку фізичний, а, як виявилось, й

значний ментальний крок зі свого села Чорнухи Лубенського полку у своє майбутнє, він зробив завдяки пошуку здібних співаків до Глухівської школи. Для цього з Санкт-Петербурга в Україну спеціально було відправлено придворного басиста Гаврила Головню для пошуку здібних співаків для придворного співочого хору» [12]. На цей раз співаків, окрім Лубенського полку, шукали ще в Ніжинському, Переяславському, Стародубському, Чернігівському і Харківському полках, а також Новгород-Сіверську [4, с. 312]. Таким чином, у Глухівській співоцькій школі декілька місяців стажувався і Григорій Сковорода [1, с. 129–130; 2, с. 84–85; 7, с. 258; 9, с. 27], для якого музика була не лише «садом утіхи», а й джерелом «думок вдячних» [6, с. 58]. Уже до столичного Санкт-Петербурга він потрапив серед інших восьми 9 «альтистовъ». Також того разу було відібарно 8 «дискантистовъ» (зокрема «Степан Степанов сынъ Андриевский») [4, с. 312].

Таким чином, Глухівська школа співу та інструментальної музики стала важливим кроком на шляху до свого розвитку як філософа та педагога Григорія Сковороди.

Література

1. Белашов В.І. Глухів – столиця Гетьманської України (1708-1782 рр.): (від перших поселень до сучасності). Суми: ТОВ «ВПП «Фабрика друку», 2019. 420 с.
2. Белашов В.І. Глухів – столиця Гетьманщини (До «Глухівського періоду» історії України (1708–1782 рр.) Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. 220 с.
3. Васюта О. Набори співаків з Чернігово-Сіверщини до придворної співацької капели у XVIII – першій половині XIX століття. *Сіверянський літопис*. 1995. № 3. С. 63-72. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vasiuta_Oleh/Nabori_spivakiv_z_Chernihovo-Siverschyny_do_prydvornoj_spivatskoi_kapely_u_XVIII_pershii_polovyni_XI_X_stolittia.pdf?PHPSESSID=g42vnnf2otfe8ep5fqit5unva3 (дата звернення: 23.11.2022).
4. Горенко Л. І. Про набори українських співаків до Придворної імператорської капели (XVII – XIX ст.). *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Том XIV. К., 2007. С. 306-318. URL: <http://ndiu.org.ua/images/book/14.pdf> (дата звернення: 23.11.2022).
5. Горенко Л. І. Традиції кобзарського мистецтва та Глухівська музична школа. *Бандурне мистецтво XXI століття: тенденції та перспективи розвитку*: Зб. матеріалів II Міжнародної наук.-практ. конф., Київ, 12–13 жовтня 2006 р. Київ : ДАКККіМ, 2006. С. 29–36.
6. Грищенко Ю. В., Філіпчук Н. О., Котирло Т. В. Розвиток професійного досвіду педагогів-музикантів у вищих навчальних закладах України (XVIII – XX ст.): монографія / за ред. М.П. Вовк, С.В. Коновець. Київ, 2016. 176 с. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:hZ7qa4wqkswJ:elcat.pnpu.edu.ua/docs/%25D0%25A0%25D0%25BE%25D0%25B7%25D0%25B2%>

- 25D0%25B8%25D1%2582%25D0%25BE%25D0%25BA.docx&cd=3&hl=uk &ct=clnk&gl=ua(дата звернення: 23.11.2022).
7. Заїка О. Глухівська співацька школа та роль гетьмана Данила Апостола у її заснуванні. *Сіверщина в історії України*: Зб. наук. пр. Київ : Глухів, 2016. Вип. 9. С. 256–259. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/128303/53-Zaika.pdf?sequence=1>(дата звернення: 23.11.2022).
 8. Локощенко Г. Д. Глухівська музична школа – одне з першоджерел вітчизняної музичної освіти. *Глухівська музична школа і її роль у розвитку вітчизняної музичної культури*: тези доповідей і повідомлень обласної науково-практичної конференції, присвяченої 250-річчю Глухівської музичної школи / Редкол.: Черниш М. П., Заяць К. С., Ластовецька О. І., Локощенко Г. Д., Вертій О.І. Суми, 1988. С. 1–3.
 9. Майбурова К. Глухівська школа півчих XVIII ст. та її роль у розвитку музичного професіоналізму на Україні та в Росії. *Українське музикознавство*. Київ: Музична Україна, 1971. Вип.6. С. 126-136.
 10. Мусієнко П. «Зірки» глухівської сцени. *Народна трибуна*. 1962. 30 червня. С. 4.
 11. Харлампович К. В. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. Казань, 1914. Т.1. 878 с.
 12. ЦДАК України, ф. 269, оп. І, спр. 41, арк. 27 зв.;
 13. ЦДАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 6718.

СПРИЙНЯТТЯ ЖИТТЄПISУ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

Олександра Пух

Науковий керівник:
Андрій Грищенко

«Світ ловив мене, та не спіймав» – найславетніша фраза митця, яка була закарбована на хресті над могилою Григорія Савича Сковороди: українського мислителя-енциклопедиста, педагога-просвітителя, філософа-мудреця, поета, драматурга, перекладача, композитора, музиканта, співця, культурно-освітнього подвижника. Світ дійсно не зміг його спіймати, але сьогодні ми можемо знайти безліч відображень Григорія Сковороди в мистецтві, музиці, живописі, скульптурі, а також кінематографі.

3 грудня 2022 року виповнилося 300 років від народження цього генія українського духу, який обрав долю мандрівного філософа. Григорій Савич Сковорода народився 3 грудня 1722 року в селі Чорнухи на Полтавщині в сім'ї малоземельного козака. Цікаво, що дата його народження стала відома тільки через 200 років, коли перекладач знайшов у листі згадку про святкування 41-го дня народження Григорія Сковороди. Й досі це свідчення є єдиним і унікальним підтвердженням дати народження філософа [3].

Початкову освіту він здобув у сільській школі. У 1738 році вступив до Києво-Могилянської академії, де під впливом Феофана Прокоповича та інших прогресивних діячів культури плекав у собі просвітницькі традиції. Оскільки мав гарний голос і музикальний слух, на початку грудня 1741 року юного Сковороду взяли до Глухівської співацької школи, звідки повезли до Петербурзької придворної царської хорової капели, де Григорій і почав створювати музику [3; с. 5].

Протягом п'яти років Сковорода мандрував Угорщиною, Словаччиною, Польщею, відвідав Братиславу, Відень, Будапешт; бував в університетах, слухав лекції знаменитих професорів, працював у бібліотеках, студював філософські праці й, володіючи багатьма мовами, дискутував із ученими різних країн. З 1759 року Григорій Сковорода – викладач у Харківському колегіумі (спочатку поетики, а згодом етики). Учителюючи в Харкові, написав «Байку Езопову» (1760 р.). Однак постійний тиск з боку представників церкви, які вимагали, щоб він прийняв духовний сан, спонукав залишити колегіум. У ці роки Григорій у пошуках істини і правди мандрував Слобожанщиною. І ці мандрівки тривали до самої смерті філософа [3].

У 1768 році його знову запросили в колегіум викладачем у додаткові класи, де він склав дві вступні лекції-проповіді до курсу етики. Але й тут концепція моралі Сковороди розходилась з офіційно-церковною. Звільнений з посади, він втратив можливість займатися педагогічною роботою, до чого мав великий хист і відповідні знання.

Григорій Сковорода першим адаптував твори грецьких філософів для української культури й академічної освіти. Ще у Києво-Могилянської академії він вивчав твори Платона та їх послідовників. На їх основі Сковорода створив свою систему поглядів і став найяскравішим українським філософом [3; с. 5].

Твори Сковороди видали вже після його смерті. Проте за життя мислителя вони набули такої популярності, що їх переписували від руки. «Всякому місту – звичай і права, всяка тримає свій ум голова» – його вірші були в репертуарі мандрівних музикантів-кобзарів. «Сродна праця» – найбільш популярна тема роздумів Сковороди. Філософ вважав, що кожна людина повинна знайти своє призначення в житті й займатися тим, до чого має найбільшу прихильність, тоді вона зможе бути в гармонії з собою і світом. Навіть більше, коли люди займаються не «сродною працею», землю наповнює зло.

Інша тема «Нерівна рівність» зображена на сучасній п'ятисотгривневій купюрі. Філософ порівнює Бога з фонтаном, який вирує з водою і наповнює нею посудини, що стоять навколо, хоча в посудин є рівна можливість отримати достатньо води, усім дістається від їх обсягів, а він у кожного різний. У цій метафорі, посудини – це люди, для подолання такої нерівності й потрібно знати свій обсяг. Іншими словами, знайти сродну працю [4; с. 7].

Григорій Сковорода обрав стежу мандрівного філософа. І протягом 25 років побував у багатьох містах і селах України, проповідуючи свої ідеї та світогляд. Через пісні, кантати і псалми він викладав свої філософські погляди, таврував соціальне зло, прославляв природу та волелюбність людини. Його не

цікавили посади і чини, найголовніше для нього – проповідництво. «Мені моя сопілка і вівця дорожчі царського вінця». Григорій Савич Сковорода – один з найвидатніших українців в історії нації. Він символізує її просвітництво та самопізнання [1; с. 2].

На жаль, 6 травня 2022 року було зруйновано прямим влучанням російської ракети Національний літературно-меморіальний музей, присвячений життю та творчості Григорія Сковороди, заснований у 1972 році в селі Сковородинівка Харківської області. Так, очевидно, намагалися вороги знищити філософа, який проповідував мир і любов! [6].

У межах кампанії до 300-річчя Григорія Сковороди створено його акаунт, який має назву @skovoroda.today. Ведеться він від імені 28-річного Грега. Таким іменем Григорій Сковорода підписував свої листи. Протягом 300 днів аж до дня народження філософа на цій сторінці публікувалися дописи від його імені [8].

Література

1. 100 видатних особистостей в історії України. *НВ*. URL: <https://nv.ua/ukr/project/istoria-100-vydayushchikhsya-1-40004783.html>(дата звернення: 30.11.2022).
2. Видатні особистості: з часів Київської Русі і до наших днів. URL: <https://1news.com.ua/tsikave/vidatni-osobistosti-z-chasiv-kiyivskoyi-rusi-i-do-nashih-dniv.html>(дата звернення: 30.11.2022).
3. Григорій Сковорода: біографія коротко. URL: <https://dovidka.biz.ua/grigoriy-skovoroda-biografiya-kоротко>(дата звернення: 30.11.2022).
4. Дічек Н. П. Шлях до щастя Григорія Сковороди. *Шлях освіти*. 2002. № 4. С. 43–48.
5. Життя та творчість Г. С. Сковороди. URL: <https://lib.nadpsu.edu.ua/index.php/ofitseram.html?page=/BooksShow/BooksShow6/BooksShow6>(дата звернення: 30.11.2022).
6. На Харківщині російські окупанти знищили Національний музей ім. Григорія Сковороди. Букви. URL: <https://bykvu.com/ua/bukvy/nakharkivshchyni-rosiiski-okupanty-znyshchyly-natsionalnyi-muzei-im-hryhoriia-skovorody/>(дата звернення: 30.11.2022).
7. Редько М. Світогляд Г. С. Сковороди: [монографія] / відп. ред. В. Ю. Євдокименко. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1967. 264 с.
8. @skovoroda.today. URL: <https://skovoroda.today/> (дата звернення: 30.11.2022).

ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ: БІОГРАФІСТИКА

Вікторія Рудіна

*Науковий керівник:
Наталія Зайцева*

В умовах формування сучасної культурологічної науки досвід історичного минулого є необхідним і важливим. Тільки через пізнання шляху гуманістичної думки вітчизняних передових постатей можна визначити сучасні завдання розвитку духовної культури нації. Визначальна роль у цьому належить великому філософу, поету, педагогу Григорію Сковороді, якого відносять до типових представників української просвітницької філософії. Життя і творчість Григорія Сковороди – рідкісний приклад гармонії власної філософської системи з обраним ним способом життєвої поведінки. Образ мандрівника, філософа-аскета сприймається протягом багатьох поколінь українців як ідеал мудрої людини, яка навчала свій народ бути щасливими. Григорій Сковорода – найсамобутніший народний мислитель та просвітитель, шлях якого не повторив ніхто інший, праці якого належать до найвагоміших духовних надбань країни, який майже три століття тому освітив шляхи розвитку української нації, окреслив найважливіші риси її ментальності – «трисонячну єдність», «сродну» працю, «філософію мудрого серця».

Актуальність проблеми визначається тим, щокожне покоління звертається до його ідей, заново відкриваючи для себе їх сутність. Світоглядні позиції легендарного мислителя є особливо актуальними і сьогодні, оскільки проблеми щастя, самопізнання, самовдосконалення і дотепер залишаються гострими і актуальними. Філософська, поетична, музична, педагогічна, історична творчість Г. Сковороди привертає і сьогодні увагу науковців, його суспільно-історичні, етичні, естетичні погляди становлять важливий етап у розвитку вітчизняної наукової і суспільно-політичної думки.

Метою дослідження є реконструювання взаємозв'язку життєвого шляху, філософських та творчих ідей Григорія Сковороди як яскравого представника української культури епохи Просвітництва.

Двісті років не було відомо, коли саме народився Григорій Сковорода. Тільки в рік ювілею (200-річчя з дня народження) перекладач Петро Пелех віднайшов розповідь про те, як провів день свого народження Григорій Сковорода. Ця автобіографічна вказівка є досі єдиним документом, що засвідчує дату народження Григорія Сковороди. Народився Григорій Сковорода 22 листопада 1722 року в селі Чорнухи на Лубенщині, в сім'ї козака. Отримавши початкову освіту в місцевій школі, Григорій вступив до Київської академії, де навчався з перервами з 1738 по 1750 рік. Після академії їде в Угорщину. Там, в Токаї, в руській церкві співає в хорі, відвідує Відень, Офен, Пресбург. Повернувшись до України, протягом 15 років учителює в різних

церковно-приходських школах, а в 1769 році припиняє педагогічну діяльність і відтоді понад двадцять п'ять років мандрує по Слобідській Україні, пише, переважно в формі діалогів, де висловлює свої погляди на людину і світ, на можливість і необхідність пізнання суті людини та сенсу її життя. Григорій Сковорода прожив життя і помер як праведник, мудрість якого стала джерелом праведності. Помер Григорій Савич у 1794 році в селі Іванівка на Харківщині в садибі діда Андрія Ковалевського. Філософія Григорія Савича Сковороди зводилась до основної ідеї, що сутність людини – це дух, думка і серце. Шлях до ідеального суспільства пролягає через серце людини, її мораль, самовиховання, творчу працю. На формування світогляду українського філософа справили вплив мислителі античності, епохи Відродження і Нового часу, які визнавали матерію вічною, тобто нестворюваною і незнищеною. Це, перш за все, Демокрит, Арістотель, Епікур, Джордано Бруно, М. Ломоносов, матеріалісти XVII та XVIII ст. Найважливішу роль у становленні Сковороди як ученого мала Києво-Могилянська Академія. Студентські роки, проведені в стінах Академії, стали етапом його формування як передового мислителя і продовжувача прогресивної суспільно-історичної і філософської думки найкращих представників Академії. Там працювали учений і церковний діяч Мелетій Смотрицький, лексикограф Памво Беринда, укладачі «Лексикона славено-латинського» Єпіфаній Славинецький і Арсеній Корецький-Сатановський, автори підручника з грецької мови Варлаам Лащевський та посібника з польської граматики Максим Сімигиновський. Вихованцями академії були також лексикограф Яків Блоницький, засновник новоукраїнської граматичної традиції Олексій Павловський та ін. Випускники Києво-Могилянської академії стали в Україні першими носіями ідей Просвітництва. Разом з тим, його світоглядні погляди істотно вирізнялися від позицій наставників. За твердженням українського дослідника В. Горського філософія Сковороди зосереджується на людинознавчій, етико-гуманістичній проблематиці. Світогляд Сковороди як просвітителя-демократа формувався також на літературі XVII століття з її гуманістичними традиціями і літературі Нового Часу, пов'язаної з народною творчістю і просвітницькими ідеями. Г. С. Сковорода прийшов у філософію в поважному віці, розпочавши мандрівне життя, коли створював свої філософські діалоги, трактати, притчі та проповідував своє філософське вчення. Усе його життя до цієї мандрівки було лише підготовкою до неї та осмисленням проблем буття. Формування світогляду філософа разом з життєвим досвідом ґрунтувалися на його природній обдарованості, з одного боку, та впливі оточуючого середовища – з іншого. Біографи зазначають, що Сковорода володів глибоким розумом, феноменальною пам'яттю, мав поетичні здібності та здібності до малювання, виключний музичний слух і голос; він знав бага то мов, писав вірші, складав музику, грав на кількох музичних інструментах [1]. Особливість творчої поведінки Григорія Сковороди, яка відобразилася на характері його філософського вчення та творчості, полягала в тому, що при критиці сучасного йому світу, він не займався політичною критикою та суперечками, а переніс

боротьбу зі злом у сферу моралі, культури, освіти. Причому його власний образ життя повністю співпадав з тим вченням, яке він сам сповідував. Д. Чижевський відзначив, що Г. Сковорода допасовує філософську термінологію «до свого стилю думання: поняття стають символами». І далі він стверджує, що серце у Г. Сковороди і є одним з таких символів, що позначає центр людини, її корінь і суть, а також першоджерело знання [5]. Цілісність світу Г. С. Сковорода визначав через «трисонячну єдність» – єдність «трьох світів»: Природи (Макросвіту), Людини (Мікросвіту) і «Світу символів чи слова» (що поєднує в собі людську мудрість і досвід). Як між небом і землею є Сонце, між тілом та інтелектом – Серце, так між людиною і світом є Слово. Сонце, серце і слово, за Г. С. Сковородою, генерують життя. З огляду на це необхідними умовами цілісного самобуття особистості є: 1) пізнання природи як матеріальної і духовної сутності Всесвіту (Макрокосму); 2) самопізнання людиною самої себе (Мікрокосму) як питомої краплини великого океану; 3) реалізації у слові і ділі прагнення й волі до життя, добра й краси [1, с. 238]. Формально філософська система Сковороди укладається в один рядок. Основа цієї системи полягає в існуванні «двох натур» і «трьох світів». Тлумачення існування «двох натур» слідує безпосередньо з трактату «Про Бога»: «Весь світ складається з двох натур: одна – видима, друга – невидима. Видима натура називається твар, а невидима – бог... У стародавніх бог називається розум всесвітній. Йому в них були різні імена: натура, буття речей, вічність, час, доля, необхідність, фортуна та ін. А в християн найвідоміші йому імена такі: дух, Господь, цар, батько, розум, істина,... Що стосується видимої природи, то їй також не одне ім'я, наприклад: речовина чи матерія, земля, плоть, тінь та ін.» [3, с. 48-56]. Питання про Бога, який складає першооснову усього суцього – «вищу всіх причин причину», внутрішню причину розвитку всього світу, є одним з основних питань в філософській системі Сковороди. Своїм уявленням про Бога він поставив себе в опозицію по відношенню до церкви, що дотримується біблійної легенди про створення світу Богом протягом шести днів. На відміну від церковного, його Бог – вічний початок – невлловимий і невидимий, оскільки він, «будучи присутнім у всім, не є ні частиною, ні цілим, не має міри, часової і просторової характеристики». Таке розуміння Бога, що ототожнюється з природою, отримало в філософії назву пантеїзму.

Уявлення Сковороди не можна віднести ні до чистого ідеалізму, ні до чистого матеріалізму. У нього Бог і матерія співіснують поряд, хоч невидима натура завжди первинна – тобто у Сковороди мета розвитку матерії задана Богом. Оскільки будь-який розвиток світу розуміється Сковородою як здійснення мети, то розвитком управляють внутрішні закони, які визначають можливі кордони саморозвитку. Ці кордони саморозвитку задані Богом і від людей не залежать. Творчість же можлива тільки в рамках відведених Богом – природними законами – кордонів [4, с. 117]. Який зміст вкладається Сковородою у теорію «трьох світів», кожний з яких також володіє двома натурами – видимою і невидимою. Першим і головним світом у Сковороди є весь Всесвіт – макрокосм. Макрокосм включає в себе все народжене в цьому

великому світі, складеному з паралельних незліченних світів. У цьому світі немає ні початку, ні кінця – він вічний і безмежний. Метою пізнання цього світу є не опис окремих предметів, а розкриття їх невидимої природи – збагнення їх внутрішнього значення, бо через внутрішню суть окремих речей можна досягнути «таємні пружини розвитку всього Всесвіту». При цьому Сковорода вважає, що внутрішня невидима суть речей завжди пов'язана з видимою через зовнішню форму, яка визначається мірою, ритмом, симетрією, пропорцією. Другим з «трьох світів» є малий світ – мікрокосм – світ людини. Звернемося до трактату під назвою «Симфонія, названа книга Асхань, про пізнання самого себе». У цьому трактаті від імені одного з дійових осіб – «Друга» – задається питання з подальшою на нього відповіддю: «А що ж таке людина? Що б воно не було: діло, чи дія, чи слово – все те порожня пустота, якщо воно не отримало події свого в самій людині... Вся різна плоть, вся незмірна незліченність і видимість стікається в людині і пожирається в людині... Усе, що там тільки називається, навіть до останньої межі, до крихітної точки – все нуждою зобов'язане багатому виконання прийти в самій людині» [3]. Отже, згідно з уявленнями Сковороди, все, що відбувається у світі – макрокосмі, знаходить своє завершення в людині – мікрокосмі. З позицій вчення Сковороди можливості пізнання світу людиною нічим не обмежені. Прагнення людини до пізнання ототожнюється з прагненням людини до Бога без посередників, бо Богом є сама природа, а людина – її витвір, – пізнаючи Бога – пізнає самого себе. У цьому сенсі Сковорода заперечує агностицизм – вчення про непізнаваність світу. Дуже тонким моментом в теорії пізнання Сковороди є той факт, що він не пов'язує множення людиною своїх пізнань із зростанням матеріальних потреб, задоволення яких розуміється як досягнення людського щастя. Швидше навпаки: чим краще людина пізнає саму себе і оточуючий її світ, тим розумніше і скромніше повинні бути її потреби. Ця думка особливо яскраво виражена в «Притчі, названій Еродій»: «Будь вдоволений малим. За всім не женися. Сіті кинуті на лов, вельми бережися. Я кажу вам, що не слід у розкошах жити. На таких ото завжди напинають сіті» [4, с. 127]. Існуючий світ Сковорода характеризував в одному трактаті як: «світ є бенкет скажених, торжище що хитаються, море що хвилюються, пекло що мучаться», а в іншому, як: «світ є море що топляться, країна є виразкою прокажених, огорожа лютих левів, острог полонених, торжище блудних, удка сластолюбна, піч, розпалювало похоті, бенкет скажених, хоровод п'яно-навіжених, і не протверезяться, поки не втомляться, стисло сказати, сліпі за сліпим в безодню грядущі» [3]. Можливість подолання людиною моральних вад Сковорода зв'язує не із зовнішніми обставинами, а з внутрішніми якостями людини. Взагалі науку про людину Сковорода вважає вищою з всіх наук. Людське щастя він розглядає тільки через призму внутрішньої природи людини. З філософії Сковороди слідує, що внутрішня натура, в кінцевому результаті, виражається через взаємодію з певним виглядом праці. Тема «спорідненої праці» – це одна з самих найважливіших тем, що розвиваються Сковородою. Ця тема перейшла з його байок в філософію і досягла такої висоти, що придбала значення

загального принципу, що визначає не тільки людське щастя, але і значення людського буття [4, с. 89-95]. Третім – з існуючих «трьох світів» – є символічний світ, що ототожнюється Сковородою з Біблією. Біблії також приписується існування двох натур – зовнішньої (знак) і внутрішньої – (сенса). Сковорода вважає, що представлені в Біблії легенди – це фантазія, обман, фальсифікація, небилиці, брехня, з одного боку, але в них закладене таємниче значення, корисне і повчальне знання – з іншого. Сковорода і сам написав декілька притч і пісень з вигаданими образами, але з глибоким внутрішнім змістом. Тому і Біблію він розглядав як інструмент збагнення прихованої таємниці. Осягнення внутрішньої натури Сковорода зв'язує з пізнанням краси. Він вважає, що зовнішня форма – це випадкове, що вноситься в природу явище, а внутрішня натура – це істинне джерело краси. Застосовуючи філософію двох натур і трьох світів до людини, Сковорода робить висновок, що людина здійснює прекрасні вчинки і щаслива тільки тоді, коли вона погодить свою поведінку і образ життя зі своїми природними схильностями. Творчість Григорія Сковороди представляє підґрунтя його філософії. Це байки, поетичні твори, філософські трактати. За Сковородою, байка має сприяти у пошуках і розкритті вічної істини, його байки були спрямовані на викриття суспільних хвороб, підносили дух громадянської гідності, культ розуму, картали світ зловживань, обдурювання, кар'єризму, вельможного самодурства, чинопочитання, наживи, самохвальства, тупоумства. Створені в 60-70-ті роки байки у 1744 році були об'єднані в збірник «Байки Харківські». Ідейний зміст байок Сковороди слугує базою, або ж початковим етапом його філософської творчості. Поезія Григорія Сковороди служила високій меті звільнення людини від неволі у період кріпацтва. Джерело людського щастя поет бачив у соціальній і національній незалежності. За думкою Івана Франка, він є найвидатнішим за своєю індивідуальністю поетом у староруській і давній українській літературі. У період мандрів по Україні Сковородою були написані основні його філософські твори: «Діалог, або Розмова про давній світ», «Нарцис. Розмова про те: пізнай себе», «Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті (Дружня бесіда про душевний спокій)», «Розмова, що називається Алфавіт, або Буквар миру», «Ізраїльський Змій», «Діалог. Назва його – Потоп зміїний» та інші. З написаних урізний час віршів він уклав збірник «Сад божественних пісень». Те, що залишив нам у спадок Григорій Сковорода – Байки Харківські, Збірка «Сад божественних пісень», філософські трактати, листи із учнями, афоризми – це джерело, з якого черпатимуть насагу ще десятки нових поколінь. На мій погляд, не дивлячись на ідеалістичність деяких положень та тверджень, філософська спадщина Григорія Сковороди залишається і сьогодні актуальною. У контексті застосування положень філософського вчення Сковороди для вирішення проблем суспільства, для створення умов гармонійного розвитку особистості та можливостей її самореалізації у суспільстві повинні бути переглянуті теоретичні підходи до розуміння шляхів взаємодії людини, природи, суспільного середовища. Завдяки

цьому світ постане у більш оптимізованому та гармонійному існуванні, а людина в ньому буде почувати себе більш самодостатньою та щасливою.

Література

1. Кабусь Н. Д. Витоки ідей сталого розвитку особистості і творчості Г. С. Сковороди. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, 2015. Вип. № 47. С. 234-247.
2. Новосад С. Розвиток творчих здібностей, самопізнання та самотворення у філософській концепції Григорія Сковороди: навч.-метод. посібн. К.: НДІУ МОН України, 2009. 68 с.
3. Сковорода Г. С. Сад божественних пісень: поезії, байки, притчі, філос. трактати, листи. К.: НКП, 2011. 334 с.
4. Сковорода Г. Буквар миру. Книга для сімейного читання / Григорій Сковорода: упорядкування, передмова та примітки Л. Ушкалова. Харків, 2015. 320 с.
5. Чижевський Д. Філософія Г.С. Сковороди. Харків, 2004. 272 с.

ЗАГАДКА ПРИЗВИЩА СКОВОРОДИ

Анастасія Чучвага

Науковий керівник:

Віра Бутова

Видатний філософ-містик, богослов, поет і педагог – це все про українського генія багатьох років Григорія Савича Сковороди. У своїх роботах чоловік торкався важливих й актуальних тем усіх часів, за що його творчість люблять і шанують у сьогоденні [1].

Григорій Сковорода наголошував: «Кожен мусить пізнати свій народ і себе в ньому» [2]. І справді, дослідження українських діячів є невід'ємною частиною нашого життя, адже, знаючи минуле пращурів, ми будемо розуміти сучасне й знати майбутнє.

Ще за часів козацтва з'явився на світ Григорій Сковорода (3 грудня 1722 року) у гетьманському містечку Чорнухи Лубенського полку (нині Полтавщина). Виховували чоловіка мати Пелагія і батько Сава, який у воєнний час був рядовим козаком [1].

Спираючись на походження українського «Сократа», так прозвали Григорія Сковороду за його літературний і філософський вплив на сучасників і майбутніх поколінь, спробуємо розібратися в етимології його незвичного прізвища [1].

Саме слово сковорода означає предмет для того, щоб смажити, шкварити і здавалося б очевидним, що і прізвище походить від цього кухонного приладу. Але жзагадкою залишається й походження самого слова сковорода. Дійсно, схожість між частинками шквар-сквар і Сковор є, але існують й інші причини вважати, що етимологія цього прізвища інша.

Не забуваємо, що чоловік народився в часи Запорізької Січі, а саме тоді розвиток надання людям прізвищ був на піці популярності. Утворювалося багато прізвищ за різними категоріями: похідні від власних імен, за географічним положенням, за родом діяльності й прізвиська [3, с. 7, 15, 18, 25]. Можна передбачити, що й Сковорода – це козацьке прізвище. Спробуємо довести це твердження.

За історичними даними: часточки Шко-Шка-Шк-Ско-Ска-Ск в українських прізвищах означає “дужий,могутній, сильний”. Частинки верда-ворда-ворода тотожні берда-барда-бард, які в перекладі з історії не одного народу, пояснюють як “самець, бик”. Можна порівняти вже сучасні устатковані прізвища Келеберда, Каліберда, Галябарда, Голибард, Голибород, Голобородько з Шкаварда-Скаварда-Сковерда-Сковорода-Сковорода і Сковерденко, ці обидві групи мають часточки varda-varđ (подібні до barda-bard) [4].

Отже, за поданими матеріалами, прізвище Сковорода означало «могутній бик». Думаю, не просто так, саме українські козацькі прозвища наділялися такими ознаками. Сила і міць нашого народу зберіглася й насьогодні. Прізвища – це один із носіїв спадщини нашої культури, про який ми повинні знати, турбуватися й передавати далі нащадкам.

Література

1. https://uk.wikipedia.org/wiki/Сковорода_Григорій_Савич#Ранні_роки
2. <https://kulbabska.com/news/aktualni-novyny/213-kozhen-musit-piznati-svij-narod-i-sebe-v-n-omu-grigorij-skovoroda>
3. <https://ff.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/Антропонімія.pdf>
4. <http://www.archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=1338>

SKOVORODA'S TRAVELLINGS

Iryna Shapoval

Hryhoriy Skovoroda is a famous Ukrainian philosopher, poet, fabulist, and teacher. He was also called the “Ukrainian Socrates”. His influence on the contemporaries and on many generations of his successors was great. He was known both for his teachings and works, and for his lifestyle and life values.

Hryhoriy Skovoroda is called a travelling philosopher as his whole life was spent in travels. He was born into a Cossack family, and although his father Sava Skovoroda was an ordinary Cossack, his parents took care of their children's education. His elder brother Stepan studied in Poland, and Hryhoriy went to the

primary cantor school in his native village of Chornukhy when he was 7. There in addition to school subjects, the future philosopher studied musical literacy and playing musical instruments, and was also a soloist in the church choir [2].

At the age of 12 (according to Mariya Bondar at 16 [2]) Hryhoriy Skovoroda entered the Kyiv-Mohyla Academy, where he learned the Ukrainian literary language, Church Slavonic, Polish, Latin, which became the main language of studying in senior classes, Greek, German and Hebrew. He also took poetry and rhetoric classes and a two-year philosophy class where dialectics, logic, ethics, physics, and metaphysics were studied.

In 1741, Skovoroda interrupted his studies at the Academy and came to Hlukhiv, where he passed a competitive selection to the court chapel of Empress Yelyzaveta Petrivna and went to St. Petersburg. In the court chapel in St. Petersburg and in Moscow, he performed viola parts in operas, liturgies, and various celebrations [6]. In August 1744, together with the empress's escort, he arrived in Kyiv where Yelyzaveta was going "to worship the holy God saints". Skovoroda did not return to St. Petersburg, and resumed his studies at the Kyiv-Mohyla Academy to complete the philosophy course [6].

At the end of 1745, according to L. Makhnovets, Hryhoriy Skovoroda went to Europe where he stayed for five years [4]. As I. Koziura points out, "the set of sciences that were taught in Kyiv seemed to him insufficient. He wanted to see the other countries" [3] Together with the "Tokai Commission for the Procurement of Wines for the Tsar's Court" led by the general Fedir Vyshnevsky he went to Hungary [6]. In Skovoroda's works and letters, there are almost no episodes related to his staying in Europe and we know much less about this period of his life than about any other period of his biography, though academician D. Bahaliy called this European trip "a new exceptionally important period in Hryhoriy Skovoroda's life" [1], and Slovak Doctor of Slavic Studies, Mikuláš Nevrlý, was firmly convinced that "Skovoroda was the first to orient Ukraine to the West, no wonder he was so drawn there" [3, c. 9].

Researchers of Skovoroda's creative heritage are sure that even then, the future humanist scientist was perfectly aware that he needed new, thorough, modern knowledge in order to bring it to his native Ukraine and apply it in the scientific and educational activities for the benefit of the Ukrainian people, building national education according to the best Western European models [3].

Travelling with general Vyshnevsky Hryhoriy Skovoroda visited Budapest, Vienna, Pressburg, Offen, and the other nearby cities, where he tried to meet and communicate with scholars in order to get new knowledge which he could not get in his native country. There are assumptions that Skovoroda visited Italy and Germany, but there is no documentary evidence for this, as well as for his possible studying at Halle University [5]. In Pressburg, Skovoroda could get acquainted with the mystical ideas of pietism, which came from Halle and were popular among the local Lutheran community.

After returning to Ukraine, Skovoroda spent several years working as a teacher and governor. He continued his studies at the Kyiv-Mohyla Academy, and began writing poetry [2].

At the age of about 48, H. Skovoroda started the life of a travelling philosopher. For Ukraine of that time, this was not original, because itinerant monks and clerks were then a common occurrence. Around 1770, H. Skovoroda experienced a deep mystical shock in the garden of the Trinity Monastery in Okhtyrka. As he told, he had felt an extraordinary movement inside himself, the whole world disappeared before him and only feeling of love, beneficence, eternity enlivened his existence. The thinker penetrated into himself, and since then devoted his life to obedience to God's Spirit and became a travelling philosopher. He tried to give a philosophical understanding and «justification» of his position, and realized this «justification» by resorting to mysticism. Therefore, the thinker was often perceived as a mystic [6].

Hryhoriy Skovoroda spent more than 20 years travelling: he stayed with his friends and students, slept 4 hours a day, played the flute and wrote a lot, although he did not publish a single book during his lifetime. So, we can say that he reached the peak of mindfulness – he knew how to enjoy every moment of life.

H. Skovroda died in the status of the travelling philosopher. He left manuscripts of literary and prose philosophical works, as well as a considerable epistolary heritage. On his grave, he bequeathed to write «The world was catching me, but did not catch».

In his works, he teaches everyone: «We look for happiness in all directions, in ages, in states. And it is everywhere and always with us; like a fish in water, so we are in it. Don't look for it anywhere, if you can't find it everywhere. It's venerable to the sun radiance: just open the entrance to your soul for it».

Literature

1. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Гр. Сав. Сковорода. Харків : Державне видавництво України, 1926. 397 с.
2. Бондар М. 7 цікавих фактів про Григорія Сковороду та його мудрі поради. URL:
https://24tv.ua/education/grigoriy-skovorodu-tsikavi-fakti-yogo-mudri-poradi-ukrayina-novini_n1476302
3. Козюра І. В. Європейські студії Григорія Сковороди. URL:
<http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/9387/192..pdf>
4. Махновець Л. Григорій Сковорода. Біографія. Київ : Наукова думка, 1972. 255 с.
5. Сковорода Григорій Савич. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Сковорода_Григорій_Савич#Закордонна_андрівка_\(1745-1750\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Сковорода_Григорій_Савич#Закордонна_андрівка_(1745-1750))
6. Ушкалов Л. Ловитва невловного птаха: життя Григорія Сковороди. Київ : Дух і літера, 2017. 368 с.

СЕКЦІЯ 6. ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА У СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВІ

МУЗИЧНА СПАДЩИНА Г. СКОВОРОДИ І ГЛУХІВ

Максим Гоголь

Науковий керівник:

Лариса Слінченко

У річницю ювілею видатного українського філософа, письменника, педагога й музиканта Григорія Сковороди відчувається потреба в подальшому пізнанні його життя як феномену української і світової культури. Літературознавець М. Жулинський зазначав: «Сковорода був духовно споріднений з філософським материком світової цивілізації, який не лише ним одним був засвоєний» [2, с. 24]. Григорій Сковорода не залишив спеціальних музикознавчих праць, проте музика завжди посідала вагоме місце у його житті та світоглядних уявленнях.

Нерозривну єдність життя й філософії Г. Сковороди становили музика, поезія. За висловом самого Сковороди, філософія для нього була «найдосконалішою музикою», а «музичне» спрямування літературних творів відчутне навіть у назвах книг письменника (книга «Симфонія, нареченная Асхань...»), у визначеності самих жанрів творів, таких як пісня, кант, духовний концерт, канон, «музично-псалмові імпровізації» (термін І. Тилика) [4]. Художній твір «Сад божественних пісень, зрослий із зерн святого писання» можна вважати епіцентром музичного світу Г. Сковороди, що визначив сутність української музичної культури та її духовне призначення – від симфоній, літургій до побутової пісні.

Глухівчани глибоко шанують пам'ять про перебування у цьому старовинному місті українського просвітителя-гуманіста, філософа, поета, педагога Г. Сковороди. Відомо, що місто Глухів стало відправною точкою, із якої мислитель вирушив у свою велику мандрівку. Саме в тут у Глухові він пройшов відбірковий конкурс до придворної капели цариці Єлизавети, після якого йому відкривався шлях до здобуття знань у Петербурзі та Європі.

Варто наголосити на тому, що перший в Україні та Росії музичний навчальний заклад «Школа співу та інструментальної музики» було відкрито 14 вересня 1738 року за царським указом № 7656. Водночас на основі низки історичних повідомлень дослідниками доведено, що школа фактично існувала й плідно працювала до набуття нею офіційного статусу.

Глухівська музична школа була створена з метою цілеспрямованої підготовки професіоналів-музикантів (в т. ч. півчих) для Придворної співацької капели у Петербурзі, яка на той час формувалася майже виключно з українців. Першим керівником глухівської музичної школи був Федір Яворський, проте дуже мало збереглося відомостей про цю постать. З текстів документів, що

надає М. Юрченко, видно, що у 1743 році він був звільнений «от двора нашого», а до того «в Глухове обучал протчих певчих киевскому и партесному пению два года» [5, с. 25].

У XVIII ст. Глухівська музична школа була першим професійним музичним закладом, який готував хориста-співака та інструменталіста. До школи зі всієї України привозили хлопчиків із найкращими вокальними здібностями. Тут учні навчалися «київського і партесного співу», нотній грамоті, грі на скрипці, цимбалах і бандурі. Щороку до Петербурга направляли 10 випускників. Штат викладачів був невеликий, складався з регента, досвідченого в співі «четверогласному і партесному», і двох музичних педагогів із числа українців та іноземців. Відповідним указом також було передбачено спорудження для школи спеціального будинку. У рік офіційного відкриття школи було набрано 33 особи, із них: 29 – для навчання співу, 4 – для оволодіння майстерністю грі на музичних інструментах.

До школи брали як малолітніх, так і дорослих учнів. Термін навчання залежав від попередньої підготовки і здібностей вихованців та становив, як правило, один-два роки. В обов'язки учнів, окрім вивчення згаданих предметів, входили спів у шкільному чотириголосному хорі та в хорі Миколаївської церкви, відвідування опер, балетів і драматичних вистав, хорових та симфонічних концертів, що відбувалися при гетьманській резиденції. Необхідно відзначити, що високопрофесійний рівень випускників школи дозволяв їм продовжувати навчання як у Придворній співоchій капелі в Петербурзі, так і за кордоном.

За час свого існування школа співу та інструментальної музики випустила понад 300 хористів для Придворної співоchій капелі. Її випускники, які повернулися в Україну, продовжували свою діяльність як регенти, хористи, впливаючи тим самим на розвиток хорової культури, закладаючи основи музичного професіоналізму. Дослідники стверджують, що цей навчальний заклад мав великий вплив на становлення вітчизняної професійної музичної освіти.

Глухівська музична школа існувала майже 40 років, а остання відома згадка про неї датується 1758 роком. Є припущення про те, що школу було переведено до Петербурга, де вона продовжувала діяти безпосередньо при Придворній співоchій капелі.

Г. Сковорода, маючи виняткові музичні здібності – досконалий слух, чудовий голос, володіння багатьма інструментами – прибув до Глухова 7 вересня 1742 року. Саме цим числом датується розписка про те, що прибулому з Києва до Глухова з кандидатами до царського хору видано з казни гроші на зворотній шлях до Києва. Саме за ці гроші розписався «Лубенського полку містечка Чорнух житель Григорій Сковорода», оскільки супроводжувач співаків не був грамотним. Варто зауважити, що це перший підпис майбутнього світоча української духовності, який дійшов до наших часів.

Проїшовши конкурсний відбір восени 1742 року, Г. Сковорода стає співаком придворної капелі імператриці Єлизавети Петрівни. Цікавим є той

факт, що довгий час дослідники не могли знайти прізвище Сковорода в списках співаків придворної капели, оскільки в петербурзьких реєстрах він значився як Григорій Савельєв. Пояснюється це тим, що в глухівських документах співаки зазначались під своїми прізвищами, а після прибуття до Москви й Петербурга їхні прізвища переписувалися московськими дяками на російський лад.

Дослідники припускають, що саме в Глухові Г. Сковорода створив кілька духовних піснеспівів: «придворний» наспів літургійно-канонічної пісні «Иже херувими», «Христос воскрес» та пасхальний канон «Воскресенія день». Відтак, маючи неабиякі музичні здібності, перед талановитим юнаком відкрилася можливість блискучої кар'єри в столиці імперії, але він повернувся до навчання в Київській академії, яке вдруге перервав, щоб побувати за кордоном.

Так, наприкінці літа 1744 року Г. Сковорода у складі почту імператриці Єлизавети прибув до Києва. Тут він звільнився з капели в чині регента і відновив своє навчання в класі філософії Київської академії. У 1745 р. генерал-майор Ф. Вишневський, який був направлений царицею в Угорщину для керівництва Токайською комісією, забажав узяти із собою Г. Сковороду як людину, добре обізнану в музиці та чужих мовах. Цього ж року в складі комісії Г. Сковорода виїхав до Угорщини. Це період був надзвичайно сприятливий для творчого розвитку мислителя. За 5 років, які Сковорода провів за кордоном, він відвідав чимало країн, а саме: Німеччину, Австрію, Італію, Польщу, Словаччину. Історики припускають, що в цей час мислитель слухав лекції знаних професорів, вивчав різні філософські системи, удосконалював знання мов, у бібліотеках Європи вивчав філософські праці, намагався познайомитися зі славетними музикантами, ймовірно, відвідував концерти та оперні вистави. Тож загальноєвропейський стиль бароко не випадково з'явився в композиціях Сковорода, хоча й мав специфічно українські та індивідуальні риси. Цей стиль був притаманний не тільки музичним, а й літературним творам, навіть філософським трактатам [1]. Отже, Сковорода належить до тих діячів культури, які поєднували народні українські традиції зі здобутками європейського професійного мистецтва.

Феномен постаті Григорія Сковорода у тому, що він був однаково обдарований талантами як філософа, так і педагога, прозаїка, поета, музиканта. Він мислив і творив синкретично – і в цьому сенсі продовжував давню музично-поетичну традиції і водночас наближався до фольклору. Музичний світ Сковорода увібрав у себе мелодії його землі, народу, через розмаїття побутових жанрів, інтонацій та ритмів сповідував і поширював філософію буття, вів діалог зі світом.

Вважається, що мелодії до 30-ти текстів «Саду божественних пісень» створив сам автор, хоча нотних записів, зроблених його рукою, не збереглося. Та й народні виконавці зазвичай нотами не користувалися. Мелодії своїх пісень він, може, і зовсім не записував. Мелодії «сковородинських псалм» сприймалися «на слух», передавалися з уст в уста і поширювалися стихійно, подібно до фольклорних творів. Деякі з автентичних мелодій Г. Сковорода

навіки втрачені, а окремі поетично-музичні твори йому просто приписують. Прикметно, що свої філософські трактати й притчі Г. Сковорода іноді називав «симфоніями», оскільки ефект симфонічного «багатоголосся» створювався не тільки діалогами та полілогами, а й бароковим прийомом «поєднання непоєднуваного», а саме: у метафізичні тексти з «темною» для недостатньо освіченого читача символікою автор вводив цитати з пісень [1; 5].

Нині ми маємо лише орієнтовне уявлення про пісенну творчість Сковороди, проте окремі твори митця все ж дійшли до нашого часу з нотами. Так, до нас дійшов рукопис, що, за свідченням видавця «Вертепу» Г. Галагана, був придбаний одним із його предків у мандрівних студентів ще за життя Г. Сковороди. Відтак, 4-та пісня «Саду божественних пісень», що виконувалася в першій частині «Вертепу» як чотириголосний кант-колядка, дійшла до нас із нотами. Щоправда, спудеї трансформували авторський текст, намагаючись наблизити його до розуміння неосвіченої публіки. Так, у ньому була порушена строфічна будова, у деяких частинах і ритм, додалися беззмістовні фрази. Проте сьогодні кант «Ангелы, снижайтеся» виконується у варіанті, який можна вважати наближеним до автентичного твору. Нове життя музичному творові дав вокально-інструментальний гурт під керівництвом Т. Компаніченка, який також виконує і різдвяну пісню «Пастыри милы, где вы днесь были?», знайдену й опубліковану М. Боровиком та І. Іваньо. Варто наголосити, що розшифрував запис мелодії і здійснив оригінальне аранжування цього твору М. Скорик.

Проте повернемося до історії нашого місті й акцентуємо увагу на тому, як нині в Глухові бережуть пам'ять про перебування Г. Сковороди в колишній гетьманській столиці. Необхідно зазначити, що в лютому 2022 року в краєзнавчому музеї діяла пересувна виставка – одна зі складових ушанування геніального українця. Ініціаторка проєкту, співзасновниця творчого клубу «Вітальня на Дворянській» Людмила Рубаненко з Харкова повідомила, що експозиція «Великі земляки: Григорій Сковорода» була створена до 30-річчя незалежності України та 300-річчя з дня народження великого українського філософа. Організатори проєкту ставили за мету дослідити маршрути й місця, які відвідав Сковорода, дізнатися, з якими людьми він зустрічався, про що розмовляв; зробити його ім'я близьким для пересічних українців. Під час збирання матеріалів виставки дослідники спиралися тільки на історичні документи та згадки очевидців про Г. Сковороду [3]. Протягом ювілейного року в м. Глухові відбулося чимало літературно- та музично-просвітницьких заходів, присвячених ушануванню творчості Г. Сковороди.

Отже, ім'я народного мислителя Г. Сковороди причетне до потужного історичного спадку Глухова. Його самобутній талант письменника, композитора, мислителя й педагога був засобом утілення через музику філософії буття та світобачення. Г. Сковорода як поет, композитор, професійний музикант збагатив українську музично-поетичну творчість новими мотивами та образами, що тяжіли до народнопісенного мелосу. Водночас його пісні знаменують народження нового жанру – сольної пісні з інструментальним супроводом. Можна припустити, що саме в Глухові було закладено основи для

формування й розвитку музичної «харизми» Г. Сковорода, що мали безпосередній вплив на розвиток українського музичного бароко.

Література

1. Гриценко І. В. Музика в житті та творчості Григорія Сковорода. URL: <https://www.sworld.com.ua/simpoz9/53.pdf>
2. Жулинський М. Григорій Сковорода // Жулинський М. Слово і доля: навч. посібн. Київ: А.С.К., 2002. С. 20–32.
3. На Сумщині відкрилася пересувна виставка з Харкова, присвячена Григорію Сковороді. URL: <https://debaty.sumy.ua/news/culture/na-sumshhini-vidkrilasya-peresuvna-vistavka-z-harkova-prisvyachena-grigoriyu-skovorodi>
4. Олійник Л. Музичний світ Григорія Сковорода. URL: <http://mus.art.co.ua/muzychnyj-svit-hryhoriya-skovorody/>
5. Юрченко М. С. Творчість Максима Березовського в контексті української музичної культури XVIII ст. : дис. ... канд. мистецтвознавства. Київ, 1995. 248 с.

МУЗИЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТВОРІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Інна Песяк

Науковий керівник:
Наталія Гоголь

Григорій Сковорода – надзвичайно талановита особистість. Філософ, педагог, прозаїк, поет, музикант – Сковорода зробив багато для інтелектуального пробудження народу, бо за допомогою своєї життєствердної філософії доводив власні ідеї до широких мас.

Робив поет це за допомогою своєї поетичної творчості, яка інтерпретувалася у музичні твори. Адже і сам Г. Сковорода був чудовим співаком і композитором, грав на музичних інструментах. Наприклад, збірка «Сад божественних пісень» була покладена на музику самим автором. Поет гармонійно поєднував свої поетичні твори з музикою, тому це утвердило йому таку велику популярність серед широких мас населення.

Хоча не всі дослідники додержуються думки, що мелодії для своїх 30-ти текстів зі збірки писав саме Сковорода. Адже записів, створених рукою автора, майже не зберіглося. А відомі ці мелодії сьогодні через те, що псалми передавалися із уст в уста, тому, звичайно, у певних своїх варіаціях ми можемо почути їх і сьогодні. Наприклад, пісня «Ах ушли мої лета» в народі називалася «сковординською псалмою». Але в 1790 році вона була надрукована в Почаєві в уніатському «Богословнику». Тому це питання і досі залишається нез'ясованим. Зокрема, деякі дослідники припускають, що мова йде про так звану народну трансформацію пісні «Ах ушли мої літа», яка згодом увійшла до скарбниці фольклору.

Михайло Ковалинський, перший біограф Григорія Сковорода, велику частину сторінок у книзі «Жизнь Григория Сковороды» присвятив саме ролі

музики у житті загальновідомого філософа. Дослідник стверджує: ««...Григорій по сьомому году от рождения приметен был склонностью к богочтению, дарованим к музыке, охотою к наукам и твердостью духа. В церкви ходил он самоохотно на крилос и певал отменно, приятно» [1, с. 191]. Дмитро Багалій, ще один дослідник життя та творчості митця, зазначає: ««...Григорій по сьомому году от рождения приметен был склонностью к богочтению, дарованим к музыке, охотою к наукам и твердостью духа. В церкви ходил он самоохотно на крилос и певал отменно, приятно» [1, с. 191]

Звичайно, така любов до музики не могла не відобразитися на творчості поета і синтезуватися з його філософськими думками. Навіть трактати автора багато хто з дослідників та навіть і сам Г. Сковорода називав «симфоніями». Це пояснюється тим, що задля спрощення розуміння складних філософських текстів для малоосвіченого читача автор уводить цитати з пісень.

Наприклад, згадаємо притчі «Благодійний Еродій» з уведеною обрядовою піснею «Мак», «Убогий Жайворонок», яка завершується кантом «Пастыри милы...». І, повертаючись до вище згаданої збірки «Сад Божественних пісень», дослідники простежують багато музичних мотивів та образів. Зокрема, варто наголосити на наступних рядках: «*Песнь спевая, восклицая, / Веселящаяся, яко с нами Бог!*» [2, с. 17], «*Ангельскія хори, вси в небе торжествуйте!*» [2, с. 17].

Сповнена музики 13-та пісня («Ах поля, поля зелені...»):

*Жайворонок меж полями,
Соловейко меж садами ;
Тот, віспрь летя, сверчит,
А сей на вітвах свистит.
А когда взошла денница,
Свищет в той час всяка птица,
Музыкаю растворенный воздух шумит вокруг.
Только солнце выныкает,
Пастух овцы выгнает
И на свою свирель выдает дрожливый трель* [2, с.17].

Часто уживаною була пісня «Ах поля, поля зелені...», яка на кінець XVIII – початок XIX ст. була не тільки загальновідомою, але і входила до безлічі пісенників Сковороди. А деякі популярні пісні такі, як «Всякому городу нрав і парва», «Ой ты, птичко жолтобоко», «Стоит явор над горою», «Ах ушли мои лета» дійшли до нашого часу з авторськими нотами.

О. Шреер-Ткаченко, дослідниця творчості Г. Сковороди, зазначає, що його пісні – «новий і значний етап в розвитку камерної вокальної музики, зокрема, пісні-романса, причому не тільки завдяки їх новій і різноманітній тематиці, а й тому, що це був новий тип вокально-інструментальної музики, тобто пісні з інструментальним супроводом, що, як відомо, безпосередньо передувала українському солоспіву» [3, с.28].

Важливим фактом є те, що Григорій Сковорода не дбав про «авторські права», а просто роздаровував свої твори іноді навіть їх не записуючи. Саме через це на сьогодні сформувався лише приблизне уявлення про пісенну

творчість поета. Цікавий випадок простежується з 4-тою піснею «Саду божественних пісень», яка, до речі, дійшла до наших часів з нотами, і яка була придбана у мандрівних студентів ще за життя самого Григорія Сковороди аж у 1770-х роках.

Сучасні вокально-інструментальні гурти виконують пісні автора майже наближено до оригінального варіанту, але з видозмінами під сучасність. Наприклад, репертуар однієї з таких груп під керівництвом Тараса Компаніченка складає і кант «Ангелы, снижайтесь», і різдвяна пісня «Пастыри милы, где вы днесь были?» тощо.

Цікавим фактом є те, що пісні Григорія Сковороди виконували тільки чоловіки. Це було однією зі специфік тогочасної системи освіти. На сьогодні ж пісні автора інтерпретують вже і під жіночі голоси. Наприклад, нещодавно пісня «Ой ти, птичко жолтобоко» пролунала чи не вперше у жіночому виконанні. І такі новітні інтерпретації заслуговують на окреме ґрунтовне дослідження.

Визначну дослідницьку роботу над творчістю Григорія Сковороди проробила вже вище зазначена Онисія Шреєр-Ткаченко у своїй монографії «Григорій Сковорода – музикант». Науковиця зробила такий висновок про поетику пісень митця: «Так само, як тексти пісень Сковороди при всій різноманітності їх тематики відзначаються філософською настроєністю, так і мелодії їх ріднить зосереджений, стриманий лірико-епічний характер, що проявляється в різних особливостях музичної мови (це можна твердити, незважаючи на певну різнорідність джерел і неоднакову якість записів). Звідси й їх поважний темп, відносно рівний ритм, стримана динаміка і здебільшого плавний динамічний рух, для якого характерна відсутність широких кодів в межах однієї і тієї ж музичної фрази, її декламаційна наспівність. Вокальність (у розумінні відсутності інструментального характеру ходів у мелодії), порівняно невеликий діапазон мелодії, своєрідність ладової будови при всій ладовій визначеності (ясний *dur-moll*). Це особливо відчутно у кількоголосих кантах « [3, с. 73]. «Його музична мова, зберігаючи деякі елементи старого стилю кантів, найбільше тяжіла до народнопісенного мелосу. Водночас його пісні знаменують собою народження нового жанру – сольної пісні з інструментальним супроводом, що багатогранно відображала духовний світ людини» [3, с. 90].

Сьогодні постало питання більш активної роботи на творчістю Григорія Сковороди і пошуку серед старовинних фольклорних збірників пісень, а також серед особистого листування митця руки автора. Але навіть при наявності відомих джерел особистого і творчого здобутку стає зрозуміло, що Григорій Савич Сковорода був надзвичайно талановитою особистістю. А його вміння поєднувати поетичний текст з музикою забезпечило популярність серед простого населення і поширення філософських ідей серед широких мас.

Література

1. Ковалинський М. Жизнь Григория Сковороды. Сковорода Г. Выбранные творы: в 2 т. К.: Дніпро, 1972. Т. 2. С. 189–252.

2. Сковорода Г. Вибрані твори: в 2 т. / Г. Сковорода. Київ: Дніпро, 1972. Т. 1. 271 с.
3. Шреєр-Ткаченко О. Григорій Сковорода-музикант. Київ: Музична Україна, 1972. 94 с.

МУЗИКА ЯК ДОМІНАНТА СВІТОСПРИЙНЯТТЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Ірина Ворона

*Науковий керівник:
Тетяна Тюльпа*

Г. Сковорода справді народний філософ, оригінальний мислитель, який створив власну філософську систему, що визріла на ґрунті реального життя української дійсності та повною мірою відображала погляди, думки та сподівання народу, його прагнення до кращого майбутнього.

У філософських творах Сковорода розробляв найважливіші питання філософського, суспільно – політичного, державного, етичного, педагогічного культурологічного та ін. характеру.

Григорій Савич Сковорода транслював свою філософію через слово та музику. Адже філософію він сприймав як «найдосконалішу музику», свої вірші називав піснями, симфоніями, сонатами, а слово звучало для нього мелодією. Його вважали праведником, який зцілює своїми піснями та чарівною грою душевні рани самотніх, жебраків та знедолених. За його розумінням, «музика звертається до душі нашої», в ній він бачив «джерело думок вдячних» та спосіб узагальнення світу.

Свої мелодії, за розповідями друзів, Григорій співав ще дитиною, прагнучи усамітнення та споглядання навколишнього світу. Дмитро Багалій, стверджує: «Сковорода з дитинства, очевидно, навчився й народніх українських пісень, надто, коли взяти на увагу ще й те, що він був пастухом – та грав на сопілці. Сопілка була його першим музичним інструментом, до якого він потім приєднав ще кілька інших» [1, с.340]. А імпровізуючи на сопілці, удосконалив інструмент і свою гру настільки, що міг передавати на ньому руляди птахів, що співають. У сім'ї неможливого козака Сави Сковорода співали українські пісні, вірно дотримувалися народних обрядів і суворо дотримувалися церковних традицій.

Чудовий голос Григорія, вміння грати на народних інструментах та загальні знання відчинили йому двері одного з найкращих європейських навчальних закладів того часу – Києво-Могилянської академії. Молодик з першого ж разу звернув на себе увагу диригента співочої капели і негайно вступив у хор, де співали церковні служби та гімни, світські та народні пісні, вітальні канти та псалми.

Освоївши такі музичні інструменти, як скрипка, орган, флейттраверс (поперечна флейта), віртуозно граючи на лірі, гуслах, бандурі, він став незамінним у студентському оркестрі.

Володіння багатьма інструментами, добрий голос, пізнання у сфері музики визначили подальшу музичну кар'єру Григорія Сковороди. Київського бурсака направили до Петербурга, до Придворної співочої капели – одного з найкращих на той час музичних колективів Європи.

Обравши долю мандрівного вчителя, філософа та народного співака, Григорій Савич, «переходячи з міста в місто, з села в село, завжди співав дорогою або, вийнявши з-за пояса свою улюбленицю флейту, награвав на ній свої сумні фантазії та симфонії». Співав народні пісні, а також духовні та світські канти та псалми, закладаючи тим самим історію української пісні-романсу.

На жаль, не знайдені зроблені рукою Сковороди записи мелодій. Деякі з них збереглися завдяки народним виконавцям, які передавали їх із покоління до покоління. Його пісні співали українські рапсоди-бандуристи, лірники, мандрівні дяки, чумаки. Видозмінюючись згодом, вони сприймалися як народні, іменовані також як «сковородинські». І досі добре відомі його сатирична пісня «Всякому місту – звичай і права», ліричні канти «Стоити явір над горою», «Ой ти, пташка жовтобоко», пісня-псалом «Ах поля, поля зелені». А пісню «Ах, пішли мої літа» було надруковано з нотами ще за життя Сковороди у «Богогласнику», опублікованому 1790 року в Почаївській друкарні. Збереглися також записана Миколою Лисенком від кобзаря Остапа Вересая «Сковородинська» пісня-псалом «Про правду і кривду», також пісня «Сонце і пташка», яку, за переказами, співав хор кріпаків князя Потьомкіна.

Збірка, яку Сковорода назвав «Сад Божественних пісень», мелодії до яких складав власноручно, є насправді художнім феноменом сковородинських «віршів-пісень», зміст яких доводить – у світогляді Григорія Сковороди нероздільні були естетика й етика, краса і добро, мистецтво і праведне життя.

У фінальній пісні 30-й поетичної збірки Григорія Сковороди «Садбожественних пісень» є рядки, що підтверджують цю думку:

Не красна долготою, но красна добротою,
Какпеснь, так и жизнь [2, с. 62].

Те, що музика в житті Григорія Сковороди була домінантою світосприйняття, є фактом незаперечним і доведеним у більшості досліджень про українського генія світової культури. Найкраще це висловив сам Григорій Савич: «Мені моя сопілка і вівця дорожчі царського вінця». Адже музика, поезія становили нерозривну єдність і гармонію життя й філософії Сковороди.

Література

1. Багалій Д. Український мандрований філософ Григорій Сковорода. Київ : Орій, 1992. 472 с.
2. Сковорода Г. Вибрані твори: в 2 т. Київ : Дніпро, 1972. Т. 1. 271 с.

СЕКЦІЯ 7. ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА В ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ ДИСКУРСІ СЬОГОДЕННЯ

«СКОВОРОДИНІВСЬКИМИ ШЛЯХАМИ» (СЦЕНАРІЙ ВИХОВНОГО ЗАХОДУ ДО 300-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Г. СКОВОРОДИ)

Наталія Гоголь, Тетяна Клейменова

Форма заходу: Літературний калейдоскоп.

Мета:

- поглибити знання здобувачів освіти про віхи життя і творчості Г. Сковороди, його філософські та педагогічні погляди; розкрити художні особливості поезії, жанрово-стильову специфіку та ідейно-художній зміст байок митця, тематичне багатство його афоризмів;
- формувати комунікативну, загальнокультурну компетентності здобувачів вищої освіти; удосконалювати критичне мислення, уміння працювати з додатковою літературою;
- виховувати на кращих зразках творчості письменника національну свідомість, загальнолюдські духовні цінності, естетичний смак, повагу до історичної спадщини українців.

Обладнання:

відео: Обличчя української історії. Григорій Сковорода,

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=S2EBBaC3Ulw>,

кадри з кінофільму «Наталка Полтавка» (1978),

URL: https://www.youtube.com/watch?v=Dk3PYlhfv_8,

презентація «Сковородинівськими шляхами». URL: <http://surl.li/eb1bj>

Зміст заходу

Ведуча 1: Життя окремих людей лишає на землі такий відбиток, що протягом подальшої історії розвитку суспільства він немов би недоторканий. Попри природні та людські потрясіння, роки та століття, звитяжний геній цієї когорти талантів, як і багато років тому, бентежить людський розум і душу.

Слайд 1: Серед імен, що викарбувані в невмирущій пам'яті людства, ім'я і Григорія Савича Сковороди, якого ще за життя називали українським Сократом. Він, без чинів і маєтків, офіційно невизнаний, став ніби духовним кодом культури української на царині культури світової. Твори Сковороди переписувалися, зберігалися, з любов'ю передавалися нащадкам.

Вірш «Він нас учив...». Читає студент 1

В неможливій козацькій родині,

В невеликій полтавській селі

Бог життя дав малому хлопчині,

Що з'явився в грудневій імлі.
Душу вклали батьки в свого сина.
Гриць і розум і міць – усе мав.
Це був мудрий і чесний хлопчина,
Наче Бог його сам цілував.
Сівши в затишку, грав на сопілці,
Яку сам з очерету зробив,
І радів навіть сонцю і зірці,
А ті миті найбільше любив.
А у вільну від думки хвилину
Все потрібне у торбу збирав,
у похмуру чи сонячну днину
Йшов кудись, а куди, й сам не знав.
У шістнадцять покинув домівку,
Досвід вчительський швидко здобув.
Понесла в світ широкий мандрівка,
Бо з дитинства філософом був.
Радив він придивлятися до друзів,
Бо отрутніш нічого нема,
Ніж удаваний друг лізе в душі,
А сьогодні – це гірш, ніж чума.
Ті стежки, ті шляхи, ті дороги...
Ті думки, що й сьогодні живі,
Оббивають злощасні пороги:
«Як нам жити на рідній землі?»
Прагнув він ще тоді нас навчити.
Та чи думав хто з нас, та чи знав?..
Для людей, для народу вмів жити,
Світ ловив його, та не спіймав.

Ведуча 2: 3 грудня 2022 р. виповнилося 300 років від народження цього генія українського духу: мислителя-енциклопедиста, педагога-просвітителя, філософа-мудреця, поета, перекладача, композитора, музиканта, співця, культурно-освітнього подвижника.

Слайд 2. І ми зібралися сьогодні на заході «Літературний калейдоскоп. Сковородинівськими шляхами», щоб ушанувати пам'ять Г. Сковороди, дізнатися більше про його багатогранну особистість, художній спадок.

Ведуча 1: Вільнодумець, експериментатор у віршуванні, харизматичний викладач, емоційний педагог, людина, яка так і не підлаштувалася під «нормальне» рутинне життя, співак, що виспівував оперні арії при царському дворі, пішохід, пастух і легенда, – так могла б виглядати стисла біографічна довідка про Григорія Сковороду. Але нам, майбутнім учителям-словесникам, цього замало!

Звернемося до сучасних інформаційних технологій. Переглянемо відео про життя Григорія Сковороди.

Перегляд відео: *Обличчя української історії. Григорій Сковорода.* URL : <https://www.youtube.com/watch?v=S2EBBaC3Ulw>. Час – 5 хв.

Ведуча 2:

Скільки ж цікавої інформації можна почерпнути з відео про видатну людину! Але хотілося б детальніше послухати про сторінки життя Григорія Сковороди.

Розповідь викладача 1 «Сторінками життя Г. Сковороди»

Слайд 3. Як ми вже знаємо, народився Григорій Сковорода в селі Чорнухах Лубенського полку на Полтавщині в родині малоземельного козака Сави. Був другим сином у дружній працьовитій родині. Бажання пізнати світ хлопець виявляв ще в дитинстві, запитуючи в матері: «Чого сонце щодня за грушу ховається? А де опинишся, якщо йти прямо-прямо і нікуди не звертати?»

З дитинства виявив нахил до музики й пісні. Коли хлопцеві виповнилося сім років, батьки віддали його в науку до дяка-скрипаля, який виявив музичне обдарування хлопчика. І згодом Григорій став першим співаком у церковному хорі, зворушуючи своїм співом односельців. Він самотужки освоїв калинову сопілку, а згодом і флейту, скрипку, ліру та бандуру.

Слайд 4. У підлітковому віці Григорій із торбинкою харчів, латинською граматиною та улюбленою сопілкою залишив рідну домівку й подався до Києва, де став студентом Києво-Могилянської академії.

Слайд 5. У цій найвідомішій на той час вищій школі він був одним із найкращих студентів, але навчався в ній із кількома перервами.

До сьогодні в Чорнухах збереглася легенда про те, як Григорій Сковорода покинув домівку.

Слайд 6. Одного разу, пасучи отару, він нібито зачитався й не помітив, що одна вівця десь поділася. Батько, роздратований тим, що з Грицька поганий помічник, побив його. Після цього хлопець зник із дому. Знайшли його в сусідньому селі аж через місяць – там він наймитував і збирав гроші на навчання. Закінчилась ця пригода примиренням із батьками, які спорядили сина вчитися до Києво-Могилянської академії, де він вивчив латинську, старогрецьку, старогрецьку, польську, німецьку мови. З обов'язкових 12 провчився в Академії, до речі, 10 років. І покинув студентську лаву з власної волі.

Слайд 7. У 1738 р. в Глухові було засновано співочу школу, що готувала придворних співаків. І є відомості, що в її хорі співав Григорій Сковорода. 7 вересня 1742 року він прибув до Глухова. І незабаром, пройшовши конкурсний відбір, Сковорода став співаком придворної капели імператриці Єлизавети Петрівни. Маловідомим фактом є те, що Сковорода в петербурзьких реєстрах значився як Григорій Савельєв. Тому довгий час дослідники і не могли знайти його в списках співаків придворної капели, адже по прибуттю до Москви і Петербурга їх прізвища переписувалися на російський лад.

До речі, Сковорода не тільки гарно співав, а й створив кілька духовних піснеспівів. Через кілька років, у 1744-му, він звільнився з капели і відновив своє навчання в класі філософії Київської академії.

Слайд 8. І вже незабаром у складі Токайської комісії генерал-майора Федора Вишневського, що заготовляла вино для царського двору, Сковорода виїхав до Угорщини. Його взяли до цієї комісії як людину, добре обізнану в музиці та чужих мовах. Про Європу Г. Сковорода казав так: «Мене цікавлять вчені мужі, бібліотеки та університети». За 5 років він відвідав Німеччину, Австрію, Італію, Польщу, Словаччину. Слухав лекції знаних професорів, вивчав різні філософські системи, удосконалював знання мов, вивчав філософські праці, вільно дискутував із ученими різних країн.

Слайд 9. У жовтні 1750 року Сковорода повертається до Києва і незабаром, на запрошення переяславського єпископа Никодима Срібницького, стає вчителем поетики в Переяславському колегіумі. Тут він створив для студентів підручник із поетики «Рассуждение о поэзии и руководство к искусству оной». Проте незалежність і новаторство молодого викладача викликали незадоволення у керівництва колегіуму, і коли єпископ зажадав від учителя викладати так, як заведено, а той відмовився, сказавши: «*Одна справа жезл, а інша – кіфара*», – той звільнив його з роботи.

І Сковорода знову повертається до Київської академії та починає слухати курс богослов'я, що так і не завершив.

Слайд 10. А восени 1753 року він став вихователем старшого сина Степана Томари Василя в селі Каврай (тепер Золотоноського району Черкаської області). Тут Сковорода мешкав близько шести років, деякий час виховуючи хлопця, який був украй розбалуваний матір'ю – донькою полтавського полковника Василя Васильовича Кочубея – Анною. Конфлікт із нею спричинився до того, що за кілька місяців Сковороду було звільнено з роботи. У цей час він багато спілкується з простим людом, що впливає на формування його світогляду. І саме на цей час припадає початок його літературної творчості.

Слайд 11. У серпні 1759 року Сковорода стає викладачем поетики, стародавніх мов та етики в Харківському колегіумі. Своїх учнів навчав тих норм, яких дотримувався в житті сам, тобто *учив, як жив, а жив, як навчав*.

Студенти були в захваті від Сковороди. На його лекції в Харківському колегіумі приходили навіть з інших курсів. Але після закінчення навчального року він відмовився прийняти чернечий постриг, сказавши, що не буде поповнювати собою число фарисеїв, і покинув колегіум, займався літературною працею.

Слайд 12. Навесні 1762 року Сковорода приходить до Харкова, де знайомиться зі студентом класу богослов'я Михайлом Ковалинським, який відтоді став його улюбленим учнем і найближчим приятелем. Заради нього він знову повертається до колегіуму, але згодом змушений був через цькування й доноси залишити заклад.

Слайд 13. Слава про вченість Сковороди поширилася по всій Україні. У Києво-Печерській лаврі колишні товариші по навчанню умовляють Г. Сковороду постригтися в ченці, причалити, так би мовити, до гавані – та відповідь приголомшила: «*Я стовпотворіння умножати собою не хочу, досить і вас, стовпів неотесаних, у храмі Божому*». Адже чимало священників не

відповідали уявленням Сковороди про богопосвячене життя. І попри те, що він часто зупинявся в монастирях, а Біблію вважав наймудрішою книгою, бути служителем Церкви не хотів.

Слайд 14. З 1769 р. Сковорода уже більше ніколи не займає жодної офіційної посади й до кінця життя перебуває в мандрах, стає народним учителем. Окрім Харкова, він часто відвідував Бабаї, Валки, Великий Бурлук, Гусинку, Іванівку, Ізюм, Куп'янськ, Охтирку та інші населені пункти.

Ходив Сковорода у звичайній свиті. Крім книг, рукописів, улюбленого музичного інструмента сопілки в полотняній торбі та палиці, нічого більше не мав. У їжі був невибагливий, жив скромно, а вважав себе багатцем. Коли хтось намагався щось дарувати йому, то чув незмінну відповідь: «Віддайте біднішим від мене». Часто їв лише раз на день. М'яса та риби не вживав. Переважно харчувався хлібом і водою. Про алкоголізм висловлювався так: якщо Бог дав вам побачити п'яницю, то пощастило дізнатись, яких не варто робити помилок.

Слайд 15. Смерть 72-річного філософа настигла 9 листопада 1794 року в с. Пан-Іванівці (тепер село Сковородинівка Харківської області). Тут він і похований. Сковорода прагнув свободи і нікого в житті не обтяжувати собою. За свідченнями сучасників, він був веселим і балакучим в останній день свого життя, обідав із друзями, читав їм свої твори. А по обіді вийшов із хати й став копати собі могилу. Потім зайшов до кімнати, переодягся в чисту білизну та ліг на лавці, щоб уже ніколи не встати.

Смерть справді достойна імені великого філософа і його моральних настанов. Виконуючи заповіт Г. Сковороди, друзі написали на могилі його ж епіграму «Світ ловив мене, але не спіймав», яка означала, що тогочасній владі не вдалося перетягнути Сковороду на свій бік.

Але його вплив на оточуючих був великим. У 1805 році в Харкові було засновано університет. Гроші на його заснування зібрали та передали українські поміщики Слобожанщини, більшість із яких були учнями або знайомими Григорія Сковороди.

Слайд 16

Ведуча 1: Дякуємо за цікаву та змістовну розповідь. Вона змусила нас замислитися про призначення людини у світі, намалювала в уяві постать видатної людини, дії якої захоплюють і водночас дивують, але в будь-якому разі викликають глибоку повагу. У мене, наприклад, виникло запитання. Чому Григорій Сковорода залишив працю в Харківському колегіумі, усе покинув і став самітником-мандрівником?

Слайд 17

Викладач 1: Сковорода міг сягнути висот у кар'єрі. Йому пропонували посади в церкві та владних структурах. Однак він відмовлявся, адже це було йому не до душі. Якимось Григорію Сковороді наснився сон, у якому він побачив усі вади людства в найгіршому вияві. І це видіння спонукало письменника переосмислити життя й вирушити в мандри, що тривали 25 років, аж до смерті. Їхня суть – у втечі від принад цього світу.

Ведуча 2: А чи правда, що філософ уникав жіночого товариства?

Викладач 1: Не зовсім так. Якось він навіть закохався – у доньку майора з хутора Валки Харківської губернії. Григорій Сковорода лікував відставного майора. Поки він провідував хворого, дочка майора, красуня Олена, закохалася в ніжного поета-музику, і Григорій теж її покохав. Ішлося до весілля, але Сковорода вагався, бо не уявляв життя без мандрів. Так і не одружився. В останню мить, збагнувши, що в такий спосіб зраджує свідомо обрану роль у світі, утікає з церкви. Потім пояснив коханій причини такого вчинку, попросив не тримати на нього в серці зла, оскільки не уявляє себе біля родинного вогнища. Усе-таки Сковорода-філософ перемиг Сковороду-сім'янина.

Слайд 18

Ведуча 1: Майже тридцять років філософ мандрував курними шляхами Лівобережжя, заходив у села й хутори, рідше – у міста, зупинявся в приятелів, у зовсім не знайомих селян, і всюди зустрічали його як рідного. Збирав також малят біля школи чи в хаті та й розказував казки, ним же складені, навчав читати й писати. Про цей період життя великого просвітителя Д. Павличко писав у вірші «Сковорода»:

*І, виламавши палицю із тину,
Він темними байраками пішов
Кріпацьким діткам викладать латину,
Бентежити думками рабську кров.*

Слайд 19

Ведуча 2: Вплив Сковороди на інших митців був надзвичайним. Недарма багато письменників присвятили йому свої твори, відгукувалися про його особистість. Так, для Тараса Шевченка твори Сковороди були не лише настільною книгою, а й джерелом філософської і поетичної думки, з якого повною мірою черпала спрагла мудрості душа генія.

*У виконанні студентки 2 звучить уривок із поезії
«А. О. Козачковському» Т. Шевченка*

*Давно те діялось. Ще в школі,
Таки в учителя-дяка,
Гарненько вкраду п'ятака –
Бо я було трохи не голе,
Таке убоге – та й куплю
Паперу аркуш. І зроблю
Маленьку книжечку. Хрестами
І візерунками з квітками
Кругом листочки обведу
Та й списую Сковороду...*

Слайд 20

Ведуча 1: А які були філософські й педагогічні погляди Г. Сковороди? Адже це цікаво знати майбутнім педагогам!

Повідомлення викладача 2 «Філософські й педагогічні погляди Г. Сковороди»

До найвідоміших філософських праць Г. Сковороди належать «Розмова, звана Алфавіт, чи Буквар світу», «Кільце», «Вдячний Еродій», «Убогий Жайворонок», «Вступні двері до християнської добронравності».

Слайд 21. За Г. Сковородою, буття – двоїсте, воно поєднує зміст (дух, Бог) і форму (матерію). Також однією з основних ідей світогляду філософа було існування трьох світів: Макрокосмос (Всесвіт), Мікрокосмос (Людина) і Світ символів (Біблія).

Сковорода вважав, що філософія покликана розкрити питання, у чому полягає щастя людини. На його думку, щастя повинно бути чимось таким, чого може досягти кожен. «Ми шукаємо щастя навколо себе, а воно в нас, завжди з нами», – говорив Сковорода. Тобто людина повинна пізнати себе. Самопізнання, свобода, праця за здібностями (тобто «сродна» праця) – усе це найголовніші передумови щасливого життя. І навпаки, «несродна» праця, що не відповідає природним нахилам людини, – не приносить щастя й насолоди.

Г. Сковорода був і видатним педагогом. Виховання людини для нього було справою честі, громадським обов'язком. Він вважав, що в кожній людині ще змалку закладені великі творчі сили та здібності. Завдання педагога полягає передусім у тому, щоб ці здібності розпізнати й відповідно розвинути: «Клубок сам по собі покотиться з гори, забере тільки камінь, що йому перешкоджає».

Свої педагогічні погляди Г. Сковорода висловив у діалогах, віршах, байках, притчах, листах. Першими вихователями повинні бути батьки: що вони закладуть, те і буде. Тих, хто віддавав своїх дітей на виховання іншим, Сковорода прирівнював до зозуль, які підкидають свої яйця іншим птахам.

Надавав перевагу розумовій освіті, обстоював рідну мову. Високо цінував працю вчителя. Основне в особі вчителя, за Сковородою, – моральні якості.

Працюючи викладачем у колегіумах та домашнім учителем, він створив власну *оригінальну систему оцінювання учнів*: *весьма остр; зверок острой; гораздо понят; очень понят; понят; кажется, понят; не понят; не очень понят; непонят; весьма непонят; кажется, не годен; не годен; самая негодница; туповат; туп; очень туп; самая бестолковица* (цю останню оцінку Г. Сковорода виставив сину Харківського писаря Ол. Кондратовича).

Теорія виховання Г. Сковороди заснована на високій моральності, правдивості, гуманності, саме на тому, чого сьогодні нам не вистачає.

Слайд 22

Ведуча 1: Дякуємо за змістовне повідомлення.

Діяльність Г. Сковороди припадає на час царювання Катерини II, що став «тріумфом монгольського деспотизму». Не допускалося вживання навіть самого слова «гетьман» в Україні. Занепадає Київська академія, з неї вигнано українську літературну мову, заборонено театр, і «совість не в моді вже, золота б лише набув...». Відома легенда про зустріч Г. Сковороди з Катериною II. Як це було? Послухаємо легенду.

Слайд 23

Студентка 3: Легенда

Російська імператриця Катерина II любила удавати з себе покровительку філософів. 1787 року, подорожуючи Україною, вона почула про видатного сучасного філософа Григорія Сковороду і здивувалася: «Чому я не знала про нього раніше? Чому він не охоплений моєю увагою і милістю?». Негайно ж звеліла розшукати Сковороду та переказати йому повеління, аби переселився до її столиці, щоб могла, коли забажає, з ним зустрітися й поговорити. Але ніхто не знав, де шукати філософа. Розпочалися гарячковиті пошуки.

З Харкова, де зупинилася з усім своїм супроводом імператриця, в усі кінці Слобожанщини полетіли вершники. І ось один з них на змиленому коні зупинився на околиці села Гусинці. При дорозі сидів чоловік, якого назвали філософом. Він грав на сопілці, а поблизу безтурботно пощипувала соковиту траву вівця, яка, звичайно ж, анітрохи не підозрювала, що за відома особа її пастух, котрого чекає в столицю імперії сама цариця. Посланець переказав Сковороді волю Катерини. Філософ здивував його такими словами: «Скажіть матінці-цариці, що мені моя сопілка і вівця дорожчі царського вінця».

Вельможам важко було зрозуміти поведінку Сковороди. Як людина може відмовитися від теплого місця під сонцем, від благ і почестей? Очевидно, він видавався їм просто диваком, якими завжди видавалися всі великі філософи тим, хто не годен осягнути того, що на світі є не тільки матеріальні цінності.

Коли Сковорода нарешті прибув до палацу, його завели до прийомної зали. Ось з'являється цариця, всі присутні низько-низько вклонилися їй. Один Сковорода стоїть рівно.

– Чому ти не вклоняєшся мені? – запитала його Катерина II.

– Не я бажав тебе бачити, а ти сама захотіла на мене подивитися. А як же ти мене роздивишся, коли я перед тобою удвоє зігнуся?! – спокійно відповів філософ.

Слайд 24

Ведуча 2: Ось така гідна відповідь!

А зараз звернімося до сторінок творчості Г. Сковороди.

У цілому його філософська та літературна спадщина нараховує 17 трактатів та діалогів, збірку віршів «Сад божественних пісень», збірку байок «Байки Харківські», цілу низку оригінальних та перекладних поезій, що не ввійшли до збірок, а також листи й переклади з латинської і грецької мов. Частина творів не збереглася.

Ведуча 1: Поетична збірка Г. Сковороди «Сад божественних пісень, прозябший із зерн Священного писання» (1753-1785) – це уславлення ідей гуманізму, правди, глибока, щира сповідь благородної і чутливої душі. Поет закликає до самопізнання, морального вдосконалення, оспівує красу природи, критикує суспільні та індивідуальні недоліки.

Слайд 25. Органічне поєднання особистих і громадських мотивів – найхарактерніша ознака поезії Сковороди. Збірка є своєрідним ліричним щоденником, у якому зафіксовані життєві події, роздуми, ліричні настрої

автора. Одним із найпопулярніших поетичних творів Г. Сковороди є ліричний вірш «Всякому місту – звичай і права», що став народною піснею.

Слайд 26. У ньому засуджено здирників і бюрократів, розпусників і пияків, ледарів і підлабузників. Це соціальний протест автора (а через нього і народу) проти існуючого ладу, нещадна сатира на тогочасну дійсність.

Ведуча 2: До речі, І. Котляревський використав один із варіантів цієї пісні як арію Возного в п'єсі «Наталка Полтавка». Прослухаємо її.

Перегляд кадрів з к/ф «Наталка Полтавка», 1978, у ролі Возного – актор Лев Перфілов, співає Володимир Скубак. У ролі Виборного – Федір Панасенко (співає Владилен Грицюк). Слова Г. Сковороди, музика М. Лисенка. https://www.youtube.com/watch?v=Dk3PYlhfv_8. Час – 1 хвилина 27 сек.

Слайд 27

Ведуча 1: Яке чудове професійне виконання! Хочеться співати разом із виконавцем!

До найвідоміших творів Г. Сковороди належить вірш «De libertate» («Про свободу»), де автор уславлює Б. Хмельницького, стверджує, що воля – це найбільше багатство. Прослухаємо виразне читання цієї поезії.

Студентка 4: Г. Сковорода «De libertate»

Що є свобода? Добро в ній яке?

Кажуть, неначе воно золоте?

Ні ж бо, не злотне: зрівнявши все злото,

Проти свободи воно лиш болото.

О, якби в дурні мені не пошитись,

Щоб без свободи не міг я лишитись.

Слава навіки буде з тобою,

Вольності отче, Богдане-герою!

Слайд 28. Ведуча 2: Г. Сковорода зробив значний унесок у розвиток жанру української байки. Він виділив байку в окремий літературний жанр, значно розширив її ідейно-тематичне спрямування, використав її як один із засобів викриття негативних типів і явищ дійсності. Його байки пройняті ідеєю «сродної» праці, любов'ю до простих трударів, роздумами про соціальну справедливість, про правду і кривду.

Ведуча 1: У творчому доробку Г. Сковороди збірка байок має назву «Байки Харківські». Усього їх було 30.

Кожна байка написана прозою і складається з двох частин: фабули і мудрого висновку (моралі), яку письменник називає «силою». Основним джерелом байок стали власні життєві спостереження автора, сучасна йому феодально-кріпосницька дійсність, а також народна мудрість.

Ведуча 2: Байки Г. Сковороди умовно можна поділити на 4 основні групи, що дозволяє повніше уявити художній талант Сковороди-байкаря.

Слайд 29. Цілу групу байок Сковорода присвятив темі справжньої цінності людини (її розуму тощо); це байки «Ворона і Чиж», «Пси», «Голова і Тулуб», «Орел і Черепаха», «Олениця та Кабан» та ін.

Слайд 30

Прослухаємо виразне читання байки на тему справжньої цінності людини «Ворона і Чиж».

Студентка 5: *Неподалець від озера, з якого визирали жаби, сидів на гілці і співав Чиж. Поблизу нього крякала собі й Ворона, та бачачи, що Чиж не полишає співати, сказала:*

Чого ще й ти сюди пнешся, жабо?

А чому це ти мене жабою зवेश?

– Тому, що ти такий же зелений, як та жаба.

– О, коли я жаба, тоді ти сама справжнісінька жабера за внутрішньою своєю сутністю, бо спів твоїй зовсім схожий на жаб'ячий.

С и л а . Серце і звичаї людські мають свідчити, хто він такий, а не зовнішні якості. Дерево по плодах пізнається.

Ведуча 2: Дякуємо за таке емоційне читання байки! Уже з перших слів у нас прокидається симпатія до Чиж, для якого спів є цілком природним, і виникає неприязнь до Ворони через її хамство й елементарне невігластво. Роблячи в цій байці акцент на провідних людських якостях, автор вдається до афоризму: «Дерево по плодах пізнається», що здавна перейшов у народну приказку, спонукає до самопізнання та вдосконалення себе.

Слайд 31. Ведуча 1: А ось у другій групі байок Сковорода розкриває тему «сродної» праці: це відома всім нам байка «Бджола та Шершень», де Бджола – «герб мудрої людини, що працює за покликанням і отримує від цього задоволення, а Шершень – «образ людей, що живуть крадіжкою чужого». Також сюди відносять твори «Оселка та Ніж», «Годинникові коліщата», «Змія і Буфон», «Зозуля і Дрізд» та ін.

Слайд 32. Прослухаємо виразне читання однієї з цих байок – «Зозуля і Дрізд».

Студентка 5:

Зозуля прилетіла до чорного Дрозда.

– Чи тобі не нудно? – питає його. – Що ти робиш?

– Співаю, – відказує Дрозд. – Хіба не чуєш?

– Я співаю частіше від тебе, проте однаково нудно...

– Так ти ж, пані, тільки те й робиш, що, підкинувши в чуже гніздо свої яйця, з місця на місце перелітаєш, співаєш, п'єш та їси. А я сам годую, бережу і вчу своїх дітей, а працю свою полегшую співом.

С и л а : Багато хто, занедбавши споріднену їм роботу, лише співають, п'ють та їдять. У сім гультяїстві вони терплять їдучішу нудьгу, ніж ті, хто працює без ослабу. Співати, пити та їсти – не робота, а лише крихітний хвостик з головного, призначеного нам діла. А хто для того їсть, п'є та співає, щоб охочіше після відпочинку взятися до роботи, як до покликання свого, тому ніколи нудьгувати: щодня він і працює, і відпочиває, і се про нього приказка: «Добрій людині щодня свято». Робота наша – джерело радості. А коли кого своя робота не звеселяє, той, звичайно, їй не родич і не її вірний приятель, але щось біля неї любить, і як не спокійний, так і не щасливий. Але немає нічого солодшого, як спільна для нас усіх робота. Вона є голова, світло і сіль будь-

якого окремого заняття... Щасливий той, хто поєднав любе собі заняття із загальним. Воно є справжнє життя. І тепер можна зрозуміти таке Сократове слово: «Дехто живе для того, щоб їсти й пити, а я п'ю й їм для того, щоб жити».

Ведуча 2: Дякуємо, дуже переконливе виконання! І такий повчальний твір!

Слайд 33. Третю групу байок Сковороди становлять твори, присвячені викриттю «сластолюбства» і «славолюбства», тобто надмірного прагнення до багатства, титулів і маєтків. Ті, хто женуться за маєтками, наживою, утрачають людську подобу та внутрішню незалежність. Про це, зокрема, йдеться, у байках «Чиж і Щиглик», «Мурашка і Свиня», «Щука і Рак» та ін.

Прослухаємо виразне читання за ролями однієї з цих байок – «Щука і рак».

Виразне читання за ролями байки «Щука і рак»

Автор (Студент 1) Щука, натрапивши на солодку поживу, жадібно її проковтнула. Та раптом відчула заховану в ласощах удку, що застрягла у її нутрощах. Рак се здаля примітив і на ранок, побачивши Щуку, спитав:

Рак (Студент 2) – Чого се ви, пані, сумні? Де подівся ваш кураж?

Щука (Студентка 3) – Не знаю, брате, чогось сумно. Думаю, щоб розвеселитися, поплисти з Кременчука в Дунай. Набрид Дніпро.

Рак (Студент 2) – А я знаю джерело вашого суму. Ви проковтнули удку. Відтепер вам не допоможе ні швидкий Дунай, ні плодовитий Ніл, ні веселовидий Меандр, ні золоті крильця.

Автор (Студент 1) Сила: Рак точну правду мовить. Без розуму й за морем погано, а мудрому чоловікові весь світ – рідний край: скрізь йому і завжди добре. Він добро не збирає по місцях, а носить його в собі. Воно йому – сонце у всі часи і як скарб у всіх країнах. Не місце його, а він оживлює місце, не вигнанець, а подорожній, і не вітчизну кидає, а лише змінює її; куди прийшов – тої землі і син, бо несе в собі народне право...

Ведуча 2: Дякуємо, чудове читання за ролями! До речі, у фабулі автор розвиває думку про те, що ліпше праведна стриманість, аніж «солодка пожива» з гачком. Прихильник Епікура, Г. Сковорода вважав, що задоволення достатнім є основою фізичного й духовного здоров'я, і переконував у цьому своїх читачів.

Слайд 34

Ведуча 1: І четверту групу байок становлять твори, в яких порушується тема дружби і товариських взаємин між людьми. Це байки «Собака і Вовк», «Соловей, Жайворонки та Дрізд» та ін.). Вони не менш актуальні, адже тема дружби є вічною. Лише справжня дружба, за Сковородою, робить людей щасливими, а хитрість і лицемірство прирікають людину на самотність.

Ось такі цікаві з філософським змістом писав байки Григорій Сковорода. Недарма байку він називав «передусім мудрою іграшкою, яка приховує в собі внутрішню силу».

Слайд 35

Ведуча 1: Учення Сковороди – це наш коштовний духовний скарб. Але лежить той скарб глибоко, не кожному дається в руки. Але це не про нас...

До вашої уваги мандрівка-колаж за афоризмами Григорія Сковороди.

Слайд 36 (пауза 10 секунд)

Слайд 37

Ведуча 2: Не все те отрута, що неприємне на смак.

Ведуча 1: Бери вершину і матимеш середину.

Ведуча 2: З усіх утрат втрата часу найтяжча.

Ведуча 1: Не за обличчя судить, а за серце.

Ведуча 2: Визначай смак не по шкаралупі, а по ядру.

Ведуча 1: Як нерозумно випрошувати те, чого можеш сам досягти.

Слайд 38

Ведуча 2: Солодке пізнає пізніше той, хто може проковтнути неприємне.

Ведуча 1: Ні про що не турбуватися – значить, не жити, а бути мертвим.

Ведуча 2: Не розум від книг, а книги від розуму створились.

Ведуча 1: Людина – коваль свого щастя.

Ведуча 2: Отже, бачимо, що афоризмами Сковороди треба керуватися кожній людині, незалежно від віри, віку, статі чи національності.

Ведуча 1: А як ушановують українці пам'ять свого відомого земляка?

Слайд 39

Студентка 6:

1. Іменем філософа й письменника в Україні названо не тільки величезну кількість вулиць, а й цілі населені пункти.

2. У селі Сковородинівка на території Золочівського району Харківської області працює Національний літературно-меморіальний музей імені Сковороди; меморіальний музей відкрито в Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав» у м. Переяслав-Хмельницький; літературно-меморіальний музей функціонує в Чорнухах, де також створено історико-культурний заповідник «Батьківщина Григорія Сковороди».

3. **Слайд 40.** У селі Сковородинівка розташований один із найвідоміших музеїв Харківської області – музей Григорія Сковороди, що має статус національного. На жаль, 6 травня 2022 р. під дах будинку влучила російська ракета, внаслідок чого він був зруйнований, горів. Вогонь охопив усе приміщення. Найцінніші експонати з музею були заздальгідь евакуйовані. А ворог відзвітував про авіаудар по Сковородинівці, заявивши, що там був військовий пункт управління.

4. **Слайд 41.** «Григорій Сковорода» – це срібна ювілейна монета номіналом 1000000 карбованців, яку випустив Національний банк України 1996 р.

5. Образ видатного мислителя можна зустріти й на купюрі номіналом 500 гривень.

6. **Слайд 42.** Пам'ятники Сковороді є у Києві, Лохвиці, Переяслав-Хмельницькому, Харкові, Чорнухах. Оскільки не збереглося прижиттєвого фотозображення чи портрета з натури (лише копії портрету, створеного незадовго до смерті Сковороди, але по пам'яті художника), то скульптури не могли відтворити портретну схожість, авторам доводилось орієнтуватись на своє сприймання й внутрішнє бачення.

Ведуча 2: А я чула про наявність студентських традицій, пов'язаних із пам'ятником Григорію Сковороді в Києві. Які вони?

Слайд 43

Студентка 6: Так, можу розповісти про це.

Щороку, 15 жовтня, у день Києво-Могилянської академії студенти влаштовують акцію «Чистий Сковорода» – миття пам'ятника Г. Сковороді, що на Контрактовій площі в Києві. Вважається, що якщо в цей день «помити Сковороду», то успішна сесія гарантована. 28 червня на пам'ятник одягають бонет – головний убір випускника-магістра. За повір'ями, це допомагає випускникам успішно реалізувати себе в майбутній професійній діяльності. Студенти вірять, що черевики Сковороди приносять удачу. Перед сесією до пам'ятника приходять натовпи студентів. Вони впевнені, що досить кілька секунд потриматися за взуття філософа й викладач обов'язково поставить гарну оцінку. Ось такі цікаві студентські традиції.

Слайд 44

Ведуча 1: На межі двох періодів історії українського письменства – давнього й нового – височить постать Григорія Сковороди. Те, що залишив він нам у спадок – це цілюще, життєдайне джерело, з якого черпатимуть насагу ще десятки поколінь.

Слушно ствердив М. Рильський у творі «Слово про рідну матір»:

*Благословенні ви сліди,
Не змиті вічності дощами,
Мандрівника Сковороди
З припорошеними саквами,
Що до цілющої води
Простує, занедбавши храми.*

Слайд 45

Ведуча 2: Григорій Сковорода – найсамобутніший народний мислитель та просвітитель, шлях якого не повторив ніхто інший, праці якого належать до вагоміших духовних надбань України. Світоглядні позиції легендарного мислителя є особливо актуальними сьогодні, оскільки проблеми щастя, самопізнання, самовдосконалення й дотепер залишаються гострими та злободенними.

Слайд 46

Ведуча 1: Дякуємо всім, хто долучився до заходу з нагоди ювілею видатного філософа й письменника, дякуємо учасникам і глядачам.

«Шукаємо щастя по країнах, століттях, а воно скрізь і завжди з нами...» – писав Г. Сковорода. Дуже хочеться, щоб у наших душах у цей нелегкий для нашої держави час таки запанував сквородинівський образ України як відблиску золотого віку, образ, що несе в собі віру, надію і любов...

Література

1. Демченко С. А., Сафонов Ю. М. Давня українська література (X–XVIII століття): практикум : навч. посібник. К. : Знання, 2013. 231 с.
2. Каналюк В. Байки Г. Сковороди. *Дивослово*. 2011. №10. С. 24–28.

3. Кислашко О. Педагогічні ідеї Г. С. Сковороди в українській духовності. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2011. № 6. С. 42–44.
4. Колодій А. Літературний вечір, присвячений 290-річчю від дня народження Григорія Сковороди «Світ ловив мене, але не спіймав». URL : <https://gapon.te.ua/metodichna-skarbnitsya/stsenarii-vykhovnykh-zakhodiv/item/946-ukrainska-poetychna-klasyka-u-suchasni-muzychni-adaptatsii>
5. Ситченко А. Григорій Сковорода. Байки харківські. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2009. № 7, 8, 9, 10.
6. Сковорода Г. Твори: У 2-х томах (Гарвард. Б-ка давнього письменства) / Передм. О. Мишанича. К. : АТ «Обереги», 1994. Т.1. 528 с., Т. 2. 480 с.
7. Стадниченко В. Я. Іду за Сковородою: Сповідь у любові до вчителя : Документальна повість-подорож. К. : Криниця, 2002. 176 с.
8. Сценарій позааудиторного виховного заходу «Хто Ви, Григорій Савич Сковорода?». Урок. Освіта. UA. Позакласні заходи. URL : <https://urok.osvita.ua/materials/outschool/64208/>

FAMOUS UKRAINIAN HRYHORIY SKOVORODA (LESSON PLAN)

Nelia Padalytsia

Supervisor:
Vira Butova

Тема уроку: Famous Ukrainian Hryhoriy Skovoroda

Мета уроку:

Навчальна: активізувати лексичний матеріал теми, ввести нові лексичні одиниці; активізувати знання учнів про відомих українців.

Розвиваюча: розвивати навички читання, аудіювання, письма, говоріння; формувати навички вимови та мовленнєву реакцію учнів; розвивати навички взаємоконтролю та самоконтролю, навички роботи в команді; розвивати в учнів увагу, пам'ять, кмітливість та мовну здогадку;

Виховна: виховувати культуру спілкування, почуття поваги до співрозмовника; виховувати почуття патріотизму та національної гордості; виховувати зацікавленість у вивченні іноземної мови та культури.

Тип уроку: комбінований.

Матеріально-технічне та дидактичне забезпечення: комп'ютер, проектор, мультимедійна дошка, презентація, аудіо запис, підручник та робочий зошит Карпюк О.Д. "English 11", словники, картки із завданнями.

Структура проведення уроку:

I. Підготовка до сприйняття іншомовного мовлення (5 хв.).

1. Організаційний момент.
2. Повідомлення теми та мети уроку.
3. Мотивація навчальної діяльності.
4. Уведення в іншомовну атмосферу.

II. Основна частина уроку (35 хв.).

1. Актуалізація досвіду та опорних знань учнів. «Анкетування»

2. Вивчення та закріплення нового матеріалу.

1) Розвиток навичок читання. Робота в парах.

2) Розвиток навичок аудіювання. Робота в групах.

III. Заключна частина уроку (5 хв.).

1. Підведення підсумків уроку.

2. Домашнє завдання.

3. Рефлексія.

Хід уроку.

I. Підготовка до сприйняття іншомовного мовлення.

1. Організаційний момент.

Good morning dear students! How are you? Welcome to the English lesson! I hope you are in high spirits today. We're to do a lot of work during our lesson, but first of all I have some questions to you.

T. Who is on duty today?

P. I am on duty today.

T. What day is it today?

P. Today is ...

T. What is the date today?

P. Today is...

T. Who is absent today?

P. ... is absent today.

2. Повідомлення теми та мети уроку.

The topic of the lesson is "Famous Ukrainian. Hryhoriy Skovoroda", so today we are going to discuss a famous Skovoroda's phrase. It's time to complete my journey.

3. Мотивація навчальної діяльності. «Проблемне питання».

While you were growing up, the world as you knew it probably didn't extend much further than the school, lyceum, home and your neighborhood. Is that enough for you? But the world is much bigger than that. How do you think you should or shouldn't be interested in the life of society or improve your knowledge about literature?

4. Уведення в іншомовну атмосферу. «Мозковий штурм»

First of all, I would like you to brainstorm ideas that come to your mind when you think about famous Ukrainians.

Who is the famous Ukrainian person for you?

Who is the famous Ukrainian philosopher? (Hryhoriy Skovoroda)

Where was he born? (On the estate of the Kharkiv)

Was he famous as a writer? Name his famous works.

II. Основна частина уроку.

Актуалізація досвіду та опорних знань учнів. «Анкетування».

THE QUIZ: How well-paced with the current topic are you?

Answer the questions of the quiz and see how well-paced you are with the current topic.

2. Вивчення та закріплення нового матеріалу.

1) Розвиток навичок читання. Робота в парах.

1. Pre-reading activity.

A) Семантизація лексики.

distinguish-розрізняти

ashes-попіл

False gilding shines brighter than gold itself-фальшива позолота сяє яскравіше золота.

Conquered – підкорювати

Courage – мужність

The outstanding Ukrainian philosopher Hryhoriy Skovoroda, who was one of the most extraordinary men our land has ever given birth to, knew the true value of life. He knew how difficult it is to distinguish a truly lasting thing from one that rings, glitters, but is very quickly reduced to ashes. He used to say, “False gilding shines brighter than gold itself,” for he was all too well aware of the complicated and involved relationship between form and content, the exterior and the essence. And when it is time to complete the journey of life, everything falls into place and shows its true colors.

“It is time to complete the journey.” Skovoroda pronounced these words on the last stretch of his earthly life’s journey, in the bleak days of October 1794 in the village of Ivanivka (now Skovorodynivka) near Kharkiv. On the one hand, Skovoroda’s final months and weeks are practically common knowledge. Who does not know the famous inscription that the philosopher asked to be engraved on his headstone: “The world tried to catch me but did not succeed”? Still, his story is so full of wisdom, courage, and instructive simplicity that it would be useful to recall it.

Skovoroda managed to overcome his fear of death so easily because he knew that he had accomplished his mission on earth. In 1783, in his characteristic and inimitable playful, proud style he told none other than the very influential governor of Kharkiv about his life: “I chose this role, I took it and am satisfied”. The great sage was not afraid to depart this life because he overcame his fear not by philosophizing (this can hardly help) but by clearly understanding that this inevitably happens to everyone at some point.

When his host Kovalevsky asked what this meant, he heard these simple and eternal words, “It is time, my friend, to stop wandering.” At dawn on Oct. 29, 1794 (Julian calendar) Skovoroda departed this life.

What aspects of the great Teacher’s spiritual essence strike us today, after more than 200 years after his death? Skovoroda knew how to resist the material and much subtler temptations of the surrounding world, and his words “The world tried to catch me but did not succeed” are clearly consonant with a line from the Gospel of St. John: “I alone have conquered the world!” (Skovoroda undoubtedly recalled Christ’s words that “the world resides in evil”).

2) Розвиток навичок аудіювання. Робота в групах.

III. Заключна частина уроку.

1. Підведення підсумків уроку.

Today we have much spoken about our famous philosopher I'm very glad you are proud of you state, its active position in the world.

2. Домашнє завдання. (впр. 4 ст 85)

Your homework is ex.4 p.85.

3. Рефлексія. «A rainbow mood»

The lesson was interesting (red colour)

The lesson set thinking (green colour)

You changed your attitude (yellow colour)

The lesson left you indifferent (grey colour)

UKRAINE. CULTURE (LESSON PLAN)

Iryna Pylypenko

Supervisor:

Vira Butova

Тема: "Ukraine. Culture".

Підтема: «Hryhoriy Skovoroda as a musician».

Мета:

Практична: повторити правила вживання Passive Voice, удосконалити навички усного мовлення на тему «Культура», закріпити лексичний матеріал з попереднього уроку.

Освітня: формувати повноту, усвідомленість, системність, гнучкість, глибину, оперативність, міцність знань; вдосконалювати мовні навички.

Розвивальна: розвивати уміння працювати в парах та уяву.

Виховна: виховувати шанобливе ставлення до визначних постатей України.

Зміст уроку

I. Підготовча частина

1. Оргмомент.

Good morning, boys and girls. I am glad to see you, sit down.

2. Мовленнєва зарядка.

Can you see a portrait of a man? Is he familiar to you? Looking at the picture, what do you think how he actually made a living? If he was a writer and musician, in which century were made his compositions?

(This is Hryhoriy Skovoroda. He was an outstanding writer, philosopher and musician. His works date back to the 18th century and are still studied in schools and universities.)

4. Оголошення теми уроку.

Today we are going to repeat the theme from previous lesson – Passive Voice and how and when we can use it. Also we will learn more about one of the most intelligent person from Ukrainian history – Hryhoriy Skovoroda. Open your copybook and write down the date and theme.

II. Основна частина

1. Повторення минуло вивченої граматики.

When A does B, we have two possible ways of talking about it: active or passive. In active sentences A is the subject (before the verb). In passive sentences B is the subject.

Please, tell me in which sentence is used Passive Voice? And Active?

Somebody cleaned the classroom yesterday. (Active)

The classroom was cleaned every day. (Passive)

Well done. As you can see, the object of an active sentence is the subject of a passive sentence.

Now who can say me when we use Passive Voice?

Yes, you are right. The passive is more formal than the active and it is more common in written language. We often use the passive when we don't know, when it is obvious, or when we don't want so say who or what is responsible for the action.

2. Тестування.

Now we are going to check your knowledge of this topic. Scan QR-code and write down only correct form of verbs. Do not write all sentences down. Let`s start.

3. Слухання аудіо пісень Григорія Савича Сковороди та обговорення почуттів від почутого.

As you can see we are going to make acquaintance with a famous professional composer – H. Skovoroda, and his marvelous songs. The lyrics were taken from his collection of poems “Garden of divine songs”. Therefore, Skovoroda is a European person, and it is worth imagining him in a wide European space. Wider than his life. And this is the space of baroque music. And we will dive into the world of amazing melodies of notes and words.

Now we are going to listen to 3 songs in performed by Tetyana Loboda and Mykola Berehovy. Then you will describe emotions which you will feel while listening. Use vocabulary from the first lesson.

https://www.youtube.com/watch?v=FULh44sd7X0&ab_channel=Tatiana1991
(Melodic, cheerful, gentle, a littlesad, theeraoffreeUkrainiansisfelt)

https://www.youtube.com/watch?v=Zk_xRRPZXYA&ab_channel=Tatiana1991

1

(Solemn, lively, kind-sounding)

https://www.youtube.com/watch?v=ELFkVTyhYb0&ab_channel=Tatiana1991
(valuable, motifandrhythmofUkrainianfolksongs, melodic, breathtaking)

4. Робота в парах.

It was very interesting to hear your answers and which emotions you did have about what you heard.

Hryhoriy Skovoroda was primarily a philosopher. That is why his songs have a deep meaning not only for past generations, but also for us.

Now you will pair up and write 2 educational phrases that you heard from the songs. And then present them to class and argue why Skovoroda`s philosophical goals are up today. Don`t forget to use Passive Voice in your discussion.

5. Фізкульхвилинка.

6. Вивчення нового лексичного матеріалу з даного урока.

Pipe (noun) – a simple wooden flute

This meant pipes with low bass notes could be made without losing sound volume.

Bandura (noun) - a musical instrument with many strings from Ukraine

He played the bandura, wore Ukrainian national clothes, and spoke out about the events of 1918 in Ukraine.

Husli is the oldest East Slavic multi-string plucked instrument

Flute (noun) - a tube-shaped musical instrument with a hole that you blow across at one end while holding the tube out horizontally to one side

III. Заключна частина

1. Закріплення нового матеріалу

Опитування

1. Why do you think the figure of Hryhoriy Skovoroda is quite popular?
2. Was the poet a rebel and a fighter against the then world with strange moral laws? If so, why did the musician choose songs and poems as weapons against immorality?

3. What is the phenomenon of Skovoroda as a composer and musician?

It seems to me that Skovoroda is interesting in that he, like any person who managed to realize his inner being, leaves something that interests us for a very long time. And time here changes our questions to these texts and to this inheritance. The frying pan is interesting because it is truly elusive. He is understandable, but sometimes it is very difficult to outline why we feel such a relationship with him.

2. Оцінювання, рефлексія. (що дізнався нового про Григорія Савича Сковороду)

I know that ...

3. Homework.

Your home task for the next lesson is write a letter to G. Skovoroda and ask him some your exciting questions. Do you understand everything?

The lesson is over. Goodbye!

FACES OF UKRAINE: HRYHORIY SKOVORODA (LESSON PLAN)

Vladylena Shevtsova

Supervisor:
Vira Butova

Дата: 20.04.2023

Клас: 11

Тема: Faces of Ukraine: Hryhoriy Skovoroda

Підтема: People and society

Цілі:

Практична: ознайомити учнів з новими ЛО, удосконалювати лексичні та граматичні навички учнів, навички читання, говоріння та аудіювання (сприймання тексту на слух, ігноруючи незнайомі слова), формувати артикуляційні навички.

Освітня: поглибити знання учнів про видатних українців.

Виховна: виховувати культуру спілкування, любов до рідного краю та гордість до української нації.

Розвивальна: розвивати фонематичний слух, увагу, мовну здогадку учнів.

Обладнання: слайд для фонетичної зарядки, підручник О.Карпюк 11 клас [<https://pidruchnyk.com.ua/454-anglyska-mova-karpyuk-11-klas.html>], авторська презентація Microsoft Power Point «Faces of Ukraine: Hryhoriy Skovoroda», відео із мережі YouTube «Skovoroda Museum destroyed in fire» [<https://www.youtube.com/watch?v=UwPte5mhL7U>].

Хід уроку

I. Початок уроку

1. Організаційний момент

T: Is everybody ready for the lesson? Good morning!

P: Good morning!

T: Sit down, please.

2. Фонетична і мовленнєва зарядка

T: I want you to read this saying, but be attentive. You need to pronounce the sounds correctly and clearly! All together, please.

East or West – home is best!

T: How do you understand this saying? (To ask 2-3 pupils).

P: There is no place like home...

T: Good. And today we are going to speak about our home and one of the most famous Ukrainian in the world. (I didn't mention the name of Hryhoriy Skovoroda on purpose. If somebody ask "about whom", I will tell, that we will find it out a little bit later. They need to be curious.)

II. Основна частина уроку

1. Робота з новою лексикою

T: Before we read the text on the page 228, I propose you to open your books at page 230 and read the new words. Please, note the right pronunciation. (children read the words).

T: Good. Now look at the exercise 4. ____, read the task please. (We should find some words in the text, which meanings are giving here.) We will change this task a little bit. Look at the screen. There are the new words, that we have read already and the meanings of some of them. Let's try to guess which words are hiding behind these meanings. You should read the meaning and tell the word you suppose to be right. Please, note it in your copybooks and then we will check them. For example, you will write "1 – a novice", "2 – a ranking" and so on. You have 2 minutes.

2. Робота з текстом

T: Time is up. I hope you have managed to do the task, if no, we will do it then together. And now, let us read a text on the page 228. ____, begin please.

T: Thank you. And now we will do the task number 3. I think, we don't need to read article ones again. We can start completing the sentences. ____, read the first please. (pupils are trying to complete sentences. If no one remember needed information, one can find it fast in the text.)

3. Міні-тест «Григорій Сковорода»

T: Good job. So, look at the screen now. Do you know who is shown here, or where you could see him before? (The portrait of Hryhoriy Skovoroda is shown on a slide).

P: It is Hryhoriy Skovoroda and we can see it on a 500 grivna banknote.

T: Yes, you are right. (To show the picture of banknote). I am sure, you have already heard about him and have some knowledge to this theme. So, let us make some mini-test. Look at the screen please. (To show the presentation)

1. In which century did Hryhoriy Skovoroda live:

- A) 16
- B) 18
- C) 17
- D) 15

2. Who was H. Skovoroda?

- A) singer, philosopher and musician
- B) painter and writer
- C) teacher and singer
- D) philosopher, writer and teacher

3. In the literature, Hryhoriy Skovoroda is called:

- A) Ukrainian Prometheus
- B) Ukrainian Socrates

C) Ukrainian Plato

D) Ukrainian Aristotle

4. Hryhoriy Skovoroda has a creative literary heritage. It is dominated by:

A) poems and odes

B) poems and fables (байки)

C) dramatic works

D) songs

5. On the grave of H. Skovoroda, on the slab, it is written:

A) «The poor was born from the poor»

B) «Of all the losses, the loss of time is the heaviest»

C) «The world was catching me, but it didn't catch»

D) «Your foot cannot but go astray when your heart goes astray».

4. Робота з аудіюванням

T: Well done. You still remember something about him. And now, let's listen some news. Be attentive. We will listen to it just one time and then we will answer some questions. You can make some notes, if you want. (To play the video).

T: Who can tell me:

- What, where and when did happened?
- Was somebody injured?
- Was the collection of Skovoroda Museum damaged? If no, why?
- What have made the USA?

5. Робота з новими словами

T: Look once more on a screen. You can see the text, that we have already heard and there are some highlighted words. I have found the meaning of these words, but they are mixed. Please, find the right order.

On the night of May 7, 2022, Russia's missile stroke directly hit the National Literary and Memorial Museum of Hryhoriy Skovoroda, which is situated in the village of Skovorodynivka, Kharkiv Region. The relevant statement was made by Suspilne Kharkiv in the social net, referring to Zolochiv Community Head Viktor Kovalenko, an Ukrinform correspondent reported. The Russian missile hit the museum's roof, causing a large fire, which spread across all premises. "A 35-year-old son of the museum director, who stayed to guard the premises last night, had been injured in shelling. The man was rescued from under the rubble, diagnosed with a leg injury and taken to hospital," the report states. According to the Ukrainian State Emergency Service, the fire emerged at 11:10 p.m. within the area of 280 square meters. It was localized at 00:00 (midnight) and fully extinguished at 08:05 a.m. Ukrainian Culture and Information Policy Minister Oleksandr Tkachenko noted that the collection of Skovoroda Museum had remained undamaged.

"Fortunately, the collection has remained undamaged. It was relocated earlier to prevent the cultural heritage from being damaged due to Russia's hostile actions," Tkachenko wrote on Telegram. A reminder that the National Literary and Memorial Museum of Hryhorii Skovoroda was an 18th century mansion, where the famous Ukrainian poet and philosopher, Hryhorii Skovoroda, worked in the last years of his life, and not far from which he was buried. New aid from the US, first UN Security

Council statement on Ukraine The UN Security Council approved the first official statement since Russia's full-scale invasion, and U.S. President Joe Biden announced a new security package for Ukraine. Here is what you may have missed from the previous night.

relevant (statement) – 3, features belonging to the culture of a particular society, such as traditions, languages, or buildings, that were created in the past and still have historical importance

(cultural) heritage – 5, a very large, expensive house

premises– 6, help in the form of food, money, medical supplies, or weapons that is given by one country to another.

aid – 2, the land and buildings owned by someone, especially by a company or organization

mansion – 4, unfriendly and not liking something

hostile – 1, connected with what is happening or being discussed

1, relevant (statement)

2, premises

3, (cultural) heritage

4, hostile

5, mansion

6, aid

III. Заключна частина

1. Домашнє завдання

T: I think, you will agree with me, that this situation is very sad, but I'm pretty sure, that in future, we will rebuild everything, that had been destroyed and it would be even better than before. That's why, your home task is to make a short advertisement about this museum for the foreigner. Of course, I mean, that museum is already rebuilt and reopened. It up to you to choose a kind of your advertisement, but don't make it too big. Just for two minutes.

2. Виставлення оцінок та їх мотивація

T: And the last word I want to say at these lesson is your notes. You all have worked very good, that's why you will become also the good marks. For now, the lesson is over. You may be free.

H. SKOVORODA. LIFE AND WORK OF A PHILOSOPHER, EDUCATOR, POET. GENERAL CHARACTERISTICS OF SKOVORODA'S VIEWS AS A DEMOCRAT EDUCATOR (LESSON PLAN)

Anna Solomenna

*Supervisor:
Vira Butova*

Topic: H. Skovoroda. Life and work of a philosopher, educator, poet. General characteristics of Skovoroda's views as a democrat educator

Purpose: to acquaint schoolchildren with the life and creative path of H. Skovoroda – a philosopher, educator, poet, highlight the bright pages of the life,

ideas, searches and aspirations of one of the best sons of Ukraine; to form students' conscious understanding of the concept of «life», its uniqueness, value, significance for each individual; determine your place in it; encourage them to think about important life problems; treating one's own life and the lives of other people as the highest value; develop the ability to comment on the content of aphorisms, the ability to competently express one's own thoughts; to cultivate respect for national morality, the desire to adhere to its norms.

Lesson type: learning new material

Form of work: lesson – research

Equipment: portrait of H. Skovoroda, collections of editions of works, epigraph, sayings on posters, flower (petals to the flower), video song of D. Naumenko, Rory cube

Remember! life is a gift

A great gift.

And the one who does not appreciate him

It does not deserve this.

Leonardo da Vinci

Course of the lesson

I. Organizational moment

1. The word of the teacher

Youth is the peak of your life. Now you are making your greatest discovery—discovering yourself. And the discovery of oneself is the most beautiful thing that a person can feel. There is a deep meaning in these searches: everyone can reveal their real, hitherto unknown possibilities. In order to discover and reveal them, in order to find yourself, you need to know yourself, that is, to study and be able to evaluate. And this will give an opportunity to build, create your «I».

Let's think about the words of the famous Leonardo da Vinci, who taught that life is a great gift, and whoever does not appreciate it, does not deserve this gift. And to appreciate life, you need to know and understand your place in it. Of course, no one can determine their future with complete accuracy. Nevertheless, everyone is capable of charting his own path of self-creation, everyone should know what he is capable of strengthening in himself, and what he can reject, or at least, soften.

2. «Associative bush»

- So, let's find words for the term «life»

Life – care – philosophy – knowledge – value – freedom

Teacher: Human life... Unique and familiar, joyful and sad, full of deep feelings, sweet as honey and bitter as wormwood, intertwined with red and black tones, as in this song «red is love, and black – that's grief» ...

Man is the greatest value on Earth.

- What does a person value above all else? Why?

(Answers of children).

Human life is the highest value

Parable

One father had two sons. And so the time came when each of them had to go their own way. The father called them to him and said: «I give you all my wealth. To everyone I give jewels, land and everything that is on these lands. Dispose of them, multiply and remember my instruction: the highest value is human life. Promise me that you will protect life as the most precious treasure». The sons promised and went their separate ways.

The eldest son, having arrived in his lands, immediately hired the best security and a large number of servants. He ordered to build the strongest palace and not to take his eyes off it day or night, so that nothing would threaten his precious life. Servants brought him the best food and drink, fulfilled all his wishes. He separated himself from the whole world so that no illness or disturbing news would disturb his life – he promised his father.

The younger son sometimes visited his lands. However, soon he saw a large crowd of people who were going to fight among themselves. He asked them, “Why do you solve your problems with violence? You have the opportunity to discuss everything and come to an agreement», «And we never thought about it. Our parents, grandfathers and great-grandfathers decided everything by fighting, that’s why we do it that way. And really, why not come to an agreement». The war was over before it had even begun, and grateful mothers and women threw themselves at the feet of the youngest son, thanking them for the spared lives of their sons and husbands.

He headed further. Soon a terrible picture opened before his eyes. Wasted, wounded people were begging on the road, leading small, weak, hungry children behind them. «What made you live like this?» he asked them. And people told how they once lived in a beautiful city, next to which there was a full-flowing river, a wonderful forest was green, full of various animals. But it happened that people cut down all the trees for their needs. All the animals disappeared somewhere, the hunters did not bring anything from the hunt. Later, the river that flowed from somewhere in the forest also dried up. The city was constantly hit by storms, fertile lands turned into wastelands. There was no food or water. The beautiful city began to turn into a desert in which people would not be able to live.

«Let’s all try together to revive the forest and the river, and the whole city!» – exclaimed the younger son. Following his example, people began to plant trees, later animals and birds returned there. Somewhere in the depths of the forest, a brook murmured, gradually turning into a river full of fish. Nature has come to life around the city, generously gifting everyone with its fruits. Life returned to people, they were no longer afraid for the future of their children.

Since that time, everyone in these lands lives in peace, love, prosperity, because the younger son also taught others the wisdom of his father.

The news about the fate of the sons reached the father himself. «Only one of my sons correctly understood my instructions» he said regretfully.

And people in those lands still remember the life of one of the sons, they also tell their children, but there is no mention of the life of the other.

3. Conversation based on the listened text

- Who was the parable about? (About two sons and their father.)

- Which of the sons do people still remember, and about whom there is no mention left? Why? (The younger one is remembered because he dedicated his life to other people.)

- In your opinion, whose life can be called the most valuable treasure?

- And what is the value of the life of the eldest son? Why?

-Who would you like to be like?

- What is necessary for this?

-Give examples of the lives of such people - our contemporaries.

- Continue the sentence: «Human life is the most valuable treasure if...»

II. Announcement of the topic and purpose of the lesson

III. The main content of the lesson

4. The teacher's story.

The figure of Skovoroda in ancient Ukrainian literature is one of the most prominent. Writer, philosopher, composer, singer, connoisseur of many languages, Skovoroda surprised his contemporaries with his versatile talent and encyclopedic knowledge. Kotlyarevskyi and Shevchenko studied with him. Skovoroda's kindness, sensitivity, and love for people were passed down from generation to generation. The poet's life was a model not only for his contemporaries. We can also learn a lot. Because his traits, such as boldness of thought, steadfastness of ideals, loyalty to the interests of ordinary people, generosity of spirit always encourage a person to self-improvement.

In order to better realize and understand the world of HryhoriySavych, you need to delve into the world of his life adventures.

In today's lesson, we will listen to your messages (a group of biographers), which will help you discover the greatness of his mission not only in the Ukrainian, but also in the European context.

(Reading the lesson plan)

5. Homework check

- Your task was to prepare a story about H.S. frying pan So, first we will get acquainted with:

1. G. Skovoroda is an ordinary person.

2. Childhood. Years of study.

3. The last years of Skovoroda's studies at the academy, his further activities.

4. Traveling lifestyle.

5. Frying pan and music.

6. Creative legacy of the artist.

7. Skovoroda – educator, philosopher.

(Students' speeches)

6. Work in pairs. «Domino»

- Create an associative series «Traits of the writer Skovoroda's character»

(H.Skovoroda – direct, truthful, generous, fair, selfless, inquisitive, thoughtful, restrained and ascetic in everyday life, good-natured, patient, hardworking, simple...)

(H. Skovoroda – philosopher – educator – poet – teacher – scientist – translator – musician – esthete-humanist – traveling teacher – democrat)

7. A moment of relaxation

(Viewing the video clip by D. Naumenko «Appreciate life!»)

IV. Summary of the lesson

11. Reflection. «Microphone»

1. What interested you in Skovoroda's life example?

2. How do you understand the expression «The world was trying to catch me, but I didn't catch it»?

3. Is the problem of happiness and the problem of life choices relevant for you today?

4. How did acquaintance with the life and work of G. Skovoroda help you understand the concept of «happiness»?

5. What definition of the concept of happiness by H. Skovoroda appeals to you?

Teacher. They say that one is not born happy, but becomes one.

6. What do you think, was the philosopher happy? What should be done to become happy?

7. Pay attention to H. Skovoroda's saying about happiness on the board. How do you understand it?

«We look for happiness in countries, centuries, and it is everywhere and always with us; as a fish is in water, so we are in it, and it is near us looking for ourselves. It is nowhere because it is everywhere. It is similar to the sunshine – only the entrance to one's soul has been rejected. (H. Skovoroda)

12. Rory's Cube

We will match the results of the lesson using the «Rory's Cube» technique.

Has the goal of the lesson been achieved?

I found out...

I learned...

I liked...

I was interested in...

I realized that I need: ...

V. Homework

- Read fables from the collection «Kharkiv Fables» («Bee and Hornet», «Dog and Wolf») (all levels).

- Make a memo «In work, a person feels the joy of being, and in idleness – degrades» (high and sufficient level).

VI. Assessment of students

THE DOG AND THE WOLF (TRANSLATION)

Ihor Horokh

*Supervisor:
Vira Butova*

Tithyr, a shepherd, lived with Levkon and Firidam, two dogs, in great friendship. They became famous among both wild and domestic animals. The wolf, envious of their fame, began to make friends with them.

«Please love and pity me, my sirs,» said the Wolf with feigned courtesy, «You will make me extremely happy if you allow me to be your third friend. I will consider it a great honour».

Then he told them about his glorious and rich ancestors, about the fashionable sciences in which he was brought up by the efforts of his parents.

«And if» added the Wolf, «it is considered foolishness to boast of ancestry and sciences among the intelligent, then I have better dignity so that you appreciate and love me. I am similar to both of you, and by voice and hair – to MrFiridam... I only do not hide that I have a fox tail and a wolf's look».

Levkon replied that although Tithyr did not look like them at all, he was their third friend and that he did not start any work without Firidam. Then Firidam said the following:

«You look like us in voice and hair, but your heart is far away. We are guarding sheep, satisfied with wool and milk, and you skin the sheep and eat them instead of bread. But most of all we dislike the mirror of your soul, your cunning look, which looks sideways at the lamb that walks nearby».

Moral: Neither clan, nor wealth, nor rank, nor kinship, nor bodily charms, nor science can develop friendship. Only hearts that are of one mind and the same honesty of human souls living in two or three bodies - that is where true love and unity are.

THE MAGPIE AND THE EAGLE

Magpie said to Eagle:

«Tell me, are you not tired of constantly whirling in the boundless expanses of heaven – up and down, as if on a spiral staircase?».

«I would never come down to the earth,» replied the Eagle, «if the bodily need did not enslave me to it».

«And I would never leave the city if I were an eagle,» said Magpie.

«I would do the same,» said the Eagle, «if I were only a Magpie».

Moral: He who is born to play with eternity is more pleased to live in fields, groves and gardens than in cities.

HRYHORIY SKOVORODA'S LIFE (ESSAY)

Ihor Horokh

*Supervisor:
Vira Butova*

Hryhoriy Skovoroda became a legend during his lifetime. Since childhood, he studied first with the deacon, who noticed the child's talents, then studied at the Kyiv-Mohyla Academy. Skovoroda had many talents: he had a beautiful voice, played several musical instruments, was attentive, eager for knowledge and had an outstanding talent for languages and sciences. Throughout his life, H. Skovoroda tirelessly studied, did a lot of self-education, and learned from nature and people, from his students. It was this desire to learn new things, and to work on himself, that led him to an extremely high level of spiritual and mental development.

H. Skovoroda was one of the first Ukrainian philosophers. But he was not a «book philosopher» who surrounded himself with ideas and philosophic concepts while sitting with a pen and a book. Skovoroda can be called a «wandering philosopher» who most of all valued his freedom, the right to determine his own life, to live, as he likes, and to communicate with people of different ages and professions – this is what Hryhoriy Skovoroda considered the greatest happiness for himself.

On the grave stone of the philosopher it is written “The world was catching me, but did not catch”. H. Skovoroda was a very strong man. The Ukrainian philosopher did not publish a single book of his works during his lifetime, but his ideas, and fables spread around the world with incredible speed, and people retold them to each other, most of them knew them by heart. Fortunately, Skovoroda's works have been preserved for the most part.

Hryhoriy Skovoroda left us a diverse creative legacy. This includes lyrical poems, some of which have become folk songs, and sharp accusatory poems in which we see condemnation of the vices of society at that time, and deep parables, and instructive fables. Skovoroda's philosophy covers all the areas of human life. He talked a lot about happiness, understanding happiness, and ways to achieve inner harmony. Hryhoriy Skovoroda suggested that people start the path to happiness with self-knowledge and relentless inner spiritual self-improvement.

«THE WORLD WAS CATCHING ME, BUT IT DIDN'T CATCH ME» (HRYHORIY SKOVORODA AS A WANDERING PHILOSOPHER) (ESSAY)

Albina Liashenko

*Supervisor:
Vira Butova*

Hryhoriy Skovoroda was born in December 1722 in the village of Chornukhy in the Poltava region into the family of a small-scale Cossack. Here, in the village, in the «Dyakivsk» school, he learned the beginnings of literacy, discovered singing abilities, and got ready for difficult peasant work. I also got acquainted with Latin here...

As a sixteen-year-old boy, Hryhoriy Skovoroda entered the Kyiv-Mohyla Academy, the only higher education institution not only in Ukraine at the time, but also in all of Russia. Many famous scientists of that time completed their training there.

Hryhoriy Skovoroda studied at the academy for four years, and it so happened that his talent as a singer attracted the attention of not only the academic authorities - his fame spread all the way to the capital.

So for two years he was a singer of the court chapel and lived in St. Petersburg. Then he returned to his native Kyiv-Mohyla Academy, which he had to leave in 1750, probably shortly before graduation: he left for Hungary as part of the Russian mission.

Staying abroad, getting acquainted with the life, everyday customs and culture of the other peoples, as well as acquaintance with the life and art of St. Petersburg before that, gave the gifted young man, in addition to new impressions, a lot of information and knowledge. Having thoroughly studied ancient and Western European philosophy and literature, Latin, Greek, German and Polish languages at the academy, he had the opportunity to spread and improve his scientific legacy outside his homeland. At the same time, the knowledge and impressions gained during long journeys enriched life experience and contributed to the formation of the worldview.

In 1753, H. Skovoroda returned to Ukraine and for about a year held the position offered to him as a teacher of poetics at the Pereyaslav collegium. He proved himself to be an innovative teacher: he refused textbooks, which were already outdated at that time, and wrote a new course in poetics for his students. Such innovation of the young teacher led to the conflict with the rector of the collegium, and Skovoroda was removed from teaching.

Since 1759, Hryhoriy Skovoroda was reading poetics again – this time at the Kharkiv Collegium. But soon he entered into sharp clashes with the mentors of the educational institution and five years later he was forced to leave his job. However, in 1768 he was again invited to work – to teach another course. It was an exposition of the democratic educator's own views and differed so much from the church's that the very next year H. Skovoroda was dismissed from the position of teacher. Since then he began to lead a wandering life.

Among the poems, we find lyrical ones that reflect the beauty of the local nature («Hey, fields, green fields»), the author's feelings about the misfortunes of working people («Hey you, yellow-sided bird...»), as well as the satirical ones that reflect the injustice of social relations («For every city there are customs and rights»), a special place is occupied by a poem in which Bohdan Khmelnytsky is glorified «as the father of freedom» and a national hero.

Hryhoriy Skovoroda died on November 9, 1794 in the village of Ivanivka in the Kharkiv region (now the village of Skovorodynivka in Zolochiv district. He bequeathed to be buried not in the cemetery, but in the free natural landscape, on a high place, near a grove, and to write on the tombstone:

«The world was catching me, but it didn't catch me».

THE CREATIVITY OF HRYHORIY SKOVORODA (ESSAY)

Victoriia Nalyvaiko

*Supervisor:
Vira Butova*

Hryhoriy Skovoroda is an original thinker, writer, and exponent of the ideas of humanism. He was born on December 9, 1722 in the village of Chornukhy of the Lubny Regiment in Poltava region. He obtained his primary education from a local violinist. From the early age, Skovoroda showed a penchant for “god worship”, a desire for music and science, played the flute, sang in the church. From 1738 to 1750, he studied at the Academy in Podil, where he obtained a brilliant education for that time.

Since 1753, he worked as a teacher of philology at the Pereyaslav Collegium, but was dismissed from his post for his unconventional approach to teaching. For some time, he worked as a tutor for a landlord. It was then that he wrote his first poems.

The writer spent the last 25 years of his life travelling around Ukraine. Skovoroda’s artistic legacy consists of poems collected in the book «Garden of Divine Songs» and the collection of fables «Fables of Kharkiv».

H. Skovoroda wrote more than twenty philosophical treatises in which he explained his vision of the world and life. He believed that everything around consists of two parts: visible and invisible. A person has a body and a soul. The author urged to constantly take care of the invisible part. The world was also divided into two halves: the macrocosm (natural phenomena) and the microcosm (a man). He argued that everything that happens in the macrocosm is reflected in the microcosm and vice versa. Hence the well-known saying of the thinker: «Know yourself and you will know the world».

His works are closely related to Skovoroda’s views – fables and songs, as he called his lyrical poems. 30 poems made up the collection “The Garden of Divine Songs”, the main character of which is in search of truth, goodness, and happiness. He, like the author, is a great patriot, humanist, calls for the union of a man with the nature.

The highest value for a poet is will and freedom. Skovoroda saw enslaved people at every step and passionately longed for freedom for them. He expressed his thoughts about this in the song «De liberate» («About freedom»). In it, free will is praised as the greatest wealth. Gold, unlike will, is nothing, a swamp.

In his works, which seemed to be the summing up of the highest achievements of the ancient Ukrainian literature, Skovoroda glorified the beauty of the nature of his native Motherland, its hardworking people, their desire for freedom and happiness. He ridiculed the ruling elite for parasitism and mockery of the people, and declared a person and his freedom to be the highest value. The author developed the idea of humanism, introduced new themes and images into literature. He is the first

Ukrainian writer who took a new approach to folk art, breaking the chain of prohibitions that bound artists at the time.

HRYHORIY SKOROVODA'S NAME REMAINS PRESENT THROUGHOUT UKRAINE (ESSAY)

Polina Sema

*Supervisor:
Vira Butova*

Hryhoriy Skorovoda was born in December 1722 in Chornukhy, now in Ukraine, but then part of the Russian Empire during the philosopher's time. From 1738 onwards, he studied at the Kyiv-Mohyla Academy and later taught himself Latin, Greek and German. He also became interested in the classical philosophical literature.

Skovoroda worked as a teacher of poetry but lost his position after an argument with the school administrators and subsequently became a private tutor.

In 1760, he became a professor of poetry at the collegium in Kharkiv. Later, he taught Greek and ethics until he withdrew from all activities in 1769 to dedicate himself to his philosophical writing, all of which was published posthumously. He travelled through Ukraine until he settled down in Kharkiv, at the house that was recently destroyed by the Russian invaders during our current war.

A dream in 1758 is said to have triggered his spiritual rejection of all the material things. At that point, Skovoroda had already travelled a lot and faced the problem of spreading philosophy in the Russian Empire, the country which was much bigger than Greece, the cradle of philosophy.

Today, Skorovoda is referred to as the Ukrainian Socrates – which can be traced back to a statement of his, where he said he intended and wished to be the Socrates of the Eastern Europe.

But it's worth saying that the Hryhoriy Skovoroda National Literary Memorial Museum, which was destroyed by the Russian missile, was built in 1972 to honour the legacy of the poet and philosopher Hryhoriy Skovoroda.

These are the realities now... The museum was located in the theologian's final residence, in the suburb of the eastern Ukrainian city of Kharkiv, where he had spent the last year of his life before dying on November 9, 1794.

Ukrainian President Volodymyr Zelensky said it was an attack on the legacy of Skorovoda, "who taught humans what a true Christian attitude towards life was and how humans can know themselves". One man was hurt in the attack. The items in the museum's collection, including several manuscripts, had already been taken out of the area to a more secure location. A statue of Skorovoda survived the attack almost unscathed.

Hryhoriy Skorovoda's name remains present throughout Ukraine. The Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University is one of the oldest universities in the country; the Hryhoriy Skovoroda University, founded in 1986 in Pereyaslav, is located south of Kyiv. Skovoroda's image can also be found on the Ukrainian 500 hryvnya banknote.

ПРО АВТОРІВ

Аторін Денис Миколайович, студент 64-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Афанасієвська Анна-Марія Олексіївна, студентка 14-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Бабенко Дмитро Володимирович, студент 64-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Бутова Віра Олександрівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та методики викладання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Ворона Ірина Сергіївна, студентка 60-34 СР групи Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Гоголь Наталія Валеріївна, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Гоголь Максим Русланович, студент 62-А групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Горох Ігор Миколайович, студент 42-А група Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Гриценко Андрій Петрович, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Гриценко Вадим Андрійович, студент 64-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Гриценко Віталій Андрійович, студент 24-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Ємельяненко Максим Олегович, студент 12-А групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Журба Валерія Володимирівна, студентка 22-А групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Заєць Анжела Олексіївна, студентка 43-У групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Зайцева Наталія Григорівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та методики викладання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Клейменова Тетяна В'ячеславівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Клейменов Іван Вікторович, студент 61-У групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Курок Олександр Іванович, доктор історичних наук, професор, ректор Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Кухарчук Ольга Романівна, студентка 61 М-М групи факультету природничої і фізико-математичної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Ляшенко Альбіна Валеріївна, студентка 42-А групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Медвідь Наталія Сергіївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Мілютіна Ольга Костянтинівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов та методики викладання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Наливайко Вікторія Віталіївна, студентка 32-А групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Новиков Анатолій Олександрович, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Остапчук Олексій Олександрович, асистент кафедри політології університету Григорія Сковороди в Переяславі, аспірант 3-го року навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Падалиця Неля Євгеніївна, студентка 62-А групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Песяк Інна Ігорівна, студентка 61-У групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Пилипенко Ірина Ігорівна, студентка 62-А групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Пух Олександра Володимирівна, студентка 64-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Рогова Ірина Зіновіївна, студентка 60М-ПО групи Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Рудіна Вікторія Валеріївна, студентка 32-А групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Санкович Марія Василівна, учитель суспільствознавчих дисциплін Яблуніцького ліцею Полянницької сільської ради Івано-Франківської області

Сема Поліна Сергіївна, студентка 42-А групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Слінченко Лариса Володимирівна, кандидат політичних наук, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Соломенна Анна Олександрівна, студентка 62-А групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Тюльпа Тетяна Михайлівна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Цінько Світлана Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Чайка Олена Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та методики викладання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Чучвага Анастасія Іванівна, учениця Глухівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1

Шакотько Анастасія Віталіївна, студентка 12-А групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Шаповал Ірина Михайлівна, студентка 12-А групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Шевцова Владилена Володимирівна, студентка 62-А групи Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

**ЗБІРНИК
МАТЕРІАЛІВ КРУГЛОГО СТОЛУ
«СКОВОРОДИНІВСЬКІ ЧИТАННЯ»
(до 300-річчя з дня народження Григорія Савича Сковороди)**

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Повну відповідальність за достовірність інформації несуть учасники, наукові керівники

Технічні редактори:
Гричаник Н.І.
Чумаченко О.А.